

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 06195

INZIKH UN ARUMZIKH

Shlomo Bickel

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

1
809

Temple Ner Tamid

שלמה ביקל

אינזיך און ארומזיך

נאָטיצן פון אַ פּאַלעמיסט
און קריטישע באַמערקונגען

1
1871
M. R. K. K.

פּאַרלאַג, שלום-עליכם, בוקאַרעשט

1

9

3

6

6465

הילע געצייכנט פון ארטור קאלניק

Printed in Roumania

דרוק: אברהם פעלער, בוקארעשט

די נאָטיצן און קריטישע באַמערקונגען, וואָס קומען אַרײַן אין דעם בוך, זענען פראַגמענטאַריש לויט זייער פאָרם און לויט זייער אינהאַלטלעכן צונויפשטעל.

ניט אנדערש ווי דער צעריסענער שטייגער אונדזערער אין רומעניע, וואָס האָט ניט קיין קאָנטינואיטעט אין צייט און קיין געבונדנקייט אין רוים. קורצאַטעמדיקע געשיכטלעכע קולטור־עפּיאָדן און דערנאָך אַ ברייטער געניץ פון מיד געוואָרענע פּיאָנערי. יידיש־פּיערלעך פון גייסטיקן ישוב אין בעסאַראַביע און בוקאַוויןע וואָכן טרויעריקע איבער אַלט־רומענישן און טראַנסיל־וואַנישן פּוסטעפּאַס פון שוין לאַנג אָפּגעבראַכענע יידישקייט־געצעלטן.

די געזעלשאַפטלעכקייט דערגייט ניט ווייטער ווי ביז צום קולטור־קעמערל אין דעם און יענעם שטעטל. די יידיש־שעפּע־רישקייט בלייבט הענגען אין די ראַמען פון אַ ליטעראַרישער גרופּע.

איז, ווייל דער אַרומ זיך דאָ קען ניט שפּייזן די פּובליציס־טישע יידיש־ענערגיע, כאַפט זיך דער אינזיך אַוועק אויף שעהן און טעג רעשן זיך אין גייסטיקן געפּלאַנטער פון די גרעסערע יידישע צענטרען. ווייל היימיש ברויט איז ניטאָ צו דער זעט, נאָשט מען געבעקסלעך ביים אַלוועלטלעכן יידיש־טיש. מינאַשט און מירעדט אויף אַ קול פון אַלעמען צו ביסלעך אויף צו פאַר־שרייען די פּרעמדקייט און בייצוקומען די ווייטקייט. עס איז גייסטיק און טעמפּעראַמענטיש די מענטאַליטעט פון נאַציאָנאַלער אירידענטאַ, וואָס קען לויט איר מהות ניט זיין אנדערש ווי פראַגמענטאַריש און סיסטעמלאָז.

פראגמענטאַרישקייט אליין האָט אָבער אויך אירע געזעצן.
איז אפילו על פי דאָזיקן דין האָבן ניט געטאָרט פעלן אין דעם
בוך אַרבעטן וועגן איציק מאַנגער און משה אַלטמאַן.
די פאַרענפערונג: אַן אָנגעהויבענע גרעסערע שטודיע וועגן
דיכטערישן אויפשטייג פון איציק מאַנגער וואָרט אַרויסגעענדיקט
צו ווערן. פאַר אַנאַרבעט וועגן אינטערעסאַנטן פראָזע־ליריקער
משה אַלטמאַן וועט אויך קומען די צייט.
פונדעסטוועגן האָב איך געהאלטן, אַז דאָס טאָר ניט זיין
קיין מניעה שוין איצט אַרויסצוגעבן מיין פראַגמענטן־זאַמלונג
און צו פרעזענטירן דעם מעלדע־צעטל פון אַ פובליציסט־פּיאָנער
אויף דער נאַענטסטער גייסטיקער פּערפּעריע פון ייִדיש־וועלט.
ש ל מ ה ב י ק ל

אינזיך און ארומזיך

י. ל. פ ר ץ

(צו זיין צוואנציקסטן יאָר צייט).

I.

מענדעלע דער קפּדן האָט אונטערגעפירט א ביזן כּך-הכל אונטער דעם צייט־אַפּשניט פון די קרומע פישקעס און די האָר־באטע ביילעס און אַזוי ארום אונדז געצווונגען צו זוכן נייע חזעגן פון לעבן און שעפּערישקייט.

שלום עליכם האָט אין אונדז אַריינגעטענהט לעבנס-בטחון, אונדז געלערנט זיפּן דעם ביטערן טראָפּן פון מענטשלעכע און יידישע טעג מיט מילדער פייכטקייט אין אויג און א געדול־דיקן שמייכל אויף די ליפּן.

פּרץ האָט מיט העראָישער געוואַגטקייט אַרויסגעראַטעוועט פון אונטער דעם אַש פון עפּאַכעס און דורות דאָס הייליקע גייסטיקע פּייערל, וואָס באַרעכטיקט אַ פּאַרגאַנגענהייט, מאַכט שענער און זיכערער די קעגנוואָרט און גיט אַ זין דער צוקונפּט.

פּרץ האָט פאַר אונדזער יידישן קולטור־רענעסאַנס געשאפּן א היסטאָרישן אָנשפּאַר, אים געגיבן די „גילדענע קייט“ פון טראַדיציע און אַזוי ארום עס מעגלעך געמאַכט אַז א שפּראַך־און ליטעראַטור־אויפלעב זאָל זיך פּאַנאַנדערוואַקסן צו'ן אַ קולטור־און לעבנס־רענעסאַנס.

קאָנקרעטער גערעדט: פּרצ'ס גילדענע קייט פון טראַדיציע האָט ערשט אָנגעפּולט מיט אינהאַלט אונדזער יידיש־וועלטלעכע שול און געגיבן אַ זין אונדזער קולטור־שטרעבונג.

אין וואָס באַשטייט דער עצם פון טראַדיציע? אינעם אויפֿ-
 צילען אויפֿן פֿאַרבינדונגס־פּאַדעם פון געשלעכטער די יום־טובֿ־
 פּערל פון יעדן דור; פון צווישן דער פאלשער ביזשוטעריע פון
 די גענעראַציעס אויפֿלוויבן די אפשר ערגעץ אינעם הויז פון
 לעבן און געשיכטע פֿאַרוואַרסענע פּערל און זי אַרײַנהאַפֿטן אין
 גײַסטיקן געוועב פון די קומענדיקע דורות. שווער און אחריות־
 פול איז די דאָזיקע אַרבעט. דער היסטאָריקער קען זי נישט
 בייקומען. אַנשטאַט דער איינער פירנדער און דערהאַלטנדער
 אידיי פון אַ עפֿאַכע, ברענגט ער אָפֿט צו טראַגן זיין אייגענער
 צײַט די גאַנצע שאַץ־קאַמער פון ציונג — אַ שפּילעכל פֿאַר
 פֿאַרלומטע ראַמאַנטיקער און קליינגעלט אויף צו קאַרומפּירן
 דעם צײַטגײַסט.

מיט אַנדערע ווערטער: דער היסטאָריקער ברענגט אָפֿט צו
 טראַגן, ווי זשאַרעס האָט אַמאָל געזאָגט, דאָס געשיכטלעכע
 אַש אַנשטאַט דעם געשיכטלעכן פּלאַקער.

דער גרויסער שעפּער פֿרײַ האָט אין זײַנע „פּאָלקסטימ־
 לעכע געשיכטן“ אָנגעצינדן דעם טראַדיציע־פּלאַקער בײַ וועלכן
 ס׳האַבן אויפֿגעלויכטן פֿאַרגאַנגענע דורות און פון וועלכן ס׳האַבן
 געשפּײַזט זײַער התלהבות און קרבנות־גרייטקייט די סאָציאַלע
 העלדן פון אונדזער צײַט.

הערש לעקערט און נפתלי באַטוויין, דער גאַנצער סאָציאַלער
 קידוש השם פון אונדזער ייִגנט פון דער זײַט דניעסטר און איר
 רעקאָרד־אימפעט פון בויען אויף יענער זײַט טײַך, איז זי נישט
 פֿאַרוואַרצלט אין יענער פון פּרצן ארויסגעשײלטער העראַישער
 עקשנות פֿאַר אַ זעקעלע ארץ ישראל־ערד און נישט ווייניקער
 העלדישן קאַמף פון דער רבנישער טאַכטער פֿאַר איר צניעות?
 אָן פּרצ׳ס „פּאָלקסטימלעכע געשיכטן“ וואָלטן אונדזערע סאָציאַלע
 העלדן געווען נאָר אַנאַנימע סאָלדאַטן אויפֿן אַלגעמײַנעם קאַמפּס־
 פּראָנט; אויפֿן טראַדיציע־פּאַן פון דער ייִדישער קידוש השם־
 אידיי ווערן זײַ נאַציאָנאַלע העלדן, וואָס באַשיינען די וואַכעדיקייט

פון א פאלקס לעבן, דערהויבן א מיליאָנען מאַסע צו דער מדרגה
פון איידלער עבודה פאַר וועלט באַפרייונג און באַרעכטיקן היסט
טאַריש-אינהאַלטלעך אונדזער קולטור-רענעסאַנס.

.II

עס איז נישט קיין חידוש, וואָס די פּרין-געשטאַלט האָט
אויפגעלויכטן מיט אַזאָ ווונדערבאַרן כוח אין דער אַמעריקאַנער
יידיש-ליטעראַטור, בשעת אין פּוילן שפּרינגט פון צייט צו צייט
אונטער דאָס קליינע רעוויזיאָניסטישע העקל אויף צו דערלאנגען
מיט „קונסט“ פּרעטענציעס צו דער פּיעטע פון דער פּרזישער
רייזן-פיגור, און ס'איז נישט קיין חידוש זאָג איר, הגם דער אין
אַמעריקע פּאַנאָדערגעבליטער פּרין-קולט לאָזט זיך נישט פאַר-
ענטפערן נאָר דערמיט, וואָס דער פּרזישער גייסט האָט דאָרט
אַזעלכע צוויי לעגטימע יורשים, ווי לייזיק און אָפּאַטאַשו. דער
פּאַקט פון פּרין-אויפבלי ווערט פאַרשטענדלעך דערפאַר, ווייל
דער אַמעריקאַניש-יידישער ישוב איז ניט באַשווערט מיט קיין
שטייגער-טראַדיציע, אין דאָס מצלאַדראַמאַטישע פאַרפלאַנטערן
זיך אין די דורות-אַלטע בערד און פּאות קען דאָרט נישט פאַר-
בייטן די טראַגישע יום טוב-אידיי פון דער עקידה. די יידיש-
אַמעריקאַנישע שעפּערס און פּרזישע די גרויסע און עכטע צווישן
זיי איז אפּשר דערפאַר גיכער געלונגען דורכצוברעכן מיט זייער
פּאַנטאַזיע דעם גאַנצן פּאַקטן-פלאַנטער פון וועגעטאַטיוון שטייגער
און צו דערנען די פּרזישע פּייער-צייכנס פון טראַדיציע-סינטעז.

דער „טראַדיציע-לאָוער“ אַמעריקאַנער יידישער ישוב
פאַרמאַגט אַזוי אַרום אַ ליטעראַטור, וואָס איז פיל מער פאַר-
וואַרצלט און פאַראַנקערט אין יידיש-טראַדיציאָנעלן גייסט איידער
פּוילן מיט הונדערטער יאָר אַלטע קאַפּאַטעס, מיט סינאַגאָגעס
פונעם 14טן יאָרהונדערט און מיטן פיר הונדערט יאָר אַלט-
געוואָרענעם „ספר ר' אַנשל“.

III.

פרצט חסידיוס אין נישט די בעל-שם'שע פאראבעל. וואָס שטעקט נאָך אין די קינדער-שיכלעך פון פּראָכטאַקישן „וונדער טון“, אויך ניט די אַסקעטישע בלייבקיט פון געדאַנקלעכער תורה פונעם אינטעליגענטישן מעזריטשער מגיד, נייערט דער העכערער סינטעז פונעם באַרדיטשעווערס געפילס-רעוואָלט און דעם שפּאַליער זיידעס מענטשלעכער צוגעבונדנקייט צו זיין „האַמאַדע“. דאָ ביי דעם דאָזיקן סינטעז קלעקט שוין נישט דאָס וואָרט אונטער וועלכן ס'באהאַלט זיך די געמיטס-פּאַסיווקייט און אויך ניט די כונה, וואָס אין ניט מער ווי דער סוראַנאַט פון אַקטיוון ווילן, נאָר דאָ טרעט שוין אַרײַן אין פונקציע די טאַט אַליין — די טאַט אידענטיש מיט דער דערלייזונגס-אידיי.

דער „אויב נישט נאָך העכער“ פונעם נעמיראַווער רבין איז ערשט דעמלט בכוח פּאַצוווישן די סקעפּסיס פון אלע „ליט-וואַקעס“ און זיי איינצושפּאַנען אין יאָך פון דערלייזונג, ערשט דעמלט, ווען פונעם נעמיראַווער רבין ווערט אַ פּראָסטער פשוטער וואַסיל, וואָס הייצט איין אין הרובע ביי דער אַרעמע קראַנקער יידענע.

נישט דאָס וואָרט דערהויבט דעם נעמיראַווער העט ביז אַרויף צו מענטשלעכע ליידן, נאָר די טאַט. דורך דער טאַט צו דער דערלייזונגס-אידיי — דאָס איז איינע פון די אויסטערלישסטע כחנות, וואָס פּוץ האָט געבראַכט דער יידישער ליכעוואָטור און דורך איר אונדזער קולטור-און לעבנס-רענעסאַנס.

פרצט תלמיד ליי וויק אין נאָך ווייטער געאַנגען. ער האָט אַריבערגעשפּרייזט די טאַט און דערגרייכט ביז צו יענער פנים אל פנימדיקייט, פון וועלכער עס ווערט געבוירן די שמאַרצפולע קריטישע דערקענטעניש פון דער טאַט גופא.

IV.

פרצט אינטעלעקטועלע אינטואיציע און נישט די קינסט-
לערישע סטיכע פון זיין גרויסן בן דור שלום עליכם האָט
באלויכטן דעם שאַפונגס־וועג פון דער יידישער ליטעראַטור.
דווקא פּרץ מיט זיינע פארשריגענע רעקוויזיטן פון קאפּאַטע און
שטאַרימל, מיט זיין בית־המדרש, פּאָליש און גן־עדן־החתון־
טאַפּאַגראַפיע, ער דער ערשטער האָט געעפנט דאָס פענצטערל
צום אייראָפּעאישן אוניווערסאַליום. ווייל ער האָט זיך אויף אַ
געניאַלן אופן דערגראָבן צום נאַציאָנאַלן אידעאישן „פון וואַנען“.
האָט ער אויך געקענט ווערן דער שעפּער פונעם אידעאישן
המשך און דער אָנזאָגער פונעם סינטעטישן יידיש־וועלטלעכן
„ווי אַהין“.

פונעם פּרץ־קנויל האָבן זיך ערשט געקענט ארויסוויקלען די
פעדים, וואָס פירן צו די היסטאָרישע דראַמעס פון א לייוויק
און לעיעלעס און צום היסטאָרישן ראַמאַן פון אַ פּאַט אַשוּ.

דער „ווי אַהין“ פון דער יידישער ליטעראַטור? ער ווערט
אַזוי ווונדערבאַר סימבאָליזירט אין יענער חסידישער לעגענדע,
וואָס דערציילט, אַז דער שפּאַליער זיידע פאַרשטעלט פאַר אַ
פויער איז געגאנגען טאנצן מיט אַ אַרעמער יידענע ערגעץ אין
אַ פאַרוואַרפענער קרעטשמע ביי א זייטיקן וואָלינער שליאַך. דעם
מעוריטשערס תלמידים, וואָס זענען בייגעווען אין קרעטשמע,
האָבן געווייטיקט און געצאָרנט איבער דער מצעה הוללות פון א
יידישער צנועה, נאָר אין ר' לייב שרהס האָט מתיר געווען. און
אַז פון די פויערישע קליידער אַרויס האָט זיך דערנאָך באַוווּזן
דער שפּאַליער זיידע, איז אויך די אלטע איינגעשרומפּענע יידענע
פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ לעבעדיק יונג און געזונט מיידל.

אויב דער פויער איז דער סימבאָל פון אוניווערסאַלישקייט
און דער שפּאַליער זיידע די פאַרקערפּערונג פון דער נאַציאָ-

נאלער קאלעקטיוו-אידיי, האָט נאָר די אידענטישקייט פון די
ביידע סימבאָלן, זייער פאַראייניקן זיך אין איין און דעמזעלבן
סוביעקט געקענט באַווייזן דעם נס פון אַריינהויכן א ניי לעבן
אין די אלטע ביינער פון דער יידישער פאַרפּרזישער כּווע.

V.

אַ רעוויזיע פון פרצן? אַ רעוויזיע פון פרצן הייסט קליינ-
קרעמעריש אויסרעכענען, וואָס דער שטורעם-ווינט האָט דער-
גרייכט אויפן פּלאַכן גראָז-באַוואַקסענעם פעלד. דער סך-הכל
פונעם שטורעם-ווינט: ער האָט ניט הרוב געמאַכט קיין הייזער,
ווייל זיי זענען פשוט ניט געווען בנמצא. עס האָט זיך נאָר באַ-
שיידן-פאַרשעמט געשאַקלט דאָס גראָז, ווייל דאָס פעלד האָט
נאָר דאָס פאַרמאָגט.

פּרצ'ס שטורעמדיקער גייסט קען נישט געמאַסטן ווערן בוכ-
האַלטעריש לויט זיינע גרעסערע און קלענערע קינסטלערישע
דערגרייכונגען. דער מאָסשטאַב פאַר פרצן: זיין פאַרמעכט, זיין
דינאַמיק, זיין לויכטענדע און אלץ באַלויכטענדע פּערזענלעכקייט.

פּרץ איז ניט קיין ליטעראַט, וואָס די קריטיק דאַרף אים
אַפּשאַצן. ער איז אַ גייסטיקער העראָס, וואָס פּאַלט אַרײַן אין
דער געשיכטע און ווערט גלאַריפּיצירט.

פּרָץ-רעוויזיע

שטיל און צניעותדיק האָט זיך צום פּראָנט פון דער פּרָץ-רעוויזיע צוגעטולעט ש. ניגער. דער הונדערטסטער געבוירנטאָג פון מענדעלע מוכר־ספרים גיט אונדזער קריטיקער די בעסטע געלעגנהייט ארויסצושילן דעם „הויפטאונטערשייד צווישן דעם זיידן פון דער עלטערער און דעם טאטן פון דער נייערער יידישער ליטעראַטור“. אין וואָס באַשטייט דער הויפט־אונטערשייד ? דערין

„וואָס דער זיידע איז אין רעכטן מיטן קאָמפּלעאַגער געווען א קינסט־לערישער כאַראַקטער, בעת פּרָץ איז פאַרקערט, אין א קונסט־עפּאָכע געווען אַ מענטש פון קאַמף“.

היזא לכו מזה? פּרָץ האָט, אמת, געהאט דעם גרויסן פאַר־דינסט, וואָס ער האָט געלעבט אין א קונסטעפּאָכע (דער טראַפּ פאלט אויף קונסט, וואַרף אַראָפּ דיינע שיך און פאל כורעים קונסט־פאַרשמאַכטע קרעאַטור!) אָבער געווען איז ער ניט מער ווי אַ מענטש פון קאַמף. א מערכה וואָס ניגער אַליין איז ניט קיין מענטש פון קאַמף און ניט אַזאַ אכור ווי, למשל, משה גראַס, וואָס ווייסט און זאָגט בפירוש, אז „פּרָץ איז ניט געווען קיין דיכטער בחסד עליין“.

פאַרויסט טאַקע ער, ניגער, אביסל דעם האַרבן גור דין: פּרָץ איז

(*) „מענדעלע און פּרָץ“ צוקונפט, דעצעמבער 1935.
(**) י. ל. פּרָץ צו זיין צוואַנציקסטן יאָרצייט „ווארשעווער היינט“ פונעם 23סטן אַפּריל 1935.

דווקא יאָ געווען א דיכטער, אָבער ניט קיין קינסטלער. דעם
 חילוק צווישן דיכטער און קינסטלער נעמט ער ביי פרצן גופא
 פון זיין עסיי „דער דיכטער, דאָס בוך און דער לעזער“. ווערט
 אזוי ארום דער עטיקעט פון „נאָר דיכטער“ געכשרט. איז
 אָבער באמת א שאַך, וואָס דער ציטאַט איז צו קאָמפרימירט, צו
 ענג געשנירט, וואָרום פרץ מאַכט אין זיין אויוונדערמאנטן עסיי
 ניט קיין אונטערשייד צווישן קינסטלער און דיכטער, נאָר צווישן
 „קינסטלער“ און דיכטער. פרצעס קינסטלער פאלט אַריין צווישן
 גענדזענע פיסלעך און ווערט אויס קינסטלער און איבערלייבן
 בלייבט איבער נאָר דער דיכטער, וואָס

„מוז דיכטער זיין. די דיכטונג מוז זיין זיין לעבן... דער דיכטער איז

איינגטלעך דער קינסטלער. נאָר דאָס לייט, דער מאַרמאָר, דער גראַניט

איז ביי אים אין דער האנט — דאָס פאַלק, די וועלט, דאָס לעבן!“

אזוי ארום פאלט אום די גאנצע רישטאוואניע, אויף וועלכער
 ניגער האָט אויפגעבויט זיינע דיכטער- און קינסטלער-דעפיניציעס
 און פון אונטער די חורבות קומט אַפיר דער יצר הרע משה
 גראַס אַליין, מיט וועלכן ניגער האָט זיך געראַנגלט און איז
 באַזיגט געוואָרן.

ניגערס צושטיין צום אַנטיפרץ-פראָנט ביי אַזאַ פייערלעכער
 געלעגנהייט ווי דעם זיידנס הונדערטסטער געבוירנטאָג, האָט די
 פרץ-רעוויזיע אַקטואליזירט. און אויב אזוי — איז זיך כדאי
 אומצוקערן צום אויסאנגכפונקט, צום ביזן מלאך משה גראַס
 און זען וועלכע זענען עס זיינע טעזיסן.
 פרץ, זאָגט גראַס.

„איז געווען אויסגעליפערט צו דער צייט, צו אירע ווייטיקן, קאפריין,

מאָדע-שטימונגען.“

פרעגן מיר: און מענדעלע און שלום-עליכם האָבן זיי אפשר געוואונ-
 דערט מיט זייער פאַנטאַזיע צו די ברעגעס פון ים הגדול און ים המלח,
 כדי דאָרט צו געפונען מאַטיוון פאַר זייער שאפונג? ס'איז אויך
 ניט נויטיק געווען. גלופסק, קאסרילעווקע, די קלויז און דעם
 צדיקס חדר מיוחד זענען נאָך געווען אַ ניט געשטאלטעטע רעאַ-

ליטעט, וועלכע אַ עכטער, ערלעכער קינסטלער האָט ניט געטאַרט פאַראַטן.

די געשטאלטן פון מענדעלע מוכר ספרים (דער סאַטיריש־קריטישער עלעמענט פון אונדזער ווירקלעכקייט) און טוביה דער מילכיקער (דער הומאַריסטיש־לירישער) וואָלטן ביידע געווען געבליבן „צייטלעך־אַלצוצייטלעך“ ווען ס'זאל געווען פעלן דער דריטער עיקר פון געשטאלטונג — דער דראַמאַטיש־פּאַטעטישער, וועלכן פּרץ האָט פאַרקערפערט אין ר' שלמהן, אין נעמיראָווער רבין און אין אלע „משוגענע בטלנים און פארהוילענע וואסער־טרעגערס“, וואָס „פאַרנודען“ אַזוי דעם צווייהונדערטפּראָצענט־טיקן אייראָפּעער משה גראָס, וועלכער לעבט ווי אלע פּריש־געבאקענע אייראָפּעער אין שטענדיקער אַנגסט פאַר עקזאַטישקייט. איז דען ר' שלמה טאַקע איף אן אמת, ווי גראָס מיינט, דער

„ידישער גילגול פונעם איבערמענטש־שאַבלאָן, וואָס האָט דעמלט פאַר־נודעט אלע אייראָפּעישע ליטעראַטורן“?

די צווייטע העלפט פונעם ניינצענטן און דער אַנהייב פונעם צוואַנציגסטן יאָרהונדערט האָבן פּילאָסאָפּיש און ליטעראַריש געווינדיקט מיט ראַדיקאַלן אינדיווידואַליזם. פון מאַקס שטירנערס „דער איינ־ציקער און זיין אייגנטום“ (1845) ציען זיך די פעדים צו ניטשעס „איבערמענטש“ און איבסענס „פּאָלקספּיינט“, וואָס האָבן אַ צייט לאנג באַהערשט די וועלט־ליטעראַטור און אויך ביי אונדז געהאט זייערע קרבנות. די קרבנות זענען געווען פּרישמאַן און בערדיטשעווסקי. פּרישמאַן האָט איבערזעצט „זאַראַ־טוסטראַ“ און קאָקעטירט מיטן „געוונטן“ אייראָפּעישן אינדיווידואַליזם אַקעגן דער „קרענקלעכער“ עטישער ליידנשאַפט פון אַזאַ קונסט־פאַרנייער ווי טאַלסטאָי. בערדיטשעווסקי האָט „אי־בערגשאַצט אלע ווערטן“ לויטן ניטשעאַנישן נוסח.

דווקא פּרץ איז געווען פּריי פון אַט די אַלע „איבערמענטש־מאַנקאַליעס“ און זיין ר' שלמה פאַרמאַגט ניט קיין „איבער־מענטשלעכן“ כוח, וואָס זאָל אים דערלייבן צו ברענגען די

שפארעניש" פון ר' שלמהן, אז ער וועט ניט מאַכן הַבְּדֵלָה און מעשה קולטור־זאטער סקעפטיקער טראַכט ער ביי זיך: "לאַז ער יאָ מאַכן, לאַז ער ניט מאַכן, סיי ווי זיידענע צרות" איך קען גראַסן נאַכפילן די אומגעדולד און פאַרזיכער אים (ער ווייסט עס מסתמא אַליין), אז האַמלעט מיט זיין "זיין אָדער ניט זיין", איז ניט קיין קלענערער "נודניק". עס איז שוין דער ביטערער גורל פון געציילטע איבער צייט און לענדער צעוואָרפענע ליטעראַרישע העלדן צו פאַרמאַטערן מיט זייער "מיסטישער איינגעשפאַרטקייט" דורות פון מיט זאַכלעכקייט איבערגעגעטענע אינטעליגענטן, און דער אַכוריות־דקער פאַראַדאָקס פון גייסטיקייט האָט געוואַלט, אַז די אייביקייט זאָל דווקא זיין פאַרליבט אין די "הייליקע נודניקעס". וואָס טרייבן "מיסברויך מיט דעם צער פון דער וועלט" און זאָל ניט וועלן וויסן פון די אויסגעפּוצטע קריטיק־אָפּיצירן, וואָס פּרוּוון פון גענעראַציע צו גענעראַציע אָפּצושטופן די צעשוּיבערטע גייסטער אין "עקזאָטישן מאָנומענטאַל־פּילם".

אַפּראָפּאַ "האַמלעט". וואַלט כאַטש ר' שלמה געווען אויך אַ בן־מלך און ניט איינער פון די, וואָס פון זיי ווערט צו־זאַמענגעשטעלט די "וואַקאַנאַליע פון ספּאָדיקעס, שטערנטיכלעך, בערד". איז צו ענטפערן: אַזוויי מיט שמר"ס צוגעטראַכטע פּרינצן און פּרינצעסינס האָבן אונדזערע קלאַסיקער ניט געקענט קאָנקורירן אין סיי אין שולגעסל, סיי אין קוילערגעסל זענען ניט געווען בנמצא קיין יידן אָן זשיפּיצעס און קיין יידענעס אָן שטערנטיכלעך. אַזוויי דאָס "פּראָסטע ביסל שפּלות און פּרייליכקייט פּונגס־מיוערנעס לעבן" קען דעם גרויסן קינסטלער ניט נאָר אַקעגנ־לויכטן דורכן פּיין געשליצענעם שפּיגעלע פון קינסטלערישער דעסקריפּציע, נאָר אויך דורך דער מרה־שחורהדיק־פאַרשטאַנטער שויב פון אידעישער וויזיע, האָט פּרָך, דער איינציקער צווישן אונדזערע קלאַסיקער, אויסגעקליבן דעם צווייטן וועג, דעם "טוריסטן־וועג" דעם וועג, וואָס פּירט אים פון באַלאַדע איבער אידעיען געראַנגל און "אויפן אלטן מאַרק־מיסטעריע ביו צום סאַמע עצם

פון דעם נאציאנאלן „געשיכטלעכן פארוואַס“ — דעם קידוש
השם-געדאנק.

און וויסט דען גראַס ניט, אַז צוריק מיט 30 — 40 יאָר האָט
נאָך דאָס „פינטאלע ייד“, דאָס פינטאלע אין העכערן גייסטיקן
זין, וואָס האָט שוין היינט באַוויון זיך גליקלעך כעמיש צו באַ-
העפטן מיט וועלטלעכקייט, ניט געהאט קיין אנדערן אָפּרוואָרט
פאַר זיין דורות-לאַנגער וואַגלעניש, ווי נאָר אין הערצער אונטער
זשיפּיצעס און אין מוחות אונטער ספּאַדיקעס?

(איך עפּן א פאַראַנטעווע: דאָס „פינטאלע ייד“ איז אין זיין
עצם-מהות סאָציאַלער פּאַטאָס, וואָס פאַרקרומט זיך אונטער קלעפּ
פון גורל צו סאָציאַלן גראַטעסקי. זיין קינסטלערישער אַנטדעקער
איז פּרץ און אזויפיל יאָרן נאָך ר' שלמהן, נאָך דער רוסישער
רעוואָלוציע און נאָך דער וועלט-שחיטה, האָט לייוויק, ווען ער
האַט מיט ניט ווייניקער „מרה-שחורה“ און אירעישן אומרו, ווי
פּרץ, אונטערגענומען צו געשטאלטן דאָס פינטאלע ייד, אלץ נאָך
געמוזט אַנקומען צו דער „פאַראַדע פון מיסטישע רעקוויזיטן“
פונעם „גולם“ און פון דער „גאולה-קאָמעדיע“).

פּרצם אויפטו איז געווען, וואָס ער האָט געבראכט צו פירן
אַט די ספּאַדיקעס און די זשיפּיצעס און זיי געלאָזט רעדן אַזוי,
אַז מיר זאָלן זייערע פון צייט אַרויסגעשיילטע און פאַר יעדער
צייט פּאַסיקע ווערטער קענען אויפנעמען און אַרײַנגעמען אין זיך,
מיר אָנגעטוענע אין פּינן צוגעשניטענע אינטעליגענטן-קאָסטיומען
און אין בלאַע אַרבעטער-בלאָזעס. דער צוועק איז געווען: (איך
ווייס, הער קונסט-צילינדער, אַז קונסט האָט ניט קיין עטישע
צוועקן אָבער דאָך רעד איך פון צוועק, ווייל פאַר מיר איז קונסט
אַן „עטישער ליידנשאפט“ טאקע א צילינדער אָן אַ קאַפּ), אַז
מיר זאָלן ביים שײַן פון ר' שלמהס אומהיימלעך-צעפלאַקערטן
גאולה-פּאַטאָס, ביי דעם באַלאַדעסקן ווידערליכט פון דער „מיס-
טישער איינשפּאַרעניש“ און ביים יענוועלטישן גלאַנץ פון די
פּאַלקסטימלעכע פּייערלעך דערזען, אַז דער צוועק פון לעבן איז

דאָס לעבן אליין, זיין דינאַמיק: „אינערגעץ נישט פאַרשטיינערט, אינערגעץ ניט פאַרגליווערט ווערן“ און זיין פרייד „בעסער מיט אלע יידן אין גהינם, איידער אליין אין גן עדן“. פרצעס פונקט ווי לייזיקס מרה-שחורה, איז ניט קיין צאצקען זיך מיט „זיידענע צרות“. נייערט אַ ראנגלען זיך מיט דעם אייגענעם קינסטלערישן איך און מיט דעם קאָלעקטיוון גורל פון אַ פּאָלק, כדי יידישקייט זאָל ניט און ווייל

„יידישקייט טאָר ניט גענומען ווערן סטאַטיש, נאָר דינאַמיש — אין דער אנטוויקלונג, דאָס הייסט: איבעראל אויף דער גאנצער יידישער וועלט און אין אלע צייטן; קיין איינציקן עכט יידישן מאָמענט ניט אויסגעמעקט.“ (פּרץ: וואָס פעלט אינדער ליטעראַטור?)

מיט רעכט זאָגט דערפאַר משה גראָס, אַז פּרץ איז געווען מער פירער ווי קינסטלער, ווייל ביים עכטן קינסטלער מוז דאָס קינסטלערישע זיין אַ תּפּל און די עטישע פירערשאפט דער עיקר, אויב די קונסט זאָל ניט אַראָפּווינקען צו געצנדינעריי, צו גאָטלאָזן שפּיל-מאָדעל, צו צערעמאַניעלן „טע דעאום“ פון שפּיגלדיקע קנעפּ און גלענצענדע העלמען. דער פּראָקוראַר האָט זיך נאָר פאַרכלינעט. אָט שטייט ער אויף און דונערט אַ נייע באַשולדיקונג:

„ער האָט אוועקגעשטעלט מענטשן אין ליטעראַטור און ער האָט זיי ניט געגיבן קיין כּוח צו לעבן.“

וואָס פאַראַ סימן האָבן מיר, אַז אַ ליטעראַרישער פאַרשוין העכסט-קונציק-צונויפגעשטיקעוועט פון זיין אויטאָר פון ווערטער, פאַרבן און געשעענישן, לעבט און אז מ'דאַרף אים ניט טאָרען מיט קיין פעדער ביי דער נאָז? אַ סימן מובהק: אַ לעבעדיקער פאַרשוין ברעכט דורך אלע טיר און טויערן פון ליטעראַטור און אַנטלויפט אויף דער גאס אין ראַשיקן לעבן אַריין. איז דער ליטעראַטור-געשאפענער פאַרשוין עכט, האָט ער די טבע זיך צו פאַרפּילפעלטיקן איבער שטעט און לענדער: איבעראל צו זיין צו דערזעלבער צייט און זיך אויסצולאַכן פון גרעניץ-זשאַנדאַרן.

איז די ליטעראַרישע געשטאלט „נאָך עכטער“ ווי עכט, דאָס הייסט, ווי גראָס זאָגט לגנאי און איך לשבח, ניט מער ווי „א כאַפּעדיקע אילוסטראַציע צו א געדאַנק“, צו א וויזיע, אָ דעמלט ווערט זי א רואה ואינו נראה, וועלכע לעבט אין דער פאַנטאַזיע פון אלע פעלקער און אלע צייטן און מ'שטעלט איר, דער ניט גע-זעזנער מאָנומענטן.

פון דעם לעצטערן מין ליטעראַרישע פיגורן איז סערוואַנט טעסעס אומשטערבלעכער דאָן קישאָט, וואָס איז ניט מער ווי „א כאַפּעדיקע אילוסטראַציע“ צום (ווי אזוי זאָל איך זאָגן?) אייביקן געדאַנק פון דאָנקישאָטום. (ס'איז ניט קיין חידוש, וואָס זיין מאָנומענט שטייט אין מאַדריד פאַרן דענקמאַל פון זיין מייסטער. סערוואַנטעס אַליין איז דאָך ניט געווען קיין כאַפּעדיקע אילוסטראַציע, נייַערט א מענטש, א ווירקלעכער מענטש מיט הויט און ביינער). פון דעם זעלבן מין פאַרשויענען איז אויך פּרז'ס ר' שלמה, א כאַפּעדיקע אילוסטראַציע פאַר דער מיסטישער איינ-שפאַרעניש צו דערלייונג, דאָס אומגליק איז נאָר, וואָס ר' שלמה רעדט אויף דער אינטערנאַציאָנאַלסטער שפּראַך: יידיש און קען דערפאַר ניט דערגיין צו דער צווישנפעלקערלעכקייט. נאָך איין טעם: פּרץ האָט ניט געפייערט זיין פּופציקסטן געבוירנטאָג צווישן די זשורנאַליסטן פון דער ווינער „נייע פּרייע פרעסע“, ווי שלום אַש, און איז ניט געוואָרן קיין וועלטנאַמען.

דער פּראָצעס גייט ווייטער.

„זיינע קינסטלערישע ראשי-תבות פאַרדאַנקט די יידישע ליטעראַטור די צווייפּלהאפטע אינסטיטיציע פון די „מיטשאפּערס“, וואָס האָבן זיך מיסטיש אָנגעשטויסן, וואָס האָבן דערטראַכט דאָס ניט דערזאָגטע.“

מוז דען ווייל ס'זענען פאַראנען „היינע אונד די פּאָלגן“, אויך זיין „פּרץ און די מיטשאפּערס“? ווער זענען די מיטשאפּערס, וואָס אויף זיי איז גראָס מרמז? עס זענען זיכער געווען אין דער יידישער ליטעראַטור „צווייפּלהאפטע“ נעאָ-הסידיים, וואָס האָבן געפרווט שרייבן א לאַ מאַניער פּרץ. אָבער ווער ווייסט

פון זיי; ווער וויסט ווען זיי זענען אויפגעקומען און ווען זיי זענען פארשוונדן? דער פרזישער געניוס האָט זיך ארויסגעוויזן אַזוי עקסקלוזיוו, אָו אברהם וועוויאָקא האָט ערשט געקענט ווערן א שרייבער, ווען ער האָט אויפגעהערט צו חסידעווען און א. ווייטער... א. ווייטערס מרה-שחורה, זי איז געווען און געבליבן ניט קיין פרזישע ירושה, נאָר אַ אייגענער צייט-הויקער. די, וואָס זייער שאפן איז דער בולטסטער המשך פון פרצעס „מער אָדער ווייניקער אָריגינעלע באַנאָליטעטן“ זענען, לויט מיין מיין, לייזיק, אָפּאַטאַשו און אליעזר שטיינבאָרג.

לייזיק האָט די גאולה-בענקשאפט פון די פרזישע העלדן פאַרוועבט אוראַלטן יידישן משיחיות, זי ארויסגעפירט פון פראַגמענטאַרישקייט און זי קינסטלעריש קאָנסאָלידירט; ער האָט אין דער גאולה-אידיי אַריינגעבראַכט דראַמאַטישן קאָנפּליקט און זי אַזוי ארום געדאַנקלעך פאַרטיפט.

אָפּאַטאַשו האָט ביי פרצן און ביי זיין אייגענעם דיכטער-געוויסן געלערנט, אָו כרי צו ענטפערן אויף: „ווער בין איך און ווהין פירט מיין וועג? מוז מען גיין אויך צו דער פאַרגאַנגענהייט: „די אלטע קברים עפענען, די אלטע ריזן וועקן און זיי פרעגן. דער דאָזיקער אָפּאַטאַשו-פרזישער קינסטלער-דערקענטעניש חאָבן מיר צו פאַרדאַנקען „אין פּוילישע וועלדער, די היסטאָרישע נאָוועלן און צווישן זיי „אַ טאָג אין רעגענסבורג“. (אַ טאָג אין רעגענסבורג? איך קען די מיינונג פון אַ טייל געשווירענע קונסט-מבינים: ס'איז ניט מער ווי דעקאָראַטיוו! אָבער אָן היסטאָריש-קינסטלערישער דעקאָראַציע און אָן אידעישער טראַדיציע איז דער שפּיל אין וועלטלעכער היינטיקייט ניט מער ווי שונד, וואָס דאַרף ניט קיין קאָנטראַסט און געזעצ-מעסיקייט, ווייל דער צופאַל איז זיין הערשער, אים האָט ער פאַר זיין מלך געקרוינט).

אין אליעזר שטיינבאָרגס משלים האָט ניט נאָר די

שלום-עליכם/שע שפראך געפונען איר מעטריש פארפונדעוועטע באריקאדע, נאָר אויך פרצעס גייסט, זיין שטענדיק וואָכן המשך. ניט נאָר דאָס, וואָס שטיינבארג און פּרץ האָבן ביידע אָנגעטרונקען זייער געמיט ביי דעמועליבן אלטן קוואל פון חכמה און לעגענדע דערנענטערט די צוויי גרויסע יידישעפערס. נייערט אויך שטיינבארגס יידישקייט, וואָס לאָדט זיך אויס אין סאָציאלן רעוואָלט אויפן פּאָן פון קהלת'דיקער מענטש-באַטראַכטונג. איז טיף פאַרוואָרצלט אין דער פּרזישער חסידות קאַנצעפּציע: נישטיק איז דער יחיד, גרויס דער קאַלעקטיוו. באַנציע שווייג לעבט איבער אין שטיינבארגס משלים צענדליקער קינסטלערישע גילגולים און איז אידעיש אַריינגעוועבט אין זיין לעבעדיקן סאָציאלן מוסר-השכל.

און ניט נאָר ביי די דערמאנטע דריי דיכטער קומט צום אויסדרוק די גייטיקע ירושה פון פרצן. אין דעם שאפן פון אלע עכטע יידישע שרייבערס פון אונדזער דור קען מען ארויסקנוילן די דינע פעדים, וואָס ציען זיך ביז עט טיף אין צאפלידיקן האַרץ אַריין פון פּרזישע העלדן (איציק מאַנגער, למשל, האָט ווונדערלעך קינסטלעריש סינטעטיזירט דאָס ראַמאַנטישע „גילדענע ציגאלע“ (גאַלדפּאַדן) און דעם באַלאַדעסקן שלייער פון מענטשן און פּאַקטן (פרץ).

די פּרזישע געשטאלטן „האַבן ניט קיין כוח צום לעבן?“ בלייבט דען דער דאָזיקער זאָג מער ווי א זאָג, ווען דאָס פּאַטעטישע און הערפּאַישע פון א ר' שלמה, נעמידאָווער רבין, שמעיה גבור, ביאלער רבי, האַמערט עד היום מיט אומגעשוועכטער קראַפט אויף דער שאפונגס-קאָואַדלע פון א דור יידישע שרייבערס? ווען דער „קאלטער עקסטאַז“ פון ו' שלמהן שפּייזט דווקא היינט מיט וואַרימקייט דעם מיט כל אמצעי כוחות ראַציאָנאַליסטיש צוגעשניטענעם סאָציאלן אידעאל פון טויזנטער יונגע יידיש-ליינערס, וואָס די ווערק פון מענדעלע מוכר ספרים זענען

פאר זיי ניט מער ווי, אין בעסטן פאל, אינטערעסאנטע קולטור-
געשיכטע ?

דעם פאקט קען מען ניט אַקומען מיט פרצם „גייסטיקער
וירקונג“. ווען פון זיינע ליטערארישע פאַרשוינען וואָלט, ווי
גראַס מיינט, ניט געווען „פאַרבלעבן אַ זכר אין אונדזער זכרון“
וואָלט זיך אויך די גייסטיקע וירקונג שוין געווען אויסגעוועפט.
דער אמת איז אָבער דער, אַז פרצם געשטאלטן האָבן ביז היינט
טיקן טאָג ניט פאַרלוירן זייער כוגעסטיוון כוח (סוגעסטיע איז
געווען דער עיקר-עלעמענט פון זיין קינסטלערישער רעאַליזירונגס-
קראַפט) אויף דער אינספּיראַציע פון אונדזערע שרײַבערס און
אויפן געמיט פון אונדזערע ליינערס; דער קינסטלערישער אמת
וואָס אין זיי, האָט זיי דערלויבט אויסצוטון זיך פון די צייט-
מלבושים, אוועקצווואַרפן די צייט-רעקוויזיטן און צו דערגיין צו
אונדו מיט דער אין זיי פאַרקערפערטער דינאַמיק פון איבער-
צייטלעכער אידעישקייט, וועלכע איז היינט פונקט אזוי טאָג-
צוגעשפיצט ווי נעכטן און וועט מאַרגן ניט פאַרלירן גאַרנישט
פון איר אַקטועלקייט.

אָבער, קלאָגט זיך משה גראַס ביים סוף פון זיינע
רעוויזיע-טעזיסן:

„די יידישע ליטעראַטור איז געווען צו יונג פאַר זיין גייסטיקער
ראַפּינירטקייט“.

די יידישע ליטעראַטור איז ניט קיין יונגע, ווייל זי איז
פאַרם-באַנניאונג פאַר אַ אלטן אינהאַלט. זי איז המשך פון דורות
און ניט פּלוצימדיקע געבורט פון ים-שויים. יונג איז אפשר די
מאָדערנע יידישע ליינער-מאַסע. און עס קלינגט מאָדע, זער
מאָדע, צו הערן דוקא פון משה גראַסן, אז דער שעפּער דאַרף
האַמעווען זיין „גייסטיקע חריפות“ צוליבן ליינער. וואָלט מענדעלע
זיך געווען אַריענטירט אויפן ליינער און ניט אויף זיין אייגענער
קינסטלערישער מיסיע, וואָלט די יידישע ליטעראַטור מן הסתם

נאך היינט געשטעקט אין די קינדערשיכלעך פון יצהק יואל לי-
נעצקיס און אייזיק מאיר דיקס שפראך. אן פרצם גייסטיקער
ראפינירטקייט, וועלכע ער האָט געשטעלט אין דינסט פון זיין
דיכטערישן כוח, וואָלט די יידישע ליטעראַטור אפשר דערגרייכט
צו דער „געשלאָסענער קינסטלערישער פאָרם“ פון שטייגער-
דעסקריפציע, זיך אָבער ניט געווען דערקלעטערט, (ווי פּרץ דע-
פינירט אין זיין „וואָס פעלט דער יידישער ליטעראַטור?“) צום
„הויכן פונקט פון וועלכן דאָס אלץ זאָל געזען ווערן...“

אריעזר שטיינבארג

(נ ע ק ר א ל א ג)

... ווארשע — צעגליאנע 1 און טשערנאָוויץ — נעגרוצי
1. וואָס פאַראַ מאַדנע און גיכע איבערהונונג פון גורל! אַן
אויסגערײפּטער פּערציקער איז דער לערער פון דער יידישער
שול אין בעסאַראַבער שזעטל, געקומען קיין טשערנאָוויץ. פּאַלש
געזאָגט: „נעקומען“ — אַראָפּגעכראַכט פון דער באַגײסטערטער
יונגט־בענקשאפט פון דעם הייפל מזנטשן, וואָס האָט זיך פאַר-
מאַסטן צו שאַפן דעם נייעם יידיש־וועלטלעכן קולטור־שטאַט אין
רומעניע דער מדינה.

ס'איז געווען דאָס פיבערדיקע דראָושען פון אידעאָלאָגיע —
ס'האָט געפּעלט די טראַדיציע־פּאַוואַרצלטע פּרייד פון שעפע-
רישקייט; ס'האָט געצונדן אַ האָפּערדיקע גלוסטונג צו בויען —
ס'האָט געפּעלט דער פּלאַקער פון גײסט, וואָס דאַרף וואוינען
אין היכל; ס'זענען שוין געווען הונגעריקע שפּײַז־מאַנערס און
קאַרגע ברויט־געברעס, ס'האָט שוין נישט געמאַגלט אין גאַנצן
טראַנספּאָרט קלאַפּזרגצייג פון פּאַרטי־רעדער און פּאַרטי־
קוטשערס — געפּעלט האָט אָבער נאָך דער גײסטיקער קאַנטראַל
פונעם שעפּער־וועגווייזער; ס'איז שוין געשטאַנען אין ריי און
גליד דאָס מלחמה־גרייטע פּאַלק פון רײַטער און פּוסגייער מיט
אַלע עלטסטע איבער טויונט און איבער הינדערט. געוואַרט האָט
מען נאָר אויפן האַרנשאַל פונעם סימבאָליש געזאַלכטן.
מיר, די פּראָגראַמאַטיש כלל נישט מלך־דיקגעשטימטע
רעוואָלוציאָנערע קולטור־סאָלדאַטן, האָבן אים דעם ממשל, דעם

פארשטייער פון זין און אומזין פון לעבן, אים דעם אומרויקן
צערייצער און מילדן בארויקער, אויפן שילד גנהויבן און אים
פאר אונדזער האר אויסגערופן.

און האָבן געדאנקען-שמאַלקייט פון אינעווייניק און צעיר-
שעטע מאַכט-חיה פון דרויסן ציגל נאָך ציגל פון אונדזער קוים
אויפגעשטעלטן קולטור-בנין געריסן, איז אויף די חורבות אין
זיין גאנצן מאַרטירער-גלאַנץ געבליבן שטיין דער אליהו שטול
פונעם טשערנאָוויצער מאַנסאַרדן-פרוש-בליענדיק וואָרט און
קוואַלנדיקער געדאַנק האָבן זיך אין די פאַרוואַרפנסטע שטעטלעך
געטראָגן: שטאַרקונג און אויפגעכטונג פאַר שלאַפע; זינדן העמדל
פאַר שאַפונגס-באַגינען און פאַנצער-קלייד פאַר די וואָס שטייען
אין מיטן טאָג פון יצירה.

אליעזר שטיינבארג איז נישטאָ מער, — געבליבן איז די

בענקשאפט נאָך אַן אליעזר שטיינבארג.

די פאַרלירנדיקייט פון א דור, וואָס איז פאַריתומט געוואָרן,
וועלן די פאַרשטיין, וואָס זענען געוואַקסן אין דער הייסער
פּרץ-זון.

*

י. ל. פּרץ און אליעזר שטיינבארג. פּרץ — דער שטורמ-
שער אַדלער פונעם יידישן פריען קולטור-זוכער אין פוילן;
שטיינבארג — די שטילע טערקלטיוב פונעם פאַרשפּעטיקטן
קולטור-פּרילינג אין רומעניע.

פּרץ שטייגט אויף צו זיין גרויסן ווונדער-פלי, צו „אויב
נישט נאָך העכער“ און וואַרפט אַראָפּ פאַר זיינע פאַרשמאַכטע
רעוואַלט-קרובים פּראָקלאַמאַציעס — יום-טוב בלעטלעך; שטיינ-
באָרג נידערט אַראָפּ פון זיין הויכן געדאַנקען-נעכט צו
די גידערן פון לעבן. ער עפנט זיין מויל צו גלייכענישן און
שיקט מיט דער פּרומער טויבן-פאַסט זיינע אויסטערליש-קלוגע
דובנער מגיד-רייד פאַר די פאַרוואַגלטע, וואָס כוח באַדאַרפן צום
דיערהאַפטיקן פלי זייער משיחן אַקעגן.

פּרץ ערב 1905 — הונדערטער רמויס־פונקען און אַ גילדענע קייט פון רבנים אויף צו צעבלאָזן דאָס פייער פון באַנינגס־דעוואָלט; שטיינבאַרג אכרו חג 1917 — איין בעל־מלאכה־זעג און איין דין שייטל האַלץ פון משל, און ס'ברענט אַ העליש פייער פון סאַציאלן פּאַטאַט.

טשערנאַוויץ, נעגרוצי 1 און וואַרשע, צעגליאַנע 1. אויף אַ שמאַלן וועג פון גייסט האָט אַ דור צו אַ דור געשפּאַנט, באַ־העפטונג געזוכט און נישט דערגאַנגען — ווייל דער אָנשפּאַר געבראַכן.

*

וויסנשאפטלעכער זאַפּאַס צונויפגעקליבן אויף באַגריפּלעך־אויסגעטרעטענע טעאָריע־סטעזשקעס פירט צו סעקטארישן איבער־צייגונגס־כח און קאָוועט אויס די אייזערנע רייף פון קאַמפּס־דיסציפּלין; סטיכיש־וואַקסנדיקער לעבנסשטייגער ברענט אויס די יאוש־באַצילן אין קרענקלעכן אינטעליגענטן־בלוט און שענקט כח צום געזונט ווערן און טאַקע דאָס געזונט אַליין. די פּאַעטישע דערלויכטונג פון שעפּערישן מענטשן־בייעפּיל גיט די ליב־שאפט צום חלום פון נעכטן, שטילט און רייצט די צערודערטקייט פון היינט און שאפט דעם אויפברויז פון פרייד צום מאַרגן. אַרום דעם גייסט פון אונדזער ממשל האָבן זיך ווי רצועות געוויקלט די בולטע סימנים פון געשיכטלעכע תקופות און זיך האַרמאָניש צונויפגעבונדן מיט די גילדענע באַגינען־צייכנס פון אָנקומענדיקער נייער וועלט.

גמרא־הריפות, עקלעקטישע מילדקייט פון מדרש, פּילאָזאָ־פּיש־אַנגעווייטיקטע ליריק פון מיטלאַטער, עקזאָטישע פּיין פון קבלה און ראַציאָנאַליסטישע שטורמישקייט פון השכלה, אלע זיי האָבן אין זיין וועלט־באַנעמונג זייער חלק געהאַט און מיט זייער זאַפט זיין רעוואָלוציאָנערע וועלטלעכקייט גענערט. אַזעלכע האַרמאָנישע דערשיינונגען פון יידישער מענטש־לעכקייט זענען קיין לעגיאָן נישטאַ. איין מיליאָן רומענישע יידן האָט נאָר איינעם פאַרמאַנט — איין אליעזר שטיינבאַרג.

פראָ אליעזר שטיינבאָרג

... און וואָס שייך דאָס אוועקשטעלן שטיינבאָרג?
אין איין ריי מיט פרצן, שלום-עליכמען, וועלן מיר
שוין אויך ווייטער בלייבן אין פיינטלעכע לאַגען, —
חבר רובין און מיין ווייניקייט. קיין אנדערע
דאגות זאלן מיר ביידע ניט האָבן.
(מיין קורסיוו. — ש. ב.)

(מלך ראָויטש אין „וואַכנשריפט פאַר ליטעראַטור“
נומ. 18 פונעם 7טן אפריל 1933).

איך האָב שוין פון לאנג געוואוסט, אַז מלך ראָויטש האָט
ניט די, נאָר אנדערע דאגות. פאַר מיר איז געווען קלאָר, אַז
מלך ראָויטשעס „פאַרטיק־ווערן מיט גאָט אונטער שפּינאָזאָן און
מיטן ביזן מענטש אונטער מאַרקסן“ איז ניט מער ווי אַ קאָקעטע
מליצה פון איינעם, וואָס האָט אין דער אמתן גאָר אנדערע
דאגות. ס'האָבן מיר, פאַרשטייט זיך ניט געאַרט און אויך ניט
אינטערעסירט זיינע אנדערע דאגות. כ' האָב נאָר געשטוינט, וואָס
ראָויטש איז אזוי אומפאַרזיכטיק און לייכטזיניק, און שטעלט זיך
קעמפן דעם לייענער צוליב — מיט וועמען? מיט קודשא ברוך
הוא אַליין, ניט האָבנדיק דערביי קיין אנדער כל־זין אין דער
האַנט ווי כמה וכמה שוואַרץ אויף ווייס אין פערזן באַדוקטע
זייט־עך.

די צייט, וואָס היילט אלע ווונדן, האָט סוף כל כּוף פאַר-
גלעט דעם ביטערן נאַכטעם פון ראָויטשעס פּראָקלאַמירטן

„גערנאנגל מיט גאָט“ און סע זענען ביי מיר פֿאַרבליבן אַ פֿאַר
וואַרעמע אַקאָרדן פֿון זײַן „וועגעטאַרישן עוואַנגעליום“. בין איך
ראַוויטשן געווען דאַנקבאַר פֿאַר זײַן ליד וועגן די טראַמווײַ-
פּערד און דערעיקרשט דערפֿאַר, וואָס ער האָט אין אַ גוטער שעה
פֿאַרענדיקט זײַן מלחמה מיט דעם, וואָס לעבט אייביק — אַ
מלחמה, וואָס ביי דער אימיטאַציע־הפּקות פֿון אונדזערע „יונגע“
און גאַר „יונגע“ האָט זי זיך געקענט פֿאַנאַנדערוואַקסן צו אַ
וועלט־שרפה פֿון שטרויענע מליצות און אַוועקהרגענען אַ דור
פֿאַעטישע טאַלענטן.

אַוויי דער, אין דער הקדמה צו די „נאַקעטע“, באַזיגטער
רבֿשׂע האָט ראַוויטשן אויף צו להכעיס באשאפֿן פֿאַר אַ ייִדישן
ליטעראַט און אים געהייסן רעדאַקטירן ליטעראַרישע ביילאַגעס
און שרײַבן רעצענזיעס וועגן ייִדישע ביכער, האָבן איך און מיט
מיר אַלע ייִדיש־לייענער געהאט אַ רעכט צו גלייבן, אז דער
מחבר פֿון „בלוט אויף דער פֿאַן“ איז פֿאַרטיק געוואָרן מיט זײַן
גורל און האָט זיך צוגעווינט צו האָבן די דאגות פֿון דער ייִדי-
שער ליטעראַטור, צו די דאגות פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור
קער אויך די פֿראַגע, צי מעג מען אליעזר שטיינבאַרגן אַוועק־
שטעלן אין איין ריי מיט פרצן און שלום־עליכמען צי ניין. פֿאַר
קײן שום פֿאַל קענען מיר שוין ניט באַפֿרייען פֿון דער דאגה
מלך ראַוויטשן, וואָס האָט זיך אין „וואַכנשריפט פֿאַר ליטעראַטור“,
נומ. 9 פֿונעם 10טן מערץ 1933 אונטערגענומען אין אַ דריי־
שפּאַלטן לאַנגן אַרטיקל פֿאַרטיק צו ווערן מיט אליעזר שטיינ-
באַרגס משלים, און מעשה אַבסאָלוטער מלך (ראַוויטש) באַשלאַסן
אַן שום מאַטיווירונג, אַז

„שטיינבאַרגן איז גענוג אַוועקצושטעלן אין דער ריי פֿון די גוטע
ייִדישע דיכטער אפילו ווען ניט פֿונקט אין דער מזרח־וואנט.“

טאַקע ניט אין סאַמע מזרח־וואנט, אָבער אלץ ניט קײן
שלעכט פֿלאַץ, בפרט ווען מיר ווייסן, אַז ס'זענען פֿאַראַן ייִדישע
קריטיקער, וואָס גיבן פרצן דעם קינסטלער אויך ניט קײן שטאַט

אין מורה. און מענדעלע איז שוין זיכער מיט זיין שטענדער לעבן עמוד?

אַט האָט אָפּאַטאַשו אין די „ליטעראַרישע בלעטער“ פונעם 7טן אַפּריל 1933 אָפּגעפרעגט — און מיט רעכט — די לעבנס-קלוגשאפט און האלט, אָ די בכורה קער דער אינטעלעקטועלער אינטואיציע. אויב מיר זאָלן איבערזעצן אָפּאַטאַשוס געדאנק אויף ראַוויטשעס לשון פון נומערירטע מורה און מערבֿ־בענקלעך, הייסט דאָס, אָז אין מורה, ביים אַרונ־קידש, מעג נאָר זיצן פּרץ. און ביי די אומות־העולם איז דען אנזערוש? אָט האָט טאַלסטאָי אָפּגעפרעגט שעקפירן און זיך געפּוּווּט אַראָפּרייסן פון אים — זיין יאַרהונדערט־אַלטן גלאַריע־מאַנטל. און ניט קיין קלענערער ווי קאַרל קרויז מיינט, אָז היינען — פון מורה־וואנט און פון אלע ווענט איז אָפּגערעדט — היינען טאָר מען היינט, 80 יאָר נאָך זיין טויט ניט אַרײַנלאָזן אפילו ניט אין פּאָליש פון קונסט־היכל.

הייסט עס לויט ראַוויטשן טאָר שטיינבאַרג ניט זיצן אין מורה. פאַרוואָס? ווייל

„ער איז ניט גרויס, ווייל ער איז ניט גענוג טיף, ניט גענוג וויציק.“ דאָס פאַרקלענער־וואָרט „גענוג“, וואָס ער שטעלט צו צו „טיף“ און צו „וויציק“ זאָגט עדות, אָז ער איז אַ גרויסער מתמיד אין ליטעראַטור, אָבער די אָנונג פון גייסטיקער גרויסקייט איז קיינמאָל ניט דערגאַנגען צו אים. גייסט־פרעמדקייט באַנעמט ניט די פאַרבאַרגענע דינאַמיק פון געדאנק און געפיל, ווייל זי גיט ניט קיין „ברי, ווי אַ גאָר גוטער וויץ“. זי האָט האַלט דעם שטאַרקן עכאָ פון פּערדישע פּאָדקאָוועס אויפן האַרטן שאַטיי, ווייל דערמיט „האַט מען זיך אַוועקגעקוילערט ווי מ'האַט גע־דאַרפט“ און מ'קען דערביי מיינען, אָז מ'פאַרט ווייט און מ'הערט טיף. זי באַגייסטערט זיך דערפאַר פאַר פּרץ מאַרקישן און האָט רעזערוון פאַר אליעזר שטיינבאַרגן. אמתע גרויסקייט קען זי, די גייסט־פרעמדקייט, נאָר דערווען, ווען מ'לייכט איר צו מיטן

קאנען-לעמפל פון קאנאָניזרטע ווערטן און מ'לערנט מיט איר
ליטעראַר-קריטישן אלעף-בייס ביים נשמה-ליכטשיין פון מומי-
פיצרטע זכות-אבות. דערפאַר און ניט צוליב דעם אייגענעם
איבערלעבעניש זענען ביי איר די קלאַסיקער גרויס און דערפאַר
איז פאַר איר „אַ קליין ביסל איבערגעטריבן צו זיכערן (עמעצן)
אַן אָרט לעבן די גרויסע קלאַסיקער“.

אליעזר שטיינבאַרגן האָט די ליטעראַריש-קריטישע קירך נאָך
ניט קאנאָניזירט. און אויב ניט קאנאָניזירט, האָט דען מלך ראַ-
וויטש, וואָס האָט אַזוי ווייניק צייט, אַז ער מוז, ווי ער איז
אַליין מודה, רעצענזירן „צופעליק און פונעם זכרון“, געקענט ביי
זיך פועלן בייצוויי אַן אַ פאַר מינוט ביי דעם ווונדערלעכן
מיסטישן באַגעגעניש אין דרייען פון דיכטער, ים און נאַכט פון
„איבערן ים“ (ז. 284)? וואָלט ער זיך גענומען צייט דערצו.
וואָלט אים אפשר אומהיימלעך געוואָרן פאַר דעם טיפן קאָסמישן
געשריי, וואָס דריקט זיך אויס אין אַ וועלטנברייט אויסגעשפרייטן
שווינגן. ס'וואָלט אים דעמלט אפשר אויך געצויגן איבערצו-
לייענען „דאָס אויגנמענטשעלע“ (ז. 278) און מיטצולעבן דעם
אויסטערלישן גלגולים-ספעקטאַקל פון איצעלע שוחט, וועמען
שטיינבאַרג האָט קינסטלעריש דערהויבן צום סימבאָל פון צווישן
גאָט און בלוט זיך טראַגיש ראַנגלענדיקן מענטשלעכן אינטעלעקט.
אפשר וואָלט דעמלט שטיינבאַרגס גרויסקייט שוין באַשטאנען
דערין אַליין, וואָס ער האָט געגיבן דעם סאַטיריש-געדאַנקלעכן
אונטערבוי צו ראַוויטשעס סענטימענטאַלן „וועגעטאַרישן עוואַנ-
געליום“, און ווען ראַוויטש וואָלט נאָך, נאָך די אויוונדערמאנטע
איבערלעבענישן ווייטער געלייענט דעם בוך, וואָס מ'האַט אים
אונטערגעטראַגן, וואָלט ער זיך כאַטש געווען אָפגעשטעלט ביים
„ויברח פונעם אייזל“ (ז. 110), ביי „העמדער“ (ז. 70), „רב
מיזל מיזל“ (ז. 116), „דאָס זעלצערל“ (ז. 107) — און איך
בין זיכער, אַז ס'וואָלט אים געווען אַ „ברי געטון ווי א גאָר
גוטער וויץ“ און ער וואָלט „ספאָנטאַן א זאָג געטון: איי גוט זי“

טאָמער אָבער ניט, קער זיך ער, ראַוויטש, גאַר ווייניק אָן מיט
דעם פּראָסטן פּאָלק, וואָס ער האָט אַזוי ליב און באַדויערט עס
וועגן דער טײַערקייט פונעם בוך. דאָס פּראָסטע פּאָלק האָט אויף
אומצאָליקע רעציטאַציע־אָונטן געהערט די דערמאנטע משלים פון
צענדליקער רעציטאַטאָרן מיט הערץ גראָסבאַרטן בראש און האָט
געלאַכט אַ רחבות־דיק געלעכטער. אַזוי לאַכן קען דאָס פּראָסטע
פּאָלק און אויך די אינטעליגענץ, אויב זי איז פּרײַ פון זײַטיקע
ליטעראַרישע פּניות, נאָר נאָך ביי שלום עליכעמען און ביי משה
נאָדירן. מלך ראַוויטש איז ניט נאָר ניט פּרײַ פון זײַטיקע ליטע־
ראַרישע פּניות, נאָר שוין ממש בייזוויליק, ווי דען אנדערש קען
מען אויסטייטשן דעם עפּיטעט „דער באַנטשע שווייג פון דער
ידישער דיכטונג“, וואָס ער דערלויבט זיך צו גיבן אליעזר
שטיינבאַרג? צי מיינט ראַוויטש, אַז דער בית־דין של מעלה
וואָלט ווינציקער געלאַכט, ווען מע פרעזענטירט אים אַנטשטאַט
אַ „באַנטשע שווייג“ מיט אַ „בולקע־מיט פּוטער־השגות“ אַ
„באַנטשע שרײַ“ מיט אַ ברענענדיקן פּאַרלאַנג צו טראַנספּלאַנטירן
דאָס אייגענע ביסל וואסערדיקע בלוט אויף דער פּאָן פון אַל־
מענטשלעכע אידעאַלן? און אפשר האָב איך אַ טעות. קען זײַן,
אַז דעם געשיכטלעכן בית־דין של מעלה, וואָס איז ממונה צו
באַשטראַפּן געשמאַקלאַזיקייט און זעלישע ווילגאַריטעט, וואָלט
ביים אָנבליק פון דער הימלישער „באַנטשע שרײַ“ פּראָצעסיע
מיט אירע רעקלאַמע־פּאָנען און כל־המינים סימבאָל־קאָלירן, גאַר
אַנגעכאַפט אַזאַ עקל, אַז ער וואָלט ספּאַנטאַן באַשלאָסן אַראַפּצו־
שיקן אויפּסניי אַ מבול, כדי אַפּצושווענקען אין וויסטן תּהום
אַרײַן די ליטעראַרישע קאַפּעהויז־גאווה, וואָס לעכטערט דאָס טיפע
שווייגן, כדי געפעלן צו ווערן דעם פּלאַכן ליאַרעם, וואָס איז
מונה מיטן מענטשלעכן לשון צוליב אַ פּערווערזער גלוסטונג צו
שוואַרץ אויף ווייס אויף פּאַפּיר געשריבענער גלאָריע.
לאַמיר ראַוויטשן ווינטשן אריכתימים און האַפּן, אַז ווען
דאָס מבול וועט זיך אַ גאָס טון אויפן אייראָפּעיִשן קאַפּעהויז.

וועט ער גראָד דעמלט אַריבערשפּרייזן דעם עקוואַטאָר אַזש קיין
אויסטראַליע און וועט אזוי אַרום ניצול ווערן פונעם גרויסן
אומגליק. אין איין וועגס וועט זיך ראַוויטש ביים עקוואַטאָר באַ-
געגענען מיטן פּליפּיש. דער פּליפּיש וועט אים ניט אנדערש ווי
פאַרטשעפּען און מיט אים פאַרפירן אַן ערך אַזאַ שמועס:

פּליפּיש (באַמצעט שטיל פּישיש): האַ, ניט ניהא דאָס
משל וואָס אליעזר שטיינבאַרג האָט וועגן מיר אָנגעשריבן?
מלך ראַוויטש (צופעליק און פונעם זכרון): אין אָנהויב
איז געווען דאָס נמשל. א שווער נמשל...

פּליפּיש (פאַרוואַנדערט): איי ווי גרינג! מיין פּריינט-
שאפט מיטן ממשל האָט זיך פאַרקניפט אויפן ערשטן אויגנבליק
מלך ראַוויטש (איבערגעראַשט): טרונק זאָגט, אַז זי
קען גיין מיט אַ הונט און יענער ניט...

פּליפּיש (מיט צער): דווקא אַזאַ צער-בעל-חיימניק ווי
דו זאָל ניט פאַרגינען אַ שטומען באַשעפּעניש דאָס ביסל תּענוג
פון מענטשלעכע רייד.

מלך ראַוויטש (פאַטעטיש): מיין צער-בעל-חיים איז
ניט געמינערט געוואָרן פון אייראָפּע ביז אַהער. איך וועל דיך
באַשרייבן אין דריי לאנגע פעליעטאַנען אין מיין צייטונג.
דער פּליפּיש באווייזט נאָך אַרויסציוואָגן די לעצטע
ווערטער: „אסור... פון וואנען פּלוצים אַזאַ אינטימקייט צווישן
אונדז“ און ווערט פאַר פּחד פאַרשטומט.

פאַרוואָס? דאָס האָט אויף אַ וואַנדערלעכן אויפן פאַרמולירט
פּעטער אַלטענבערג:

„ווייל די פּלאַנץ און דער זשעני פאַרמאָגן דעם ערדישן כּוח צו ציען
די פאַר זיי בויטיקע יניקה פון אומעטום פון דער צופּעלי-
קער סביבה... די מיטעל-גלידער חיה און מענטש זענען אָנגע-
וויזן דערויף מיט מי צו נישטערן נאָך אַ באַשטימטער שפּייז... דאָס
הייסט דערנאָך ביי זיי: נאָכיאָגן זייערע אידעאַלן.“

אומעטום. אין יעדער צופּעליקער כביבה אויף גאַטס גאַרער

זועלט איז דער זשעניאלער גייסט פון דיכטער אינדערהיים. זיינע באקאנטשאפטן און זיינע פריינטשאפטן מיט חי, צומח און דומם ווערן געשלאסן גיך און אויף תמיד. זיי אלע, גאָטס באשעפענישן — ביים עקוואַטאָר און ביים איינזים — זיי אלע וואַרטן אויף זייער ווייטן נאָענטן קרוב דעם זשעני, וואָס וועט אפשר צופעליק צו זיי קומען און באַזיגלען זייער אייגנטלעך דורות־אלטע פריינטשאפט מיט אַ משל און מיט אַ ליד. די סטיכיע פונעם זשעני איז זיין אייביק־ברוינדיקער צוויפגעזאנג מיט אלע באשעפענישן פון די זעקס בראשיתדיקע, הייליקע וואַכנטעג.

Nihil a me alienum est — גאָרנישט איז דעם זשעני נישט פרעמד. דאָס איז זיין טיפע טראַגיק און אין דער אייגענער צייט אָבער אויך זיין אומענדלעכע ליכטיקע לעבנספרייד. דאָס באַגע־געניש מיטן פליפיש איז פאַרן קינסטלער אַן אויפבליץ פון יצירה. פאַרן ליטעראַט איז עס אין בעסטן פאַל נישט מער, ווי אַן אינטערעסאַנטער רייע־קוריאָן. דער זשעניאלער קינסטלער שפּאַנט אין גאָטס הייליקן יאָך אויף איינזאַמע סטעושקעס צו באהזפּטונג; דער ליטעראַט ראַנגלט זיך אין גאָס, אין קיבעצאַרניע און ביים שרייבטיש נאָך טעמאַטיק.

ס'איז דערפאַר פאַרשטענדלעך דער פּחד פונעם פליפיש. זועלעכס גאָטס באשעפעניש וויל באשריבן ווערן אין די גאַנצען? עד כאן פליפיש. און מיר קומען צו שטיינבאַרגס רייכקייט אין צייט־הויפּט־און אייגנשאפטס־ווערטער. ראַוויטש איז מודה אין שטיינבאַרגס עשירות. איז דאָך וויל און גוט. אָבער שטיינבאַרגן פעלן בינד־ווערטער. און דווקא די בינד־ווערטער זענען ביי ראַוויטשן „דאָס זאָלן צו דער פיינער פאַרעדיקער יושקע מיט כל טוב“; דווקא די בינד־ווערטער זענען דאָס בינדשנירל, וואָס אויף אים האַלטן זיך די „ווערטער־קרעלן“. איז ווייניק אייך אַט דער בינד־ווערטער שפּראַך־חרון, וואָס מלך ראַוויטש דער־לאַנגט פאַר אייך אין די אויבנדערמאַנטע צוויי יושקע־און קרעלן־

בילדער, האָט שטיינבארגס שפראַך נאָך אַ גרעסערן, אַ קאָנ-
קרעטערן פּאָג:

„די ווערטער זענען אָפּט איבערגעדרייט, נישט לויט דער פעסטער
גראַמאַטיק.“

איך בין זיכער גאָר נישט מחדש, ווען איך זאָג, און די
גרויסע שפראַכמייסטערס שאַפן די שפראַך און ממילא אויך די
גראַמאַטיק פאַר די קליינע גראַמאַטיק־לערערס און נישט פאַרקערט.
צוליב דער „האַטטע, האַבע און געוואָרן זיין־גימנאַסטיק לויט
די דינים פונעם מילערישן אָדער פון אן אנדערן סיסטעם, וועט
קיינעם נישט איינפאלן צו שמעלערן די שאַפונגס־סווערעניטעט
פונעם גרויסן קינסטלער, וואָס וויקלט פאַר אונדז אויף אונדזער
שפראַך אין עקסטענואַ און פורעמט זי נישט נאָר נאָך די כללים,
פונעם לערנביכל, נאָר אויך לויט די געזעצן פונעם אייגענעם
שפראַך־געפיל. די געזעצן פונעם קינסטלערס אייגענעם שפראַך־
געפיל און שאַפונגס־שוונג דעהייבן די בלשנים א דור שפּעטער
צו דער פּלאַטשיקייט פון גראַמאַטיקאַלישע נאָרמעס און פענטען
מיט זיי הענט־און־פּיס פון אלע שרייבערס — שטוב־חיות, וואָס
שמעקן אין וואַלד אַריין איז פאַר זיי אַ סכּנה.

די ריכטיקייט פון אליעזר שטיינבארגס שפראַך האָט אין דער
היינטיקער יידישער ליטעראַטור קיין גלייכן נישט. דורות
יידישע פּילאָלאָגן וועלן זי שטודירן און דורות יידישע שרייבער
וועלן ביי איר גמילת־חסדים לייען. שטיינבארג פאַרמאָגט דאָס
פּאָלקלאָריסטישע עשירות פון משה נאָדיר און דערצו די למדנישע
שפראַך־בקיאות פון תורה־שבכתב. שטיינבאָרג קען ווי בערגעלסאָן
דעם סוד פון צימצום און פינקלט איבערדאָס מיט אלע חן־
פינטעלעך פון פּאָעטישער באַרעדעוודיקייט. ער איז אין זיין
שפראַך ברייט־וונטיק און אַנדנאָיז ווי שלום־עליכם, פאַרשטייט
אַבער זיין שפראַך צו דיסציפלינירן מיטן כישוף פון זיין מעטריק.
שטיינבארג איז בלי־שום־ספּק דער אַריגינעלסטער יידישער
גראַמעמייסטער. צו דעם טעזיס האָט זיך דעראַיגענט אַפילו מלך

דאָוויטש, ביי דער גאנצער צופעליקייט און אויבנאויפיקייט פון זיין ליענען לסם רעצענזיע. אָבער באלד מעלדעט זיך צום דיכטער ראָוויטש דער טרויעריק-בלאזירטער קיבעצארניע-גייסט און רוימט אים איין אין אויער מעשה פרומע וועלטקלוגשאפט פון אַ ייד אַ שליש ביי בוררותן, אַז

„שטיינבארג האָט ממש קראמפהאָפט זיך געמיט צו זיין דער אַריג-נעלטער יידישער גראַמענטשרייבער“.

פון וואנען האָט עס ראָוויטש אַרויסגעדרונגען דאָס מיען זיך ביי אליעזר שטיינבארגן, וואָס האָט מיט רעכט געקענט זאָגן זענען זיך ווי אַמאָל אַווידיוס נאַזאַ:

Quidquid temptabam scribere versus erat ?

אליעזר שטיינבארגס שפראַכגעזינדל באשטייט פון איינס אום איינס געקליבענע ער-און זי-עקועמפלאַרן, יונג, באוועגלעך און מיט אלע חניען פונעם מין. זיי אלע — זיינע אלע ער-און זי-ווערטער שטייען אונטערן צייכן פון יענעם מיסטישן באהעפטונגס-כוח פון בת-פלוגי לבן-אלמוני, וואָס אין אים ליגט דער טרויער און די פרייד, דער שפיל און דער ערנסט פון דעם גגלהדיקן גיין אַליין און סודותדיקן אָנקום אין צווייען. ביי שטיינבארגן זענען ניטאָ קיין ווערטער מיט אַלטמיידל-קאַפּריקן. די ווערטער שטרעבן צוּאַנאַנד און געפונען גרינג זייער באשערטן. דערפאַר איז שטיינבארגס גראַם אזוי גרינג און אין דער אייגענער צייט אַריגינעל. זעלטן איז שטיינבארגן געראַטן אָנצושרייבן אַ זייטל פּראָזע און ס'זאָלן דערביי ניט געווען אַרויסוואַקסן ספּאַנטאַן און אַקעגן יעדער לכתחילהדיקער כוונה אַ פאַר שמעקנדיקע, בליענדיקע פּערזן. שטיינבארגס פּריוואַטע בריוו זאָגן און וועלן עדות זאָגן אויף דער זעלטענער גראַמענטשיכע, וואָס אונדזער פאַרשטאַרבענער ממשל איז געווען אין דער זעלבער צייט איר באַהערשער און איר באַהערשטער.

די אַטמאָספּער פון מעטרישער דיסציפלין און גלייכצייטיק עטיקעטנלאָזער אומיטלבאַרקייט, וואָס צייכנט אויס שטיינבאַרג שפּראַך — זי האָט דאָס זייער אָפט פאַרטריבן פון איר מחיצה די פון ראַוויטשן מיט אזויפיל צער-בעלי-חיים געכאָועטע בינד-ווערטער. אין דער הייליקער עראַטישער אָרגיע פון שטיינבאַרג שפּראַכגעזעמל, וואָלטן ראַוויטשעס בינד-ווערטער געווען ניט מער ווי שטייפּע גראַמאַטיקאַלישע שמשים, וואָס דערמאַנען, אַז ס'טאָר גאַרנישט געשען אָן חופּה וקדושין. דאָס בינד-וואָרט איז אָפטמאַל געגליכן צו דעם נאָזטיכל, וואָס דער פיינער באַלעבאטישער ייד דערלאנגט דער כלה ביים טאנץ. דאָס טיכל וויל הייסן צניעות'דיק און איז זינדיק, סע וויל שאַפּן דיסטאַנץ און איז גורם א ריטמיק שטערנדיקן פּיס-פּלאַנטער.

שטיינבאַרג האָט ניט ליב געהאט די בינדווערטער-נאָפּאָ-טשיילעס, ער האָט ניט געסמאַקעוועט א „פאַרעדיקע יושקע“ שפּראַך, וואָס ווערט ערשט געשמאַק, ווען מ'ואלצט זי צו מיט אזעלכע הילפס-און בינד-ווערטער ווי „מיט“, „האַט“, „און“ א.א.וו.:

„פּרילינג אונדו געשענקט אַ טאָג אַ גילדענעם, אַ גרויסן“.

צווישן „פּרילינג“ און „אונדו“ פּצלט ראַוויטשעס גראַמאַטיקאַלישע מזוזה „האַט“. ווער א חוץ דעם שפּראַך-אַבער-בוכהאַלטער האָט באַמערקט איר אָפּוועזנהייט? עפעס איז אָן דעם „האַט“ דער פּרילינג גענטער צו אונדו, ניט נאָר לויט דער וואָרט-טאַפּאַ-גראַפיע, נאָר אויך לויט דער געפילס-אַסאַציאַציע. אונטערן מרה-שחורה'דיקן בליק פונעם גראַמאַטיק-צערבער „האַט“ וואָלט ניט נאָר דער אוינדערמאנטער זאָץ, מיט וועלכן שטיינבאַרג הייבט אָן זיין משל „צוויי פייגעלעך“, פאַרלוירן פון זיין האַפּערדיקייט און זיניקייט, נאָר טאַקע די מתנה אליין, „אַ טאָג אַ גילדענער, אַ גרויסער“, וואָלט אויסגעזען ווי ניט געשענקט פונעם גאַנצן ד-האַרצן.

ווי איר זעט, זענען ראַוויטשעס בינד-ווערטער ניט תמיד

דאָס בייסל זאלן צו דער „יושקע“ נאָר פארקערט, דאָס
סאָכל זאלן, וואָס מאַכט די „יושקע“ נישט צום עסן. סע וואָלט
אונדזער אַביסל שוין צו לעזשערער שפראַך לחלוטין ניט געשאַדט.
ווען אירע ליטעראַטן וואָלטן זי ווייניקער אַרומגעפירט אין גראַ-
מאַטיקאלישע בינדווערטער-פאָסטאַלעס און זי אָפטער געלערנט
גיין אינעם עלעגאַנטן לאַק-שיכל פונעם געצוימטן זאַץ און גלאַטן
פערזי. סע וואָלטן דערפאַר אַ סך און אַ סך יידישע ליטעראַטן
געטון אַ טובה זיך און זייער שאַפונג, ווען זיי וואָלטן אָנשטאַט
צו שרייבן בייזוויליקע רעצענזיעס וועגן שטיינבארגס משלים.
גוטוויליק געלערנט די משלים אויף אויסנווייניק.

בילדער, האָט שטיינבארגס שפראַך נאָך אַ גרעסערן, אַ קאַנ-
קרעטערן פּאָג:

די ווערטער זענען אָפּט איבערגערייט, נישט לויט דער פעסטער
גראַמאַטיק.

איך בין זיכער גאָר ניט מחדש, ווען איך זאָג, און די
גרויסע שפראַכמייסטערס שאַפן די שפראַך און ממילא אויך די
גראַמאַטיק פאַר די קליינע גראַמאַטיק־לערערס און ניט פאַרקערט.
צוליב דער „האַטטע, האַבע און געוואָרדן זיין“־גימנאַטיק לויט
די דינים פונעם מילערישן אָדער פון אן אנדערן סיסטעם, וועט
קיינעם ניט איינפאלן צו שמעלערן די שאַפונגס־סווערעניטעט
פונעם גרויסן קינסטלער, וואָס וויקלט פאַר אונדז אויף אונדזער
שפראַך אין עקסטענוואָ און פורעמט זי ניט נאָר נאָך די כללים
פונעם לערנביכל, נאָר אויך לויט די געזעצן פונעם אייגענעם
שפראַך־געפיל. די געזעצן פונעם קינסטלערס אייגענעם שפראַך־
געפיל און שאַפונגס־שוונג דערהייבן די בלשנים א דור שפעטער
צו דער פלאַטיקייט פון גראַמאַטיקאַלישע נאָרמעס און פענטען
מיט זיי הענט־און־פיס פון אלע שרייבערס — שטוב־חיות, וואָס
שמעקן אין וואַלד אַריין איז פאַר זיי אַ סכּנה.

די רייכקייט פון אליעזר שטיינבארגס שפראַך האָט אין דער
היינצטייטיקער יידישער ליטעראַטור קיין גלייכן ניט. דורות
יידישע פילאָלאָגן וועלן זי שטודירן און דורות יידישע שרייבער
וועלן ביי איר גמילת־חסדים לייַען. שטיינבארג פאַרמאָגט דאָס
פאַלקלאַריסטישע עשירות פון משה נאָדיר און דערצו די למדנישע
שפראַך־בקיאות פון תורה־שבכתב. שטיינבארג קען ווי בערגעלסאָן
דעם סוד פון צימצום און פינקלט איבערדאָס מיט אלע חן
פינטעלעך פון פּאָעטישער באַרעדעוודיקייט. ער איז אין זיין
שפראַך ברייטלייוויטיק און אַנדנאָיש ווי שרום־עליכם, פאַרשטייט
אַבער זיין שפראַך צו דיסציפלינירן מיטן כישוף פון זיין מעטריק.
שטיינבארג איז בלי־שום־ספק דער אַריגינעלסטער יידישער
גראַמעמייסטער. צו דעם טעזיס האָט זיך דערייַענט אַפילו מלך

דאָס בייסל זאָלן צו דער „יושקע“ נאָר פאַרקערט, דאָס
סאַכל זאָלן, וואָס מאַכט די „יושקע“ נישט צום עסן. סע וואָלט
אונדזער אַביסל שוין צו לעזשערער שפראַך לחלוטין ניט געשאַדט.
ווען אירע ליטעראַטן וואָלטן זי ווייניקער אַרומגעפירט אין גראַ-
מאַטיקאַלישע בינדווערטער-פאַסטאַלעס און זי אָפטער געלערנט
גיין אינעם עלעגאַנטן לאַק-שיכל פונעם געצוימטן זאַץ און גלאַטן
פערזי. סע וואָלטן דערפאַר אַ סך און אַ סך יידישע ליטעראַטן
געטון אַ טובה זיך און זייער שאַפונג, ווען זיי וואָלטן אָנשטאַט
צו שרייבן בייזוויליקע רעצענזיעס וועגן שטיינבארגס משלים.
גוטוויליק געלערנט די משלים אויף אויסנווייניק.

וועגן משל

דער מענטשלעכער געמיט אַוועקגעשטעלט פנים אל פנים מיט דער נאַטור דערפילט אַ טיף באדערפעניש אַז אלץ וואָס ארום אים זאָל רעדן, זאָל זיך מיט אים דורכרעדן, כדי אזוי ארום צו פאַרמינערן זיין עלנטקייט, זיין איינזאמקייט אויף דער ערדס ווייטע שטחים. "האזינו שמים וארץ" איז דער אויסגעשריי פונעם מענטשן, וואָס שרייט אזוי אין זיך אַריין די געאַנטע קולות און קלאנגען פון חי, צומח און דומם און פאַרזאמלט אלע לעבעדיקע און טויטע באשעפענישן ארום זיך, כדי זיך צו קענען דערהאלטן אויפן אויבערפלאך פון אכזריוחדיגן לעבן.

ווען די אלע אויפגענומענע קלאנגען און קולות רעדן ארויס פונעם מענטשן, ווען זיי רעדן פאַר זיך און מיטאַנאַנד, ווען גאָט פונעם גאָרטן־שאַטן אַרויס האלט אָפּ זיין דיאַלאָג מיטן מענטש און מיט דער פון אים אַרויסרעדנדיקער שלאנג, דעמלט ווערט ניט נאָר געבוירן דער מיטאַס, נאָר אויך דער משל. משל איז אזוי אַרום ניט די מענטשלעכע שפראַך פאַר דער חיה, נאָר אלע שפראַכן פון דער קרעאַטור פאַרזאמלט אין מענטשן.

*

דער גערעדטער אָדער שטומער דיאַלאָג פון מענטש מיט קרעאַטור פירט צו דער געבורט פון דעם פעסימיסטישן געפיל: רחמנות. אין רחמנות שפּיגלט זיך דער סענטימענט פון נישטיקייט, לגבי די ניט צום דורכדרינגען טונקעלע סודות פון דער חיה.

רחמנות לעשט דאָס פייער פון די שטורמישע פראַגעס נאָכן
„פאַרוואָס“ און „צוליב וואָס“, רויבט אָבער אויך די פרייד און
דעם בטחון פון לעבן.

דער שפראַך-באַריר מיט די באשעפענישן, וואָס באפעלקערן
די ערד און די פאַנטאַזיע שרומפט איין דעם געזונטן לעבנס-
אינסטינקט פונעם יחיד, דערהויבט אָדער דערנידריקט אים צו
דער ראַלע פון אַ שטענדיקן בעל-תפילה פאַר פרעמדע זינד.

אַזוי איז צו פאַרשטיין דער סניגור לוי יצחק באַרדיטשעווער,
וואָס זיין דיאַלאָג-באַלאַדענע פאַנטאַזיע טראַגט אים ארום פון
איין פאַרטיידיקונגס-באנק צו דער אנדערער אין די אלע קליינע
און גרויסע דינ-תורהס פון גאָט, מענטש און טייל.
אַזוי איז צו פאַרשטיין, וואָס

„זיצט ביי זיך אין צימערל ר, לייערל דער קליינער,

רעדט מיט זיך אליין ער.

פרעגט ער ביי זיין אומעט:

— וואָס איז איינער ? —

הערט ער ווי א פליג אין אויער זשומעט:

— איינער איז דאָך קיינער!“ (א. שטיינבאַרג: מעשאַלים I. נ. 246).

*

אויפן פאָן פון אָט דעם נישטיקייטס-סענטימענט, וואָס איז
צו דער זעלבער צייט די מוטער און דאָס קינד פון רחמנות,
ווערט געבוירן שטיינבאַרגס סאַציאַלער מאַטיוו.

אויפן טרויעריקן פיעדעסטאַל פון „איינער איז קיינער“
שטעלט אַוועק דער אומענדלעכער רחמנות צום באשעפעניש דעם
מאָנומענט פון האַנט אין האַנט און אַקסל ביי אַקסל-געשמידטער
סאָלידאַריטעט. אויסגעכאַוועט אין די ווייכע נעסטן פון באַרמ-
האַרציקייט וויילט די סאָלידאַריטעט, ווי באלד זי דערפילט איר
אייגענעם כוח אויך אירע אייגענע כלי-זין. איר כלי-זין ביי שטייב-

בארגן — „אומרחמנותדיקע“ סאטירע. עס איז לוי יצחק באר-
דיטשעווערס דין תורה אריבערגעטרעגן פון דער הימלישער פאנ-
טאסטשישקייט אויפן ערדישן פראָנט פון מענטשלעכע באַגעגענישן.

*

דער מוסר-השכל איז ניט נויטיק, ווייל שטיינבאָרג אָפּע-
רירט ניט מיט א ליטעראַרישן זשאַנר, וואָס מוז צוגעשפּיצט ווערן
צונאָ פּאָנטע, צונאָ „גוטן ווייץ“. דאָס שטיינבאָרגישע משל איז
געגליכן צום דיאַלאָג פון האַמערס העלדן, איידער זיי נעמען זיך
צום אייגנטלעכן דועל אין אָנגעזיכט פון די טויזנטער אַריינגע-
בויערטע אויגן און צאפּלענדיקע הערצער. העקטאָר און אַכילעס
וואַרטן ניט אויפן רעזשיסאָרישן „שטיכוואָרט“ כדי אָנצוהייבן
דעם קאָמף.

יעדער זאָץ, יעדעס וואָרט קען זיין דער אַריינפיר, דער
אָנהייב און דער תּוך אַליין. דער דועל מיטן שווערד איז ניט דער
רעזולטאַט פון זייער דיאַלאָג, נאָר א טייל פונעם וואָרטגעפּעכט-
שטיינבאָרגס משל — דאָס איז דער העלדישער וואָרטגעפּעכט
מיט זיך, מיט גאָט און מיט דער וועלט.

מנחם מענדל וואריאנטן

(רעפּלעקסיעס און דער מאנונגען)

איך מיין נישט די וואריאנטן פון שלום-עליכמישן מאָנר-סקריפט. איך ווייס ניט צי אַזעלכע געפונען זיך אין שלום-עליכמס ליטעראַישער ירושה. און אויב אפילו יא, מיר קענען אין דער ליטעראַטור נאָר א יין מנחם מענדל, יענעם קיין יעהופּעץ פאַרוואַרפּענעם יידן, וואָס האָט זיך לויט שלום-עליכמס מיסטערהאַפּטן בריוונשטעלער איבערגעשריבן מיט זוגתו שיינע שיינדל פון קאסרילעווקע.

ווען איך רעד דאָ דאָך פון מנחם מענדל-וואריאנטן מיין איך גאָר עפעס אַנדערש. איך האָב אין זינען די אין די הונדער-טער טויזנטער גייענדע גאַלעריע פון לעבעדיקע מנחם מענדל-מאָדעלן. די מאָדעלן, וואָס איינער פון זיי האָט זיך אין שלום-עליכמס שעפּערישער פּאַנטאַזיע קינסטלעריש איבערגעקאָכט און געוואָרן דער וועלטבאַרימטער ליטעראַישער העלד. הייסט עס, אז איינער פון די אומצאָליקע מאָדעלן איז דורך דער פּראָ-טעקציע פון א גרויסן דיכטער עולה לגדולה געוואָרן. און די איבעריקע, די אַנאַנימע, די אומבאַקאַנטע זעלנער וואָס האָבן ניט ווייניקער ווי יענער קאַסרילעווקער תושב מקריב געווען דאָס בלוט פין זייערע טרוימען, דעם מאַרעך פון זייער דינאַמיק אויפן מזבח פונעם גרויסן פּאַטערלאַנד: הלום?

מזאָל מיך גוט פאַרשטיין: דאָס לעבן פון א קיבוץ איז מיט

טויזנטער און אַבערטויזנטער קייטן און קייטעלעך צוגעקאָועט צום גליווער, אַבערטויזנטער פלעקן און טונקלטייטן פאַרשטעלן דעם האַריוואָנט פאַר די אויגן. יעדער יחיד קעמפט לויט זיינע כוחות אַפצובינדן זיך פון גליווער, ראנגלט זיך פאַרן פדיון שבויים פון די האַריוואָנטן. רייסט דער איבער א קייטל, ווישט יענער אָפּ א פלעק און אויף ביי דע פאלט ניט די שיין פון גלאַריע. די באַפרייער און אויפהעלער בלייבן אין דער פינצטערניש פון אַנאַנימקייט.

דאָ! דער אַנאַנימאַט ווערט צומאַל אויפגעדעקט. אַ קינסט-לעך-שעפער זאַמלט אויף די העלדישע חלום-פּייערלעך פון איין, צוויי, צען מאָדעלן, גיסט זיי אַריין אין איין געשטאַלט און שאַפט דעם טיפּוס פון א בעל-חלומות. א טיפּ! אָבער וויפל פונקען גליען מהוץ פונעם טיפּזירטן חלום? וויפל מענטשן בלייבן שטיין מיט זייערע טרוימען אין דרויסן פון דער קרעאירטער געשטאַלט, בלייבן שטיין באַליידיקטע ווי פאַראַטערטע גרויס-שטאַט-פנימער פאַר אַ איבערפולטן טראַמוויי. עס וואַרטן מענטשן ביי דער סטאַנציע. דער טראַמוויי לויפט פאַרביי און פאַרשעמט מיט זיינע פאַרמאכטע טירן די, וואָס האָבן קיין פּלאַץ ניט געפונען.

די מעלה פון קינסטלערישער טיפּזירונג איז, וואָס זי נעמט אַ סך, זייער אַ סך אַרוב, אָבער איר חסרון, וואָס זי לאָזט נאָך מער אין דרויסן. זי זאַמלט צונויף, שטעלט אויס און שאַפט סדר לויט אַ אייגענעם קינסטלערישן רעגולאַמענט. אָבער וויפל אומ-גערעכטיקייט ביים אויפזאַמלען. ביים אָפּשאַצן די גרויס און וויפל אומאַרדנונג בלייבט צוריק אויף יענער זייט פונעם קינסטלער געשאפענער אַרדנונג?

עס געוועלטיקט דער טיפּוס, עס גייט פאַרלוירן דער מענטש. איין טאָפּאַגראַפישער פונקט האָט באַקומען אויסשפרייטונג אין דוים. טויזנטער אַנדערע פונקטן פאַרזינקען אין געאַמעטרישן גאַר-נישט. עס בלייט דער מנחם מענדלישער חלום אין שאַטן פונעם

גרויסן שלום-עליכמישן בוים, זיינע וואריאנטן וויאנען אין ליכט פון זייערע אייגענע זונען.

א מענטש אָן אַ שאַטן איז ביים מלאך המות אין די הענט; אַ אַנעקדאָט אָן אַנדערע אַרום אים, וואָס זענען די אייגענע, נאָר ווערן אַנדערש דערציילט, ווערט סקוטשנע און שטאַרבט פון טשעכאַטקע; אַ חלום נישט אַרומגערינגלט מיט צען אַרום זיך כמעט די זעלבע, ווערט צערונען פאַר איינזאמקייט און אומ-היימלעכקייט; אַ ליטעראַרישע געשטאַלט נישט אַריינגעשטעלט אין קאַראָהאַד פון הונדערטער באשריבענע יחידים, וואָס זאָלן אַרום איר טאַנצן ווי צווערגן בהקיץ און איר נישט לאָזן צומאַכן אַן אויג, אַזאָ ליטעראַרישע געשטאַלט ווערט פאַרוואַנדלט אין אַ מאַד-נומענט. זי בלייבט גרויס, מאָנומענטאַל אָבער פאַרשטיינערט.

מנחם מענדל מוז באַהיט ווערן פאַר מאָנומענטאַלישקייט אַ ס'מוזן געשאַפן ווערן אַרום אים די חלום-קאַרליקעס, וואָס זאָלן פאַר אים טאַנצן און האַלטן וואָך זיין גרויסן חלום פון לעבנס-דינאַמיזם. יעדער יידישער שרייבער האָט געקענט אַ מנחם מענדל — דעמוזלעבן נאָר אַביסל אַנדערש, וועלכן ס'איז כדאי ארויסצוציען פון בן-בלייטש'ישקייט, אים צושטעלן צום טאַנצראָד אַרום גרויסן חלום-מאָנומענט.

*

איך האָב אויך געקענט אַ מנחם מענדל. נישט מיך האָט ער אַודאי געמיינט איך זאָל אים באַשרייבן. נאָר במקום שאין איש וועט זיך מיין בן-עיר, וואָס האָט זיכער פאַרדינט, ערלעך פאַרדינט דאָס פּורפּור-קלייד פון קינסטלערישן סינטעז, מוזן באַגנוגענען מיטן וואַכעדיקן שפענצער פון א פאַר פּראָזאַאישע דערמאנונגען.

מיין מנחם מענדל האָט געהייסן מאַטל און גערופן האָט מען אים מאַטל פּאַניע. פּאַניע, ווייל הגם ער האָט פאַרלעבט אלע זיינע יאָרן אין א גאַליצישער שטאָט אונטער לעמבערג, איז ער אָבער געבוירן געוואָרן און בר-מצוה געפּראָוועט אין טאַלטשיץ.

לעבן קיעוו. ער איז געווען. האָב איך געזאָגט, א רוסישער און א רוסישער האָט פאַר א באַלעבאָס אין א גאַליצישער שטאָט געהאט אַט וועלכע סימנים: ראשית איז ער א צלם־קאָפּ. וואָס א פּאָניע קען! א פּאָניע קען צונויפשטעלן די וואַנט מיט יענער וואַנט. שלום עליכם אליין איז דען ניט קיין רוסישער? וואָלט א גאַליצישן ייד גאָר געקענט איינפאלן אַנצושרייבן אַזעלכע מעשיות? והשנית: א פּאָניעשער ייד האָט פרנסה בהרחבה און איז אָנגעשלאַגן מיט געלט. באַרעכנט נאָר וואָס א רוסישער צאָלט אַוועק כאַבאַר איבערן יאָר. פון דעם כאַבאַר אַליין וואָלטן ביי אונדז גאנצע צען משפחות געקענט שיין לעבן.

אַז מאָטל פּאָניע איז אַראָפּגעקומען אין דער גאַליצישער שטאָט ווי א יונג איידעמל אויף קעסט, האָט ער פאַרמאָגט ביידע סימנים פון א רוסישן ייד. ער האָט געקענט צונויפשטעלן די וואַנט מיט יענער וואַנט און איז געווען אָנגעשלאַגן מיט זילבערנע רובל. דער גאַליצישער שווער האָט צוגעלייגט צו די צאָרישע רובל א מנה יפה מיט קירה'שע רייניש כסף, אזוי אַז יידן האָבן געהאַט וואָס צו טון. זיי האָבן געשאצט יאַנקל חלפינס גייעם איידעם אויף כמה וכמה. וועגן „כמה“ האָט מען זיך אַ היבש ביסל געהיצט און דערנאָך זיך אזוי אָפּגעקילט, אַז מ'האָט זיך איינער דעם אנדערן קוים געזאָגט גוט מאָרגן.

דאָס געלט האָט מאָטל באלד אָנגעווירן. האָט דען געקענט אנדערש געמאָלט זיין, אַז ער האָט געוואָלט גיך, וואָס גיכער פאַרטאַפלען, פאַרצענפאַכן זיין פאַרמעג? ער האָט זיך אַ ווארף געטון מיט התלהבות האנדלען מיט פּראָצענט. און איז דאָס געווען פאַר אים אַוועקצולייען דעם אַביסל און יענעם אַביסל און נאָכצולויפן נאָך מייזערנע פּאַר גראַשן עסקא? אמת, מיט קליינער עסקא איז מען זיכער. אָבער עשירות וואַקסט אַרויס פון רייקע. רייקע איז אַ לייטער צום הימל. זיכערקייט פּויועט ווי אַ וואָרם אויף ד'רערד.

ער האָט אַוועקגעליגן דאָס געלט בנימין רופא, ווייל ראשית

איו ער אַ אָפּנעמער אויפן גאַנצן און והשנית צאָלט ער צוויי
מאַל אַזויפיל פּראָצענט, און ס'איז נאָך דאָ אַ והשלישית אויך.
דער והשלישית איז, וואָס הגם מאַטל האָט עס נישט פּאַרלאַנגט
(אפשר האָט ער ביי זיך אין האַרצן דערפון געטראַכט) האָט
בנימין אַליין צוגעגעבן, און פאַר שערן וועט מאַטל מיט די
קינדער נישט דאַרפן צאָלן און טאָמער חלילה אַ צאָן שלעפּן, וועט
עס אויך זײַן אומזיסט. מאַטל איז געווען גליקלעך. די מעשה
מיטן אומזיסטיקן שערן האָט אים בעשײַנפּערלעך געוווּן, און ער
האָט צו טון מיט אַ ייד, וואָס קאַרגט נישט דעם גראָשן און פאַר-
שטייט זיך וויאָזוי צו באַנעמען מיט מענטשן.

פונעם קרן איז מאַטל פטור געוואָרן. קיין גראָשן עסקא
האָט ער אויך קיינמאַל נישט געזען, אָבער דערפאַר האָט בנימין
געהאלטן וואָרט בנוגע דער הוספה צום פּראָצענט: ער האָט
אומזיסט געשוירן. און פאַרקערט, דער וואָס האָט נישט פונקטלעך
איינגעהאלטן דעם תנאי איז געווען מאַטל. וואָרום אויסגענומען
האָט מען זיך בפירוש: נאָר מאַטל מיט די קינדער, און געשוירן
האָט זיך די גאַנצע משפּחה: פלימעניקעס און געשוועסטערקינד-
דער און סתם קרובים. און נישט נאָר די משפּחה. מאַטל דאַרף
געבן אַ נדבה און האָט נישט ביי זיך, שיקט ער דעם אַרימאָן זיך
כאַטש אָפּשערן בײַ בנימינען. דער געוועלבער מאָנט צודרינגלעך
אויף דעם חוב, בעט זיך מאַטל אָפּ און שיקט אים דערוויילע זיך
אומזיסט אָפּשערן.

דערמאנט נישט מאַטלס טראַנואַקציע מיט בנימין רופא אָן
שימעלע סאָראַקערס קאָנטראַקט מיט די קינעמאַטאָגראַף־סוחרים?
ביידע זענען זיי נאָכגעלאָפּן אַ חלום און ביידע זענען
זיי נכשל געוואָרן, ווייל זיי האָבן געוואָלט אַ נאַש טון פון
די מיט „קלוגשאפט“ פאַרסמטע ווירקלעכקייטס־קלייניקייטן. שײ-
מעלע האָט בײַ זײַן תמימות אַראָפּגעגנבעט די פּרײַע בילעטן
און מאַטל האָט בײַ זײַן פאַרגלויבטקייט צוגעלקחנט דאָס אומ-
זיסטע שערן.

שלום - עליכם'ס שימעלע סאַראַקער און דער בן-בלי-שם
מאַטל פּאָניע זענען ניט קיין טיפן נאָר שטערבלעכע מענטשן מיט
פּייער-רגע'ס פון טרוים אין האַרצן. ביידע וואַריאַנטן-רגע'ס, וואָס
זענען ניט אַרײַן אין דעם קײלעכיקן מנחם מענדלעשן חלום-
מעת-לעת.

וועגן מאַטלען וואָלט מען נאָך דאָ געקענט דערציילן, אָו ער
האַט פאַרן קרן, פאַר זײַן קרן געצאפט ביי בנימין רופא
נגונים, זיסע נגונים, האַרץ-דערקוויקנדיקע נגונים און — איז
געווען צופּרײַדן. אָבער דערמיט פאַלט שוין מאַטל אַרײַן אין גדר
פון פּרצישע העלדן און איז נאָר אַ ראיה (די אַוויפּילטע ראיה!)
אָו שלום עליכמס לירישער הומאָר און פּרצעס גייסטיקע פּאַטע-
טיק האָבן אין גזמייט פון די אַנאַנימע לעבעדיקע מאַדעלן געווינט
פּרידלעך באַנאַנד. פּרידלעכער ווי די אומשטערבלעכע ליטעראַ-
רישע העלדן און זייערע מייסטערס-באשאפערס.

*

מנחם מענדל האָט געשפּילט אויף דער בערוזע, מאַטל איז
געווען אַרײַנגעטון אין דער לאַטעריע. ער האָט שטענדיק געזעצט
אויף אַלע דרײַ נומערן — אויף אַ טערנע. ער האָט דורכגעווארפן
אין קאַפּ די ציפּערן, זיי מושטירט, צונויפגעשטעלט און צעווארפן,
ביז דער אינסטינקט זײַנער האָט סודותפול צונויפקאַמבינירט:
אַט דאָס זענען די דרײַ, וואָס קענען מנצח זײַן אין דער ווילדער
שלאַכט פון צופעליקייטן. ס'האַט אים מאַטלען פאַרכאַפט די ליידיג-
שאפט ארויסצוגעפונען דעם דינאַמישן צינדער אין דער ציפּערן-
קאַמבינאַציע, וואָס מאַכט עקספּלאַדירן דאָס בענגאַלישע פּייערל
פון הויפּט-טרעפּער. ניט וואָס צו געווינען, נאָר ווי אַזוי צו
געווינען — דאָס איז דער עיקר. ער האָט געחלומט וועגן אַ
פּאַטענט אויף ציפּערן-אויפּרייס. ס'איז געגאַנגען וועגן ארויס-
ווארפן אַ נײַעם אַרטיקל אויפן מאַרק, אַ אַרטיקל, וואָס ברענגט
שפע און הרגעט איינמאַל פאַר אַלע מאָל אַוועק די קרעמערישע
מיזערנעקייט פון פאַר אַ האלבן גרייצער הערינג.

און ער איז שוין געווען ביים ציל. אין איינעם א ווינטער-דיקן שבת איז ער פארבייגעגאן לעבן דינע שטערנטאלס טראץ פיק און ס'האָבן אים פונעם לאָטעריע-ברעטל אַראָפּ אַ מעהע געטון פאר די אויגן זיינע ציפערן. זיי האָבן ענדלעך עקספלאַ-דירט. ס'האָט אים געטראָגן אַהיים גיך, שנעלער ווי גיך צו דערציילן בלימע-לאהן, אַז ער האָט געטראָפן. טירן, קליאמקעס און שוועלן צעלייגן זיך ווי סטאַטעטשנעקייט אויפן וועג פון אויפ-ברויז. ער האָט זיי אויסגעמיטן און אַ זעץ געטון אין פענצטער:

— בלימע לאה, כ'האָב געטראָפן מיטן ערשטן שאָס.

ער האָט זיך צעבלוטיקט די האַנט. בלימע לאה האָט פאַר שרעק געחלשט.

ס'האָט ווייזט אויס צו פיל געדויערט. אין טראָפיק האָבן זיך אין דערוויילע די ציפערן געביטן. זיי זענען געווען זיינע איצט זענען זיי כמעט זיינע. אַ קליינער טעות ווי למשל צווישן 3 און 5, צווישן 9 און 0.

ס'האָט מנצח געווען דער אַנעקדאָט. ער לויערט תמיד אויף אַ פאַרבייפליענדן חלום ווי אַ בייזער הונט פון אונטער אַ פלויט. אונדז גייט אָבער דאָ ניט וועגן אַנעקדאָטישן פינאַל, נאָר וועגן חלום. גופא. זיין ווונדערפלי, זיין שוונג און זיין דינאַמיק. האָט שלום עליכם ניט באַעוולה'ט, ביטער באַעוולה'ט מיין בן-עיר מאָטל פאַניע, ווען ער האָט די געשיכטע פון זיין לאָטעריע-שפיל געלאָזט מחוץ פונעם מנחם-מענדלעשן טיפיוירונגס-פּאַלאַץ?

*

אין מיטן שטאַט האָט זיך צעלייגט דער גליווער. אַ שטיי-גערנער מאָנומענט פונעם דיכטער קאַרפּינסקי. ער שטייט מיטן פנים געווענדט צו די גאַלאַנטערי-קלייטן, אין האַנט אַ פעדער און אַ בוך און... גלאַצט. אין זיין קאַלטן ישוב-הדעת פרייט דער הייסער אימפעט פון מענטשלעכער באַוועגלעכקייט אויף די גאַסן. ער איז דאָס בייזווונדער פון רו אינמיטן שטורעמדיקן געדריי

פון אַקטיוויטעט. ער איז דער אידיאָטישער חתן, מיט וועלכן
מ'האַט געצווונגען חתונה צו האָבן די הייס-בלוטיקע רירער-
דיקע צייט.

די גאַנצע שטאַט האָט אים פיינט. אָבער די שנאה ווערט
געלאָשן פון רעזיגנאַציע. מער פון אלע האָסט אים מאָטל פּאַניע-
זיין פיינטשאפט קאָכט מיט אָנגרייף. די שנאה איז אַ קעגנזייטיקע-
דער שטיינערנער באַק איז געוואָרן די מאָס, מיט וועלכער מ'מעסט
זיין פּאַנטאַווע, ער איז דאָס בליי, וואָס מ'הענגט אָן אויף די
פליגל פון זיינע פלענער.

— איזט געווינען אַ טערנע, ווען קאַרפּינסקי וועט זיך אַ
ריר טון.

— וואָס האָסטו נישט קיין צייט? לערן זיך ביי קאַרפּינסקי-
ער האָט צייט! — אזוי רעדן צונאָים דאָס ווייב זיינס און
מיושבע גוטע פריינט.

אים אַליין דאָכט זיך צומאָל אויס, אַז די קינדער זיינע
שטייען פּאַרת'טע, ווי קאַרפּינסקי.

— וואָס שטייטו ווי קאַרפּינסקי אין מיטן מאַרק? צעשרייט
ער זיך נישט איינמאָל צו א קינד זיינעם און פילט וואַקסן אין
זיך א שנאה צו זיין אייגענעם בלוט און פלייש, וואָס האָט
פּאַראַטן דעם אייגענעם טאטע צוליב עפעס א שטיינערנעם באַק-
מאָטל איז דער איינציקער אין שטאַט, וואָס גלויבט נישט אין
קאַרפּינסקיס אומבאַוועגלעכקייט, ער גלויבט נישט, ווייל ער פאַר-
שטייט נישט וויאָזוי מ'קען שטיין אויף איין אָרט, שטענדיק, תמיד-
אים איז פאַרגליווערטקייט אָרגאַניש פרעמד.

קאַרפּינסקיס גליווער איז א פאַרשטעלעניש, מאָטל ליווערט
מיט זיין פּאַנטאַווע אויף קאַרפּינסקיס באַוועגלעכקייט, ווי די משה-
לעגענדע אויף פרעהס מענטשלעכקייט.

געזיגט האָט מאָטל. אין איינער א נאַכט, ווען די נאָנטע באַן
האַט אכזריותדיק גערעדערט די שטאַטישע הויפטגאס — האָט

קארפינסקי א ציטער געטון. קיינער האָט עס ניט געזען אַ חוץ
מאָטלען.

זיין פּאַנטאַזיע האָט זיך נוקם געווען אָנעם שטיינערנעם
גולם. זי האָט אים א ריר געטון פון אָרט און איבערגעלאָזט פאַר
די יונגערע דורות א איראַניש ווערטל: אַז די באַן פאַרט טרעסעט
זיך קארפינסקי אין מאַרק. נאָר א איראַניש ווערטל? ניין! א
פּייערצונג פון פּאַנטאַסטיק, וואָס טאַפעט די ווירקלעכקייט און
איר גליווער. א נייַעם שם - המפורש פון באַלעבונג. ניט קיין
פּאַטעטיש - פּינפולער וואָס אַנטפלעקט זיך אויף די הויכע בערג
פון קאלטער געדאנקלעכקייט. ווי אין דער מהר"ל - לעגענדע, נאָר
א ליריש-פאַרחלומטער, וואָס איז צו געפונען אויף די באַגרינטע
טאָלן פונעם פּאַלקס-געמיט. א ספּיראַל אין דער ווונדערלעכער
געמיטס - ספּרינושינע, וואָס איז דער כוח הדוחף פאַר דעם טיפּ-
זירטן מנחם-מענדלעשן טרויב און דינאַמיזם.

*

דער טויט איז ניט מער ווי אַ עפּיזאָד אין דער לעבנס-אַקטיווי-
טעט. דער עפּיזאָד פאַרמאָגט זיין אייגענעם טעאַטראַלישן אימפעט
און פון שטייגער אייגנס צוגעטראַכטע פּאַסיקע דעקאָראַציע. גיך
און אימפעטיק מוז אָפּגעשפּילט ווערן דאָס טויט-סצענקאלע, ווייל
אימפעט איז דער געברויו פון בלוט, דער סימן מובהק פון
אַקטיווקייט.

אַ מענטש ראַנגלט זיך מיטן מלאך המות. איז וואָס גיכער
פאַרטיק ווערן. רעפּליק און דופּליק. ער דיר אַ קלאַפּ אין
קאָפּ, דו אים אַ האַק אין די ציין. די צייט שטייט ניט. די פּאַנ-
טאַזיע אודאי ניט.

— שלום בער גראַלניק האַלט שוין דעם פערטן טאַג אין
איין גוססן. ס'איז דען אַ מענטש? ס'איז אַ באַרעם האַלץ!
אַזוי האָט זיך מאָטל געבייזערט פאַר זיין בלימע לאהן.

בלימע לאה האָט דערפון געדורנגען, אָו בער־ה היקר איז עפעס
אַ נישט גוטס, דעם מלאך המות אַ שתדלן.

און פונקט פאַרקערט: מאָטל איז געווען דעם טויטס גע-
פערלעכסטער שונא. געפערלעכסטער, ווייל תחית המתים איז פאַר
מאָטלען ניט געווען אַ פאַרטרוקנטע האָפנונגס־פלאַנץ פונעם סידור־
הערבאַריום, נייַערט אַ שטענדיק וואַכע וויזיע פון זיין געמיט. זיין
פון סטאַטיק אָפגעווענדטע פאַנטאזיע האָט אריינגעווארפן אין איין
קאָקעסל פון באוועגלעכקייט און פארשמייַעטקייט אי דעם מאַרק
און אי דעם בית־עולם.

פון זייַנע שבת־נאַכמיטאָגדיקע שפאַצירגענג אויפן בית־עולם
האָט ער אַהיימגעבראַכט נייַעסן, צאפּלדיקע נייַעסן. ניט נייַעסן
געהערטע פון אנדערע, וואָס זענען אָפט ניט מער ווי ביו צו קאָנ-
ווענציאַנעלע רייד פארבלאַסטע צופעליקייטן, נאָר ממש דראַמאַ-
טישע קאָנפליקטן אין פלאַגראַנטי דערטאפּטע. קאָנפליקטן צווישן
קברים, קאָנפליקטן וואָס זענען המשך פון לעבן, ווייל ס'איז ניטאָ
קיין רו. ס'איז נאָר דאָ אייביקער קאָך און צונויפשוים.

— משולם קראַטקע האָט זיך מיט דער מצבה ארויפגע-
רוקט אויף היימל האַלבערשטאם. ס'שטייט אים אָן די שכנהשאפט.
פונדעסטוועגן וועט ער אים דאָס יאָר אויך אויסדונגען די מיל.
— הערש פּווער איז זיך צעגאנגען מיטן ווייב. זי ליגט
אויף יענער זייט פונעם בערגל. זי וויל ניט דעם שידוך מיטן
קראַקעווער כניאַק.

אָועלכע און אנדערע חדשות האָט מאָטל געבראַכט. אלע —
אָפּקלאַנגען און דראַמאַטיש צוגעשפיצטע המשכים פון פאַר־טויט־
געשעענישן.

פּרצעס מתים פון „ביינאכט אויפן אלטן מאַרק“ האָבן זיך
פּאָלקלאַריסטיש פאַרזאמלט אין דער טונקלקייט פון נאַכט און
מחוץ פון זייערע קברים, כדי צו קענען א שפּיל טון מיט די
פונעם קינסטלער אָנגעצונדענע לעבנס־פייַערלעך. מאָטלס פאַנטאזיע
האָט דינאַמיט געוואָרפן אין די קברים און דאָרט אויפן פעלד פון

רו געלאָזט אויפרייסן די צערודערטע מענטשלעכע אַמביציעס און
ליידנשאפטן. זיין טראַונג איז ניט די פון קינסטלערישער כונה
געצוימטע געשטאלטונגס-באַדערפעניש, נאָר סטיכיש אויפגעשוּימטע
פאַנטאַזיע פון א פּאָלקסמענטש, וואָס יאָגט זיך נאָך דינאַמיק
צוליב דינאַמיק. כדי צו פאַרברייטערן דעם שטח פון מאַרק-לע-
בעדיקייט, אַפעלירט מאָטלס פאַנטאַזיע צום בית-עולם, ציט אים
אַריין אין גבול פון איר דינאַמישקייט און שפּאַנט איין זיינע
טויטע באַוווינער אין געלאָף פון אומאויפהערלעכער באַוועגלעכ-
קייט. פאַראַדאַקס? יאָ! און... מנחם-מענדליש! א וואַריאַנט
צום פערפעטואַום מאַביל-ע פונעם מנחם-מענדלשן געמיט.

ד"ר חיים זשיטלאָווסקי

(צו זיין 70טן געבוירנטאָג)

I.

צו זיין יובל זאל עס געזאָגט ווערן: אונדזער באַציונג, די באַציונג פון דער יידישער אינטעליגענץ פון אונדזער דור צו ד"ר זשיטלאָווסקי איז שטאַרק ענלעך אויף דער זעלישער באַהעפטקייט פון א זון צו זיין מאַמען. אין זיין צאַרטער קינדהייט איז דאָס יינגל אָנגעוויזן אָרגאַניש אויף דער מוטערס הילף און ליבשאַפט. זי, די מאַמע, איז די לערערין פונעם יינגלס ערשטע טריט אין לעבן. ווען דאָס צאַרטע ווייכע קינד צעבליט זיך דערנאָך צו א שאַרפּקאַנטיקן יונגלינג און עס הייבן זיך אָן אויספיקן די ערשטע סימנים פון אייגענער פּערזענלעכקייט, ווערט די באַציונג צו דער מוטער אַן אָפּגעטילטע, אַ קריטישע. דער מאַמעס ליבע איז דעם יונגלינג פּריקער, איבריך. באַפּרייען זיך פון איר איז פאַר דעם נאָך ניט אויסגערייפּטן פליער און שטורמער אידענטיש מיט... פּערזענלעכער פּרייהייט און זעלבסטשטענדיקייט. דער שווערער קאַמף פאַר מאַטעריעלער און גייסטיקער עקזיסטענץ זאַמלט אָן ביטערע לעבנסדערפאַרונג אינעם אויסגערייפּטן מאַן, קאַנסאַלידירט זיין געמיט און באַהעפט אים אויפּסניי זעליש מיט דער מוטער. ווען אין סאַמע לעבנסמיט, אין וועלכער ס'געפונט זיך אונדזער דור, מיר ווארפן א בליק אויף אונדזערע איבער 20 יאָר באַוויסט-זיניקע זשיטלאָווסקי-יאָרן, אין משך פון וועלכע מיר האָבן

אַרְגאַניש געשלונגען זיין „געשיכטע פון דער פּילאָסאָפּיע“ אַלס די איינציקע פּילאָסאָפּיע פון אונדזער לעבן, זיך גענערט מיט יידישום און זיין סאָציאַליזם אלס עקסקלוזיווע גייסטיקע אידעאַלן און דערנאָך זיך קאלט אָפּגעווענדעט פון אים, ווייל ער איז נאָר אַ „פּאָפּולאַריזאַטאָר“ און גייט ניט אין שפּאַן פון די פּאַר-גיכערטע סאָציאַלע רעאַליזירונגען; ווען, זאָג איך, מיר קוקן היינט אויסגערייפּטע צוריק אויף אונדזערע חדר-יאָרן ביי זשיטלאָווסקי, וואַקסט פּאַר אונדז דער נאָמען פון אונדזער רבין אויס צום שם-הכולל פון אונדזער גייסטיקן אויפשטייג, צו דער „אם כל חי“ פון אונדזער באַוווּסטזיניקן לעבן אלס מענטשן און יידן.

און ווי זין אין די מענערישע יאָרן צו זייערע מאמעס קערן מיר זיך אום פול ליבשאפט און דאנקבאַרקייט צו זשיטלאָוו-סקין — די וואַרעמע נעסט פון אונדזער געדאַנקען-באַנינען, דאָס גרינע פעלד פון אונדזער גייסטיקן זיך אויסבריקן, די עק-לעקטישע שפּייזע-קאַמער פאַר די סינטעטישע זוכענישן פון אונדזער דור.

II.

ווען אין די ניינציקער יאָרן פונעם פּאַריקן יאָרהונדערט האָט געבושעוועט אויף דער יידישער גאס די סימפּליסטישע פּאַר-מול פון קאָסמאָפּאָליטיזם, אַלס „היסטאָרישע אידעען-פאַרבינדונג“ פונעם סאָציאַליזם, ווען דער ציוניזם האָט זיך באוויזן אין זיין „העברעאישן אַסימילאַציע-מענטאלע“ אונטערגעגאַרטלט מיטן עסט-רייכישן ליבעראַליזם פון זיין באַשעפּער, וויפל האָט געפעלט ס'זאָל אויפּוואַקסן אַ דור מיט גרויסע מענטשלעכע דערלייזונגס-אידעאַלן, וואָס זאָל צו דערזעלבער צייט זיין דער תּלין פון דער אייגענער נאַציאָנאַלער קולטור-פאַרמאַציע? ווי ווייט איז עס געווען דערפון, אַז דאָס העברעאישע מענטאלע פון אַסימילאַציע, פון אַ ליידנשאפטלעך אויפגעבראַכענעם נאַציאָנאַליזם, זאָל אוועק-הרגענען אַ גענעראַציע, איבערייסנדיק דעם נאַטירלעכן צונויפּבונד ארון מיט די קאָנקרעטע יידישע מאַסן אין מוזה צוליב דער

חלום-אבסטרקציע פון א מעריב - אייראָפּעישן יידישן טרוימער ?
באַלערנדיק איז אין דעם פרט דער שמועס צווישן ד"ר היים
זשיטלאָווסקי און ד"ר הערצל אין באָזעל, ביי וועלכן דער לעצטער
האַט אַלס רעזולטאַט פון זיין אוידיענץ ביים רוסישן מיניסטער
און תּלּין פּלעווע געפּאָדערט פון ד"ר זשיטלאָווסקי אַפּצושטעלן
די רעוואָלוציאָנערע טעטיקייט צווישן די רוסישע יידן.

סימפּליסטישע פּאַרמעל — אויז האָט געזען דאָס יידישע
לעבן דער אוטאָפּישי-טרוימערשער ציוניזם און אפילו אויך דער
וויסנשאפטלעך - מאַרקסיסטישער „בונד“.

ווי אנדערש זשיטלאָווסקי ! און דעמלט נאָר א יחיד, סיי אין
די רעוואָלוציאָנערע צירקלען פון דער שווייץ, סיי דערנאָך אין
אַמעריקע פון „פּאַרווערטס“ און אייב-קאַהאַניזם ! אַנשטאט א
פּאַרטיקע פּאַרמעל האָט ער אונדז געבראַכט דעם אַנאַליז, דעם
ווייטעקלעכן אַנאַליז פון דער גאַנצער יידישער לעבנס-פּענאָמע-
נאַלאָגיע, אַנשטאט אַ אין לאַטיינישע פּסוקים, פּאַרגליווערטן
רעזעפּט — אונדז געלערנט פּריי דענקען.

דער גרעסטער אויפטו פון זשיטלאָווסקי איז בלי שום ספּע
דאָס, וואָס ער האָט געוואָגט פּריי צו דענקען ניט נאָר וועגן אַפּ-
געלעבטע לעבנס-פּאַרמען (דאָס אפיקורסות איז שוין געווען באַנאַל),
ניט נאָר וועגן דער קעגנוואָרט, נאָר אויך (און דאָס איז געווען
דאָס נייע!) וועגן וויסנשאפטלעך-פּעסטגעשטעלטע, מיט מסירת-
נפש פּאַרטיידיקטע צוקונפּטס-אידעאַלן. און ווייל ער האָט געהאַט
דעם מוט דערצו, איז ער טיילמאַל דערגאַנגען, אַז אונדזערע פּראָ-
גרעסיסטן האָבן אין אַ סך פּרטים איבערגעכאַפּט די מאָס, אָבער
אַפּט איז ער אויך ווייט אַוועקגעשפּאַנט פּאַרויס אין געדאַנק,
אַזוי, אַז אונדזערע ראַדיקאַלן האָבן ערשט מיט יאָרן שפּעטער
געקענט נאָכקומען.

אַטאָ בויערס בוך, די סאָציאַלדעמאָקראַטיע און די נאַציאָנאַל-
נאַליטעטן-פּראָגע, וואָס איז דערשינען אין יאָר 1907 איז
באלד געוואָרן דער גייסטיקער קנין פון אלע סאָציאַליסטן און

אויך פון די אויף דער יידישער גאס. הגם בויערן איז געלונגען צוצופאסן דאָס נאַציאָנאַלע שטרעבן פון אלע פעלקער צום סאַציאַ- ליסטישן שולחן-ערוך. איז ער די יידיש-נאַציאָנאַלע פּראָגע אָפגעקומען אויף איין מיט פעטיט-אותיות געדרוקט זייטל דער- מיט, וואָס די ליבע צווישן יידישע בחורים און גויישע מיידלעך וועט לעזן דאָס יידישע פּראָבלעם.

מיט יאָרן פאַר בויערן האָט זשיטלאָווסקי פאַרמולירט דעם נאַציאָנאַלן רענעסאַנס פונעם יידישן פּאָלק אין ראַמען פונעם סאַציאַליזם אין אָט וועלכע פּאָדערונגען :

(1) די נאַציאָנאַלע ווידערבאַלעבונג פונעם יידישן פּאָלק אומעטום, וווּ זיינע קינדער וווינען, אויף די יסודות פון ערד- אַרבעט, אייראָפּעאישער קולטור און יידישער שפּראַך.

(2) די יידישע אינטעליגענץ — דעם יידישן פּאָלק.

צו די דאָזיקע צוויי פּאָדערונגען איז דערנאָך נאָך צוגע- קומען די אידיי פון טעריטאָריאַליזם.

אזוי אַרום האָט דער פּרייער זשיטלאָווסקי שער געדאַנק אַנ- טיציפּירט אלע סאַציאַליסטישע טעאָרעטיקער פון דער נאַציאַ- נאַלער פּראָגע, סינטעטיש פאַרמולירט דעם יידישן רענעסאַנס אין די גלות-לענדער און אָפגעווערט דעם אין נאַציאָנאַליסטישן און אין קאָסמאָפּאָליטישן תּכלת איינגעהילטן אַטאַק פון דער אַסימיל- לאַציע אויף דער יידישער אינטעליגענץ.

III.

„טייערער פאַר אלע געשטאלטן

איז מיר מיין מאַמעס פנים ;

ליבער פון אלע לשונות

איז מיר מיין מוטער-שפּראַך“

די דאָזיקע ווערסיפּירטע אַפּאָלאָגעטיק פון דער יידישער שפּראַך קלינגט פאַר אונדז היינט ווי א נאַאיוו פּאָלקסלידל. אָבער טאַקע דאָס אליין, וואָס די אַפּאָלאָגעטיק קלינגט אונדז נאַאיוו- פאַריערט האָבן מיר צו פאַרדאַנקען דעם שאפונגס-כוח פון

אונדזערע ליטעראטור - קלאסיקער און דעם קאמף - און לערן כוח
פון ד"ר זשיטלאָווסקי.

דער פּאַרוואָס דווקא יידיש? איז מיט דרייסיק פּערציק
יאָר צוריק געווען אזוי ניי אינעם יידישן געזעמל אין וועלכן די
פּאַראַלטעטע ווונדן האָבן זיך איינגעגעסן אין לייב און זעל פון
דלות און פון צעפּוילטער, צעקראַכענער רייכקייט, פון גנבה פּאַר
הונגער און ניאוף פּאַר ווילטאַג" אזוי ניי, זאָג איך, אַז ער האָט
באַטייט אַן אמתע רעוואָלוציע.

אַבער נאָך גרעסער און וויכטיקער ווי זשיטלאָווסקי אױפּטו
פון טעאַרעטיש צו פּאַרמולירן די רעכט, די אלייניקע רעכט פון
מאַמע - לשון, איז געווען זיין אייגענע יידישע שפּראַך, דער פון
אים געשאפּענער פּובליציסטישער און וויסנשאפּטלעכער סטיל אויף
יידיש. אויף דעם דאָזיקן געביט האָט ער געשאפּן אַ יש מאין.
ער האָט פּאַרזאמלט אַלע פּראָסטע ווערטער פון גאַס און מאַרק,
אַלע איידעלע דיבורים פון בית-המדרש און קלויז, געשיקט רופן
זוי אַ נעאַלאָגיום, וואָס האָט זיך געוואָלט מוזג זיין מיט יידיש
און זיי אַלע אינאיינעם אַרגאַניזירט צונאָ לייכטן פּאַפּולערן סטיל,
אין וועלכן דער געדאַנק קייטלט זיך הלכהדיק אין אַ גלייכער
לאַגישער שורה און פּאַרבט דערביי אַפּ אויפן ליינערס געמיט
מיט ווייכער פּאַלקסטימלעכקייט און מיט זיסער באלערעוודיקייט
פון אגדה.

זיין זשיטלאָווסקי יידישע שפּראַך איז אַ נאָך וואַגיקערער
אַרגומענט פּאַר יידיש ווי אַלע זיינע וואַגיקע וויסנשאפּטלעכע
אַרגומענטן. זיין שפּראַך האָט אין זיך געהאט דעם כוח פון איי-
בערצייגונג על רגל אחת, אזוי, אַז אַלע זיינע אַרטיקלען פּראַ
יידיש זענען געבליבן ניט מער ווי דער ברייטער קאָמענטאַר צו
דער ספּאַנטאַנער ווירקונג פון זיין ניי-געשאפּענעם יידישן סטיל.

און ניט נאָר דאָס געשריבענע. אויך זשיטלאָווסקי גערעדטע
מואָרט איז געווען אַן אַנטשלאַקונג, ער, אונדזער ערשטער גרוי-

סער רעדנער אויף יידיש האָט גערעדט אַנדערש, לגמרי אנדערש
חי אַלע ביז צו אים געהערטע יידישע אַראַטאָרן. זיין פראָזע
האָט אין זיך געטראָגן דעם געזאמטן כוח פון אַ לאַקאָמאָטיוו-
וואָס האָט אַ פאַרגעשריבענעם וועג, שלעפט נאָך כמה וכמה
וואַגאָנעס, שטעלט זיך אָפּ נאָר ביי די און די סטאַנציעס און
קומט אָן צום ציל פינקטלעך, אָן אַ פאַרשפּעטיקונג. עס איז
אין זיינע רייד געווען דורכגעטראַכטקייט פון אָנהייב ביזן סוף.
אַ דורכגעטראַכטקייט, וואָס דערלאָזט ניט קיין זייטיקס, קיין גיט
דאָס בין איך אויסן" (אזוי כאַראַקטעריסטיש פאַר אונדזערע ביר-
זשיטלאַווסקישע און נאָך אַ סך היינטיקע רעדנערס, וואָס רעדן
מער פונעם ווי צום ענין). און געהאט האָט זיין רעדן דעם
מילדן ריטם פון אַ תלמיד-חכם און דאָס נייע עכשנות פון אַ
רעוואָלוציאָנער, וואָס ביידע אינאיינעם האָבן זיי פאַרכשוּפּט
גרויסע פאַרזאמלונגען און זיך געלאָזט צוהערן צונאָים מיט
דעמועלבן געשפּאַנטן אָטעם סיי דעם פּאָלקס-מענטש, און סיי דעם
ראַפינירטן אינטעליגענט.

יאַקאַב וואַסערמאַן

דער יינגער פּעיקער ד"ר מאַווריציזוס איז אַרײַנגעפּלאַנטערט געוואָרן אין אַ בעץ פּון יורדישע טעותן, קליינלעכע מענטשלעכע אַמביציעס און טײוולאַניש-צינישע בײוויליקייטן און האָט פאַר-לוירן זײן פּרײהײט. די פּרוסאַקישע גאווה פּונעם פּראָקוראַר אַנדערגאַסט, וואָס האָט געמוזט האָבן אַן „ערפּאַלג“, האָט פאַריגלט אונטער מאַווריציזוס דעם שווערן אײזערנעם טויער פּון תּפּיסה. אַ מענטש איז אומשולדיקערהײט פאַרמשפּט געוואָרן צו אַרנלאַנגער תּפּיסה. קען דען שווייגן אַ דיכטער ווי יאַקאַב וואַסערמאַן מיט אַ אומשטילבאַרן דאַרשט נאָך מענטשלעכער גערעכט-קײט, וועלכן ער האָט געירשנט בײ זײנע עלטערזײדעס — די תּנאים, מיט אַ דיסציפּלינירטן פּלייס און גרינטלעכקײט, אײנגעזאפּט אין זיך אײנאײנעם מיט דער גאַנצער קולטור-טראַדיציע פּון זײנע שטיף-זײדעס — די דײטשישע פּראָצעסאַרן, און מיט אַ טיפּער פּסי-כאַלאַגישער אײנטוויציע, וואָס מאַכט אים פאַראַ נאָנטן שני שבשני מיטן רוס דאָסטאַיעווסקי? קען ער וואַסערמאַן לאָזן פאַרבייגיין פאַר זײנע קינסטלער-אויגן דעם „פּאַל מאַווריציזוס“ און שווייגן? ער האָט אָנגעשריבן אַ ראַמאַן, אַ גוטן, אַ אינטערעסאַנטן ראַמאַן און אײבערגעגעבן די עובדא אױפּצופּלאַנטערן דעם פאַרוויקלטן פּאַל מאַווריציזוס, ניט קײן שאַרפּזיניקן אַדוואָקאַט, ניט עפעס אַ באַהאַלטענעם למדוואָוניק, וואָס קען זיך פאַרוואַלגען אויך אין אַ דײטשישער פּראָווינג-שטאַט, ניט עפעס אַ מיסטעריעזער דאַמע, וואָס האָט זיך פאַרליבט אין באַשולדיקטן אין די יום-טובדיקע סענ-זאַציע-טעג פּון פּראָצעס, נײערט אַ קלײנעם יינגל, דעם

גימנאזיסט עצ על אַנדער גאַסט. אים דעם פופצניעריקן זונדל פונעם פראָקוראָר אַנדערנאָסט אינפעקטירט דאָס וואַסערמאַן מיט זיין נביאישער ירושה: בענקשאפט נאָך אמת. הייסט אים איבער-לאָזן דאָס טרויעריקע אָבער באַקוועמע הויו פון זיין טאַטן. זיך וואַלגען א ניט דערשלאָפענער און ניט דערעסענער אין בערליך און סוף כל סוף אַרויסברענגען דעם אמת ווי בוימל אויפן וואסער-כדי צו באַפרייען דעם אומשולדיקן מאַווריציזס נויטיקט זיך וואַסער-סערמאַן ניט אין קיין גרעסערן העלד. ווי דער פופצניעריקער עצ על אַנדערנאָסט. דאָס וואָס זיין ניט דערוואַקסענער העלד מוז דווקא שטאמען פונעם פראָקוראָר. וואָס אים האָט דער אומשול-דיקער מאווריציזס צו פאַרדאַנקען זיין האַרבן שטראַף. דאָס איז שוין סעקונדאַרע ליטעראַרישע דעקאָראַציע. דאָס דערמאנט שוין אין דעם געשליפענעם רעטעניש, וואָס שמשון הגבור האָט פאַר-גיבן זיינע פריינט די פלישתים, אַז פון שטאַרקן איז אַרויסגעקומען זיסקייט. די פלישתים האָבן דערביי פאַרלוירן לעבנס און געווינען דרייסיג פאַר קליידער. וואסערמאנס העלד עצ על פאַרהאַרעוועט די מיסטישע רעאַביליטאַציע פון זיין פאַטערס פראָקוראַויש מענטש-לעכער גאווה.

עצ על אַנדערנאָסט האָט אויפגעפלאַנטערט דעם פאַל מאווריציזיס, אַנדערע העלדן וואַסערמאנס האָבן אויפגעפלאַנטערט דעם פאַל "קאַספאַר הויזער" און אנדערע מענטשלעכע שיקזאַלן. דער שיקזאַל פונעם מענטשלעכן יחיד איז געווען דער שטענדיקער אַביעקטיוו פון וואַסערמאנס ליטעראַרישער שאַפונג. ער אַליין זאָגט ערגעץ אין איינעם פון זיינע ליטעראַרישע עסייען:

"איך קען נאָר דעם מענטש: פאַר מיר גילט נאָר די געשטאלט; די

קאַטעגאָריע. זי איז ניט מיין זאַך..."

וואָס עס איז געלונגען וואַסערמאנס העלדן, איז ניט געלונגען אים אַליין, וואַסערמאנען, דער גרעסטער, ווייל טראַגישסטער פיגור פון זיין אייגענער שאַפונג. ער האָט ניט באַוווּזן אויפצו-קבילן דעם פאַל וואַסערמאנן, וואָס איז ווי דער אימאגיןערער

פאל מאוריציוס אויך פארקניפט געוואָרן דורך די שעטנו־פעדים פון סביבה־קליינקעפלדיקייט און אייגענער ביז צו הער אַיזם אויסגעוואַקסענער פּערזענלעכער ווערדע. זיין געראַנגל צווישן יידישקייט, וועלעכס ער האָט קיינמאָל ניט באַגערט און דייטשיש־קייט: זיין טיער האָב און גוטס אין לעבן, אויף וועלכן רעאַלע און אימאַגינערע גולנים האָבן באלד באהאלטן און באלד אָפן געלוערט, האָט אים דערהויבן צום סימבאָל פון דער יידיש־דייטשער גייסט־און כאַראַקטער־פּראָבלעמאַטיק. דערעיקרשט דאָס לעצטע, ווייל די פּסיכישע סבה פון זיין עכטיידישער מלחמה מיט זיך אַליין איז געווען זיין באַזונדערער חוש הריח פאַר דער מענטשלעכער כאַראַקטערלאַזיקייט, וואָס מינערט די גרויסקייט פון קולטור־אויפשטייג פון דייטשן יידנטום. ער, דער פון דור דורות אַסימילירטער ייד אין וועמען, ווי ער אַליין האָט געזאָגט, די דייטשישקייט איז דורות־ווייז אַריינגעפלאָסן דורך דער שפּראַך, פּיזאָוש, געשיכטע און דורך די אַקסל ביי אַקסל מיט די דייטשן, שטומע איבערלעבענישן פון יאָרהונדערטער, האָט זיך ניט געפילט זיכער אין זיין דייטשישקייט און האָט געלעבט אין אַ שטענדיקער מורא, אַז מ'ווייל אים זיין באַווסטזיין און זיין פאַרם צוריקשליידערן אויף זיבנהונדערט אָדער טויזנט יאָר צוריק. אַ פאַרצווייפלטער, ווי איינער, וועלכן מ'ווייל באַרויבן פון זיינע באַקוועמע טיערע קליידער און אים טון די טובה אַ אַדעם־נאַקעטן איבערצולאָזן אין סאַמע מיט פון גן־עדן, ווערט זיך וואַסערמאַן און שרייט אויס:

„זיי קענען מיך פאַרטרייבן, אָבער זיי קענען מיך ניט מאַכן פאַר אַ פאַלעסטינעווער“.

דאָס דייטשישע גהינום — דאָס איז זיין לעבנסווירקלעכ־קייט, יידישקייט אָדער, ווי ער, דער פון יידישע פּראָבלעמען פּרעמדער, רופט עס אָן נאַאיוו: פאַלעסטינע, דאָס איז פאַר אים בלוט־און פליישלאָזע גן־עדן־אַבסטראַקציע, וועלכע ער וואַרפט

אָפּ מיט דער גאנצער ליידנשאַפטלעכקייט פון זיין אין דייטשיש-
קייט פאַרוואַרצלטן לעבן.

„ביקען נאָר אַ צי טון מיטן אַקסל, ווען זיי דערציילן מיר פונעם
לאַנד פון מיינע אבות; יעדעס איטאַליענישע שטעטל באַטייט פאַר מיר
מער, מער צוגויפבונד, מער בילד, מער ממשות“.

יעדעס איטאַליענישע שטעטל, אַ פּשיטאַ שוין די דייטשישע
פּראָווינץ-שטאָט, די שטאָט פון מאַוריציוס, קאַספאַר הויזער,
קריסטיאַן וואַנשאַפּע און אלע זיינע איבעריקע פון פּאַנטאַזיע און
לעבן געבוירענע מענטשן.

און דאָך אַזוי לאַזט אים די יידישקייט ניט רוען. פאַראַן
עפעס א שיר ניט גאַלדפּאדעניש אָדער וואַרשאַווסקיש, פּינטלע
יידן, וואָס האָט זיך אויף אים, אויף וואַסערמאַנען, אַנגעזעצט הי
א אומהיימלעכער געוויסן-קאַנטראַלאָר און פאַרשאַפּט אים יידישע
פּראָבלעמען - בייסעניש. דייטשישער פּיוואַזש און דייטשישע קול-
טור - טראַדיציע, דייטשישע מענטשן און זייער פון דייטשישער
סביבה ארויסגעוואַקסענער גורל, — אַזוי אַרום דאַכט זיך אויס-
געגאַסענע מענטשלעכע און ליטעראַרישע גאנצקייט און דאָך עגבערט
א פּראַגע, צי בלייבט ניט ביים דייטשישן לייענער און קריטיקער
הענגען אויף די ליפּן א איראַנישער שמייכל, וואָס גריבלט זיך
אין דיכטערס יחוס-בריוו און קען אינטואַיטיוו דערזען די געלע
מיטלאַלטערלעכע לאטע אויף די טראַדיציאָנעלע בגדים פון זיינע
עלטערזיידעס אין נירענבערגער געטאַ. און אַז יאָ, איז וואָס?

„איך לייקן ניט דעם געוואַלטיקן בלוט-שטראָם פון מורח, וואָס שפּייזט

מיד. איך בין שטאַלץ דערויף.“ —

שרייט אויס וואַסערמאַן און איז ביי זיך אין דעם מאַמענט זיכער,
אַז דאָס פּראָבלעם לאַזט זיך פאַרענטפּערן מיט כאַראַקטערפּעס-
קייט און קוראַזש. די מימיקרי-טאַקטיק פון די אַסימילירטע
דייטשישע יידן איז דערווידער, ער ווייסט, אַז זיי וועלן
צוגרונט גיין מחמת אינעווייניקסטער ליידיקייט און אומגלויב-

ביקייט, אָבער דער ייד אלס מורח - מענטש, ניט אין עטנישן, נאָר אין מיסטישן זין, אין אים זענען פאַראַן שאַפונגס - כוחות. ער האָט געשליידערט אין פנים אַריין דער דייטשישער וועלט זיין באַקענטעניש צום יידישן בלוטשטראָם און האָט געמיינט, אז דער איראָנישער שמייכל איז פאַרשוונדן. ער איז געגאנגען אויף דער בריק, וואָס ער האָט געבויט מיט די שענסטע מעלורט פון זיין שרייבערישער פערזענלעכקייט: כאַראַקטערלויטערקייט און מענטש-לעכע ווערדע. ער האָט געגלויבט, אַז די בריק איז פון אייזן און עס קענען נאָכקומען די באַטאָליאַנען פון דייטש-יידישער קולטור-טרעגריי. א שטילער וונק פון עפעס א דייטשישן ליטעראַט אָדער קריטיקער רעדט בנעימות'דיק: די בריק איז ניט פון אייזן, זי פאַרטראַגט נאָר דיך. דו קענסט אַריבערקומען און פטור ווערן פון דעם פינטעלע. אונטער די טריט פון די, וואָס קומען נאָך דיר וועט די בריק זיך פאַנאָדערייסן, ווייל זי איז פון פאַפיר.

וואָלט געווען אויף וואַסערמאַנס אָרט אַן אַנדערער, איינער פון דער גרויסער מחנה מימיקרי-ליטעראַטן, וואָלט ער געפאָלגט די זיסע רייד, פאַרגעסן דאָס פאַרפירערישע באַלאַדן - געשעפענסט פון יידישער פראָבלעמאַטיק און זיך אויסגערוט פון פיינפולע יסורים אין דער ענדלעך דערגרייכטער גאַנצקייט פון דייטשישער גייס-טיקייט. וואַסערמאַן איז אָבער ניט פון יענע, פון מיטאָס אָפגע-בונדענע מענטשן, וואָס רופן זיך ליטעראַטן. ער איז פאַר אלעמען א שטאַלצער בירגער, וואָס פילט זיך באַליידיקט, ווען מ'וויל אים אַפּקויפן מיט א לעקעכל.

„איך לאָז פון מיר ניט מאַכן קיין אויסנאַם. אַזוי לאנג מ'וויל מיך

אַרויסגעמען פונעם כלל“.

יידנטום און דייטשנטום, דאָס בלייבט שוין דאָס ניט אויס-צולעשנדע ברענענדע פראָבלעם פון וואַסערמאַנס פערציקיעריקן שעפּערישן לעבן. זיין יאַנוס - פנים אלס ייד און דייטש האָט אים אַלס מענטש אַרויסגעהויבן פון דער פלאַטשיקייט און כאַראַקטער-

לאַזיקייט פון דייטש - יידישער אַסימילאַציע. ער האָט געאַנט דעם
צוזאַמענברוך פון דער אַסימילאַציע - פּאָליטיק און ניט געהאַט
דעם כוח צו ציען פון זיין אַנונג די נויטיקע קאָנסעקווענצן ניט
פאַר זיך פּערזענלעך און א פּשיטא שוין פאַרן דייטש - יידישן
קאָלעקטיוו.

ער איז געווען א דייטש מיט יעדן ציטער פון זיין נשמה.
אויב ער האָט זיך אויך באַקענט צום יידנטום, איז דאָס געווען,
ווי ער האָט אַליין געזאָגט, אין א מינוט פון רויקן חשבון הנפש,
ניט צוליב איבערווייניקסטע סבות, נאָר ווייל אַזוי האָט אים דיק-
טירט זיין מענטשלעכער שטאַלץ און חשיבורת.
ער איז געשטאַרבן אַ פאַרטריבענער אָבער ניט קיין...
פּאַלעסטינעזער.

ק א ר ל ק ר ו י ז

I.

ד ע ר ס א ט י ר י ק ע ר

סוף ניינצענטער יאָרהונדערט ביו וועלט־מלחמה אין עסטרייך פונעם ליבעראליזם — דעם פארשייטן קינד פון דער מערץ־רעוואָלוציע — האָט זיך אויסגעפֿיקט אַ מיושבֿ'ער, סטאַטעטשנער „אונטערטאן פון זיין מאַיעסטעט דעם קייסער". דער אונטערטאן האָט אָנגעוווירן דעם דרייטן מאַרש־טראַט פון פרייהייט־שטאַלץ און זיך צוגעוווינט צום רעספּעקטפולן שפּאַציר אויף די שטאַלצן פון קייסערלעכע טיטלען און פענסיעס. דעם אומקאַמפּראַמיסלעכן לעבנס־פּאַנאַטיזם פון די רעוואָלוציאָנערע פּראַקלאַמאַציעס האָט דער לאַיאַלער בירגער פאַרביטן אויף דער סקעפּטישער טאַלע־ראַנג פון „פּרייע פרעסע־לייטאַרטיקלען".

לייטאַרטיקלען און פעליעטאַנען! די צייטונג האָט דאָס גע־שריבענע וואָרט, דעם בראשית־דיקן עלעמענט פון לעבנס־געשטאַלטונג און לעבנס־לייטערונג, פאַרוואנדלט אין אַ באשטאַנד־טייל פון קונציקע פעליעטאַנען אויף צו שיצן מיט זיי די זאַטע באַקוועמלעכקייט קעגן נאַטור און גייסט. אומגייסט האָט זיך פאַרקויפט אין די גאַסן אין שיינער און אין שענערער פאַר־פּאַקונג; מיט עטיקעט (באַקאַנטער פעליעטאַניסט) און אָן עטיקעט (זשורנאַליסטישער אַנאַנימאַט); ביליק און ביליקער.

און די מאַראַל — די אָנגעבלאָזענע, געקראַכמאלעטע מאַראַל פונעם לייטאַרטיקל, וואָס האָט געשווירן אויף אַלע מינים געזעלשאַפטלעכע זיטלעכקייטן — האָט מיט טאַלעראַנג אַוועקגעקוקט פון דעם אַנאַנס, וועלכער האָט מיט פאַרשעמטער בויגעוודיקייט רע־

קאמענדירט די „אומזיטלעכקייט“ א לאַיאַלע קאָנקורענץ צווישן
אַנאַנס און לייטאַרטיקל!

לייטאַרטיקל און אַנאַנס — די שאַנדצייכן פון געזעלשאַפט-
לעכער גייסטלאָזיקייט און צביעות. די געזעלשאַפט זעט ניט דעם
פייער-קאָמעט פון דער וועלט-מלחמה, וואָס דערנענטערט זיך.
איר אויג איז געבלענדט פון די לוקסוס-טואַלעטן אויף די עליטע-
בעלער. זי הערט ניט דעם שאַל פון נאַנטע סאָציאַלע איבער-
קערענישן. איר אויער איז פאַרטייבט פון דעם סקאַנדאַל-כראָניק
געקלימפער.

ווי איז דער דעמאָסקירער, דער שטראַפער פון דעם דאָזיקן
ליבעראַליסטישן דור-הפּלגה? ווי איז דער, וואָס גאַט זאָל אים
אַנפאַרטרייען דאָס שליחות און אים זאָגן:

„Sei Zucht und Strafe, Licht zugleich und Brand;
durch Liebe sind sie nimmermehr zu halten!“?

(קאַרל קרויו: ווערטער אין פערון V)

דער אין מערישן שטעטל ייטשין געבוירענער ייד קאַרל
קרויו האָט אויסגעפולט דאָס דאָזיקע שליחות מיט דער עטי-
שער אָפּגעהיטקייט פון אַ הייליקן פראַנציסקוס, מיטן אומ-
פּרשהדיקן פאַנאַטיזם פון אַ ראָבעספיער און מיט דער איי-
גענער ניט צו פאַרגלייכן ליכטיקער דיאַלעקטיק און העלן
פאַטאַס.

דער סאַטיריקער קאַרל קרויו איז אויפן גייטיקן שלאַכט-
פראַנט פון אונדזער יאָרהונדערט געווען דער ראָבעספיערישער
האַס-פּענאַמען פונעם פראַנצויזישן ערב-טערמידאָר. זיין ביז 1911
כמעט פון אים אַליין, און פון דעמלט אויסשליסלעך פון אים אַליין
געשריבענע צייטשריפט „די פאַקל“, איז זיבן און דרייסיק יאָר דורכ-
אַנאַנד געווען די באַרימטע ראַמפּע פונעם פראַנצויזישן קאָנזענס:
אַרויסגערופן צו איר און צוגעגאנגען האָט געהייסן — אומפאַר-
מידלעכע גילאָטינירונג. און אַרויסגערופן האָט קרויו צום ליכט

פון זיין פאָרניכטנדיקער סאַטירע דאָס קלענסטע געשעעניש און דעם גרעסטן פרינציפ, די פון גלאָריע באַשיינטע גרויסע זיכטער גערהאַרט הויפט מאַן און ריכאַרד דעמעל און דעם אין אַנאַנימקייט באַהאַלטענעם שאַנטאַזש - זשורנאַליסט בעקעשיי. דעם אין נאָמען פון גייסט, וואָס זיין ערשטער באַדינג איז מענטשלעכע אויטענטישקייט, אָנגעפירטן סאַטירע - טעראַר זענען פרעמד די באַגריפן פון קליין און אומוויכטיק. אין קלענסטן, פאַרבאָרגענסטן נעסט קען הויזן דער גרויסער חשד אויף זינד און טאַקע די זינד אַליין אויכעט. און...

גייט די גרויס פונעם צילברעטל. גייערט די דיסטאַנץ איז דער עיקר.

און די דיסטאַנץ פון וועלכער עס ווערט געצילט איז א אומגע- הייער ווייטע. ביי ראָבעספיערן טראַגט זיך דער טויט - אורטייל. וואָס טרעפט וויכטיקע און אומוויכטיקע יחידים פון דער קאָנטר- רעוואָלוציע, פון דער טיפקייט פון זיין רעוואָלוציאָנערן פאַטריאַך. טיז: פראַנקרייך אַרומגערינגלט מיט שונאים פון דרויסן און פון אינעווייניק מוז אלע באַזיגן. אַלץ וועט אונטערגיין, פראַנקרייך מוז בלייבן.

קרויז'ס פייערדיק וואָרט, וואָס דאַרף געשטאַלטן דעם קאָנטר - גייסטיקן סאַטירע - שטאַף, שפרייזט פון העט ווייט, פון יענעם ביים אָנהייב פון דיסטאַנצן ברענענדיקן דאָרנבוש פון אַב- סאָלוטן לעבנס - אמת, וואָס אַנאַליטיש צעביטן הייסט ער: אידענטישקייט פון געפיל און האַנדלונג, פון וואָרט און טאַט, פון פלאַמיקער אידעאָלאָגיע און קאלטער פראַקטיק, פון געוויסן און שטרעבונג, פון שעפער און שאַפונג. אָט דער שטרענגער מאַניזם פון אמת, פון טוביעקטיוון גייסטיקן אמת, איז דער אינ- ספראַטאַר פון גרויסע טראַגעדיע - דיכטערס, אָבער אויך פון גרויסע סאַטיריקערס.

אין ליכט פון דעם פריער דערמאַנטן אמת - מאַניזם, וועלכן קרויז האָט געלעבט און איבערגעלעבט ביי זיין שטילן - רוישיקן שרייבטיש, האָט ער געקענט אַריינקוקן טיף, אפשר טיפער חיי

קיינער נישט פאר אים, אין דעם שעטנו - קנויל פון ליטעראטור
און ליגן, פאליטיק און פראזע.

ער האָט געקענט דערווען, אַז די „צונויפשמעלצונג פונעם גייס“
טיקן מיטן אינפארמאטאָרישן, אַז די ביזו שלמות אַנטוויקלטע טעכ-
ניק פון שטימונג און אַרנאָמענטאַציע האָט דער ליטעראַטור פאַרשאַפט
א שפע פון טאַלענטן און א מאַנגל אין דיכטער; ער וואָס דאָרט
„דורכגעוואַכט די נאַכט כּדי אונטערצוהערן דעם טאָג“ האָט גע-
קענט דערהערן ניט נאָר דעם הויכן קלאַנג פונעם געדאַנקן - ליגן,
נאָר אויך די דממה דקה פונעם שקר, וואָס באַהאַלט זיך אין וואַרטי-
אין דעם קאלטן מאַרמאָר פון זיין סאַטירע און פאַמפּלעט
האַבן זיך אָפּגעברייט אלע קלוגע באַגריפּן פון דער באַשטייענדער
געזעלשאַפטלעכער אַרדענונג און מאַראַל, אָבער אויך דער לאַזונג
פון געזעלשאַפטלעכער איבעראַנדערשונג, אויף הויפל ער איז
געווען פאַפּירענע פראַזע און ניט בלוטיקער געדאַנק.

קרויז'ס רעוואָלוציאַנערישקייט איז באַשטאַנען אין דעם פון
אים אלס מענטש געלעבטן און אַלס קינסטלער געשטאַלטעטן
„אחד“ פון נאַטור און גייסט. און...

„ווי זיי פרייהייט פאַר פראַזע גענוצט.

בין איך געווען רעאַקציאָנער.

ווי זיי די קונסט מיט זייער קענעכץ באַשמוצט.

בין איך געווען רעאַקציאָנער.

און ביז צו בראשית צוריקגעגאן הייט“.

(ווערטער אין פערון IV).

און קענעכץ, ניט קונסט איז אויך דעמלט, ווען עס
הויערט אַ מאַראַלישער ריס צווישן פאַעט און זיין פאַעס: גאווה
פאַרגייט זיך אין אַ שלמותדיקן געזאַנג וועגן מענטשלעכער
געבראַכנקייט; אכוריות פלאטערט קינסטלעריש וועגן רחמים.
קרויז דריקט אויס דעם דאָזיקן געדאַנק אין אַ שפּאַרעוודיקן-
לאַפּידאַרן אַפּאָריזם:

א געדיכט איז אזוי לאנג גוט. ביו מ'ווייסט ניט פון וועמען ס'איז.
(אפארימען זאמלונג „באנאכט“).

דעם דיכטערס גייסטיקע ביאָגראַפֿיע קען ערשט זײַן די
וואָג אויף אָפּצוועגן די קינסטלערישע עכטקייט פון זײַן ליד.
ווייל אונטער דער שאַפונג מוז שטיין ווי אַ גייסטיקע ערבות
און קאָנטראָל די אידענטישקייט פון דיכטער און דיכטונג.

די לאַקאַלע ווינער און עסטרייכישע טעמאַטיק פון קרויז'ס
פובליציסטיק איז פאַר אַ טייל פון זיינע קריטיקער געווען דער
פרימיטיווער לעש-אַפאַראַט, מיט וועלכן זיי און סתם סאַטירע-
שטאַף-קאַרליקעס האָבן געפרוּווט צו לאַקאַליזירן דעם העל-ברע-
נענדיקן פייער פון קרויז'ס עטישן פאַמפלעט. דאָס גייסטיקע
עקשנות אָבער פון זײַן סאַטירע, דער גליענדיקער אָטעם פון
זײַן שפּאַט און די אומהיימלעכע קראַפט פון זײַן שפּראַך האָבן
די פלאַמען פון דער קליינער טעמאַטיק צעשפּרייט איבער שטח
און צייט און קרויז'ס פאַרפיקסירט אין דער געשיכטע פונעם גע-
שריבענעם וואָרט אַלס דעם צייטלאָזעסטן קריטיקער פון צייט-
לעכער מענטשלעכער אומקולטור.

די צייטלאָזע סאַטירע וועגן איר קען ניט געזאָגט ווערן, אַז
עס איז שווער זי ניט צו שרייבן, קען ניט געזאָגט ווערן,
ווייל די דאָזיקע סאַטירע איז ניט קײַן צונויפגעסטרוגעוועט
קאַריקאַטור-קלייד פאַר צייטלעכע געשעענישן, נאָר אַ מאַרטער-
יאַקע פון לייד און פּײַן פאַר דעם, וואָס איז אויסדערוויילט
געוואָרן אַלס געטלעכער שטראַף-כלי-זין. אין דער צייטלאָזער
סאַטירע פינקלען די שוואַרצאַפּלען פון אייביק רעוואָלוציאָנערע
פּראָגעס:

„Und ist das Leid nicht göttlicher Besitz,
dass die es tragen, die gekreuzigt haben ?
(ווערטער אין פּערן I).

דער צער פון דעם דאָזיקן ביז צו געזעץ פאַרשטאַרצטן פּראַב-

לעם — עס ציטערט נאך די פילאָזאָפישע פּיין פון שכר ועונש — דאָס איז דער רעוואָלוציאָנערער פונדאָמענט פון קרויז'ס געוואל־טיקן סאַטירישן געביי. זיין צום קליינעם מענטש געווענדעטע סאַטירע דרייט אויס איר צייטלאָז פנים צום גרויסן גאַט, דעם גאַט פון די גרויסע און די קליינע און שרייט אויס צו אים מיט דעם געשריי פון אלע צייטן:

... נעם זייער אייגן בלוט

און טרויער איבער זיי מיט גאַסס טרער. (דאָרט, ווערטער אין פּערון.)
ווייל עס דערנענטערט זיך דער סוף. „שוואַרצע מאַגיע מאַכט חרוב די וועלט“; עס זענען די לעצטע טעג פון דער מענטשהייט.

למאי זאָל איך וואַרטן, אַז דער ראַדיקאַלער ליינער זאָל מיט חדוש און חשד א פרעג טון: וואָס איז מיט קרויז'ס איינשטעל־לונג צו דאָל פּוּס, ווי צונאָ מלוכה־מאַן „ניט אָן קולטור־קראַואַש און מיט זיין פאַר אַרדענונג אין כאַאַס“, און מיט זיין פאַרגלייכן דעם קרעטין שטאַרעמבערג מיט לאַסאַלן? ... וואָס עס איז? עס איז קרויז'ס א טראַגישער טעות. טראַגיש, ווייל פונעם אמתדיקן ניין צו סאַציאַל־דעמאָקראַטישער פּאָליטיק, אַ פּאָליטיק, וואָס האָט געזעצמעסיק געפירט צו היטלערן, איז דער סאַטיריקער פאַרבלאַנדזעט געוואָרן צו אַ טעות־דיקן יאָ צו דאָלפּוסן, וואָס האָט פאַרן מאַמענט היטלערן צופעליק דערווייטערט. אויף די חורבות פון דער צעבראָכענער סאַציאַליסטישער פעסטונג דאָס קרויז געפונען דעם דאָלפּוס־שטיין און אויף אַ מאַמענט געגלויבט, אַז ער קען פאַרבייטן אַ מויער. דאָס באַלאַדעסקע געשריי, מיט וועלכן די פּאָליטישע פּראַזע האָט געוואָלט אויפוועקן קרויז'ס שווייגן צו דער היטלער־קאָטאָסטראַפּע, איז געוואָרן די דווקאַ קוּזניע, אין וועלכער עס ווערן פון תמיד אָן טייוולאַניש געשמידט די טעותן אפילו פון גרויסע גייסטער.

ווען די באַפּרייטע מענטשהייט וועט איבער דורות און אָבער־דורות פּייערן קרויז'ס ווערק פון גייסט און לעבן, וועלן די דאָל־פּוּס און שטאַרעמבערג־ווערטער אַנטרונען ווערן אין דער פאַרגעס־

לעכקיט פון צייטלעכן פסול. זיי וועלן זיין טויט אינאיינעם מיט אלע פון קרויזן גילאָטינירטע געדאנקען, געשעענישן און מענטשן, אייביק טויט אינאיינעם מיט די אַנטיסעמיטישע פסוקים אין די ווערק פון אַזעלכע גאונים ווי מאַרקס און געטע.

II

ד ע ר פ א צ י פ י ס ט

נישט פאַציפּיסט־טרוימער, נאָר פאַציפּיסט־קעמפּער; דאָס האָט וואָרט קעגן קריג שלענגלט זיך ניט רויק און סאַמעטן פון צרגעץ א שטילן דערפּל אין דער שווייץ צו דער נייטראַלער צפּנטלעכער מיינונג, נאָר רייסט זיך שטורמיש און שטעכיק פון אונטער דעם ווינער צענזאָרס שער גלייך אין פנים אַרײַן פון מאַכט־צעיושעטע גענעראַלן, פאַטריאַטיש צעפּלאַמטע פּראָפּיטירערס זון אומווערדיקע וואָרט־פּירערס, וואָס דוּאַבן דעם קריג באַ־שטימונגט און באַווינגען.

דערצו האָט געהערט מוט. ניט יענער קוראַזש מיט וועלכן מענטשן לויפן אַקעגן דעם טויט, ווייל „דער גענעראַל דוּאַט באַפּוילן“, נאָר יענער זעלישער מוז צו רעאַגירן, וואָס נעמט זיך פון א פּיינפולער דערקענטעניש, פון א טראַגיש־העלער זעאונג, אַז די מענטשהייט איז — אַ אַנגעפּויעטע מיט מאַקאַברען ענטו־זיאַום — אַרויף אויפן אומשכלדיקן, נאַטורדערווי־דריגן וועג פון בלוט און פאַרדאַרבונג.

גרויס און מעכטיק איז געווען די מחנה פון די ענטוויאַום־פּראָדוצירערס: ליגנערישע דיפּלאַמאַטן, סאַדיסטישע אָפּיצירן, דעגענערירטע פּרינצן, ריווח־דאַרשטיקע פאַבריקאַנטן, פּחדנות־דיקע קלעריקער, קאַרומפּירטע וויסנשאַפּט־לער, פון געדאַנק און פון אידעאַל אַראָפּגעפּירטע סאַציאַליסטן, פּראָסטיטואַירטע דיכטערס און פאַר אַ טאַפּ לינזן געקויפּטע זשורנאַליסטן. זיי אלע דוּאַבן דעם טויט און דעם הונגער אין די אויגן געסטוקעט מיט: גאַט.

פאָטערלאַנד, דיסציפלין, קייסער, סעלעקציע, איבערבאַפעלקערונג, פארטיידיקונג און דייטשע-טריישאָפּט — גיבעלונגען-טריישאָפּט. און האָט עמעץ ניט געגלויבט אין די אלע גוטע זאכן: דעפּע-טיסטיש געספּקט אָנשטאָט פּאַטריאָטיש צו יאַכמערן, איז אים אַקעגנגעקומען די שטראָפּנדע געטין פון „גערעכטיקייט“: קריגס-גערעכט און רזליה.

תליה — אין שאָטן פון גאַליצישע און דאַלמאַטינישע וועלדער. ווער זעט זי?

הונגער — אונטער די פאַרכמורעטע שויבן פון פאַרשטאָטס טרויריקע הייזער. ווער פילט אים?

פרויען-צער נאָך געפאַלענע טאַטעס און זון — אין דער טונקלקייט פון פאַרלוירענע פויערישע כאַטעס. ווער פאַרנעמט אים? לעצטער קרעכץ פון אין גאז דערשטיקטע און פון גראַנאַטן צעריסענע — אויף די געדרייטע סטעזשקעס פון טיראַלער בערג און אין די פינצטערע קאַווערנעס ביים איסאַנצאַ. ווער הערט אים? אין דער צייטונג הוליעט די האַפּערדיקייט פון אויסגעטראַכטע נצחונות; וואַקלט זיך ליגנעריש די טרייסט פון הונגער ... אין פאַריז; טענצלט באַרימעריש די נישטגעשטויגענע זיג-פאַרשמאַכט-קייט פון פאַרשמאַכטע עסטרייכישע פעלקער.

דער איינציקער אין עסטרייך, וואָס האָט אין דעם דאָזיקן וויסטן חסר-דעה'שן טומל פון דרייפאַכער שענדונג — נאַטור, מענטש און וואָרט — געהאַט דעם איבער מענטשלעכן כח זיך אָנצונעמען פאַר דער געפייניקטער קרעאַטור, דער איינציקער, וואָס האָט ניט פאַרלוירן די נביאישע „פרייהייט פון גייסטיקן שפּאַט“, און זיך מיט זיין ביז צו געטלעכן שגעון צעפלאַמטן עטישן וואָרט אַקעגנשטעלט דער מיושבער קריגס-מאַשין פון טויט, הונגער און שקר — איז געווען דער איינציקער, דער איין און איינציקער קאַרל קרויז.

אין דער שטילער וויוונג פונעם אויסדערווילטן זענען זיי אריינגעדרינגען אלע: דער יאַמער פון דער דאַלמאַטינישער פרוי.

וואָס מוז צוקוקן די עקזעקוציע פון איר צוועלפיעריקן יינגל; דער
 קלאַג פונעם טויטן וואַלד וואָס ״ווי געווען איך גרין, ווי בין איך
 אלט. בין געווען א וואַלד! בין געווען א וואַלד!״; דער שמאַרץ
 פונעם סערבישן פויער, וואָס גראַבט זײַן אייגענעם קבר, ווייל ער
 האָט ניט אַוועקגעגעבן אַ לֵב. וואָס מ'האַט פאַרלאַנגט; דער
 קרעכץ פונעם גוססען זעלנער וואָס ״ווען ער וועט זײַן בײַ זײַן
 גאַט, וועט דעם קייסערס טראָן זײַן אונטער אים״; דער צער פון
 די קינדער, וואָס ווארטן אויף ברויט און שלאָפן אײַן מיטן טרייסט:
 ״קינדער, ענגלאַנד גייט אויס פאַר הונגער!״; די לעבנס־בענק־
 שאַפט פון טויטע קינדער, אומגעקומען אויף דער ״לויטאַניאַ״;
 דער זינד־באַווסטזײַן פון הונט—אײַנגעשפּאַנטע צו אַ מיטראַליערע־
 אלע די דאָזיקע יסורים/דיקע איבערלעבענישן פון מענטש, חי און
 צומח, האָט קרויו פאַרם געגעבן אין דעם מלחמה־דיקן אַרוב־פון
 גאַטפאַרלאָזענער פאַרמלאָזיקייט, זיי געשטאַלטעט צום הימלגעשריי
 פון אַ מענטשהייט, וואָס האָט זיך סדומיש פאַרזינדיקט קעגן גייסט
 און ענדגילטיק צעשניטן דעם בונד מיט איר באַשעפער.

קרויו האָט פאַרמולירט די זינד פון דער גרויסער צייט,
 וואָס איך האָב זי געקענט ווען זי איז נאָך געווען אַ קליינע־
 מיט דער קנאַפּקייט פון דער פאַר־מבול־באַשרײַבונג און מיטן
 לײַדנשאַפטלעכן גײַסטיקן אָטעם פונעם ערשטן ישעיה:

„דאָס בילד פון באַשאַף זיי געשענדעט,
 חיות געפייניקט און מענטשן פאַרשקלאַפּט.

„די שלעכטע געכאַוועט, די גוטע געשלאַכטעט
 און דעם אייגענעם כבוד אָפּגרינדיק פאַראַכטעט.

זייער שפּראַך מיט זייער רעדן באַשמוצט,
 נשמה און חושים, געדאַנקען און וואָרט
 און עולם הבא צעפאַקעוועט רק פאַר עקספּאָרט.
 טויט און טייוול, גאַט אין די וועלט

און די קונסט אין דינסט פונעם סוחר געשטעלט.

און אונטער די שטראלן פון שטערן און זונען
זיי זיך שלאכטן געליפערט און בושות געזונגען.

געפאנצערט מיט בילדונג, פלינק און געלערנט.
איבערבאחאפנט און אונטערערבערט.
אין גנאד פון מאשיגען זיי מעכטיק.
גאוהזיק און דאך נידערטרעכטיק.

(ווערטער אין פערין V).

גידערטרעכטיק גיט נאָר אין גנאָד פון טייוולאָנישער מאַשין, נאָר
אויך בחסד פונעם געטלעכן וואָרט: ריכאַרד דע מעל,
דער דיכטער פון אַרבעטערס „ציטמאנגל“ דאָס זיין דייטשע
שפראַך דערנידריקט ביו צום געזאָנג פון „מלחמה-שטאַלצע
דייטשע פערד“; אַלפרעד קערס איראָנישער אינטעלעקט האָט
פראָדוצירט ציוויליזאַטאָרישע פּאָעזיע פאַרן פרוסאַקישן גענעראַל:

In Bucarescht, wo man sich nicht
die Füße wäscht...

איז דער דאָזיקער קערשער פערז גיט קיין גענוגענדער אַר-
גומענט פאַר מאַקענזען'ס קאַנאָנען און מיטראַליערן אין רומעניע?
אויב גיט גענוג, דאָן פעלט נאָך אַ שטימונגספולער באַריכט פון
אַליס שאַלעק אָדער ראָדא ראָדא וועגן דער קראַפט און אויס-
דויער פון „אונדזערע האַרמאַטן“ און אַ פאַטאָגראַפישע אויפנאַמע
פון דער אומגעדולד פון „אונדזערע העלדן“ זיך צו טרעפן מיטן
שונא. די טויזנטער הרוגים פונעם אַפיציעלן שלאַכט-קאָמוניקאַט
וועט דאָן מאַריין בענעדיקט פון דער „פרייער פרעסע“ אָפטובלעך
אינעם מיים אחרונים פון זיין ענציקלאָפּעדישן פּאָליטישן וויסן
און צושטעלן די היסטאָרישע באַרעכטיקונג פונעם קאַנאָנען-געזונער
און מיטראַליערן-געקנאַל.

„דו זאָלסט אויסראַטן דאָס שלעכטס פון צווישן דיר.“ די
הייליקע קנאות פון דעם דאָזיקן ביבלישן זאַץ — נאָר זי קען

פארגליכן ווערן מיט דער ליידנשאפט, מיט וועלכער קרויז'ס גע-
ביאלער שפאָט האָט געמעקט און אוועקגעמעקט דעם צרעה'דיקן
טינטנפלעק פון קריגס־דיכטונג און קריגס־פעליעטאָן אויף דעם
מיט בלוט אָפּגייענדיקן לייב פון די עסטרייכישע פעלקער.

קרויז'ס שנאה צום קריג איז ניט געווען משועבד צו קיין
שום פאָליטישן ציל, ניט געווען דער רעוולטאַט פון קיין שום
פאָרטיי־אידעאָלאָגיע. קרויז' איז ניט געווען קיין פאָציפיסטישער
שלום־בורר צווישן די מלחמה־פירנדע מלוכות. ער האָט ניט גע-
פסקעט מעשה שלישי: אָן אַנעקסיעס און אָן קאָנטריבויעס, הייל
דאָס דאָזיקע בוררות גופא באַדייט שוין אַ קאָנצעסיע פאַרן קריג,
הייסט אַקצעפטירן זיין פאָקטישקייט. ער האָט זיך ניט אַרײַב
געלײגט אין שלום, נײערט איז געבליבן שטיין אויף זיין
דורך יאָרן אויסגעבויטער גײסטיקער פאָזיציע — קעגן מלחמה.
קרויז'ס קריגס־פיינטשאַפט איז ניט געווען דער צײטווייליק אויפ־
געפלאַקערטער חשבון הנפש פון אַ שוואַכן אינטעליגענטישן געמיט,
נאָר דאָס פערמאַנענטע זיטלעכע געזעץ פון אַ שטאַרקן גײסט.
דער קריג איז ניט געווען עפעס אַ אומגליק, וואָס האָט זיך פלוצים
געיאָוועט, נאָר געווען איז ער דאָס אַל ט ע ביו צו מאַנסטרום־פאַרמען
צעוואַקסענע שלעכטס. קריג האָט פאַר קרויז'ן באַדייט: ביו צו
גורל געשטייגערטע מעכאַניזירונג פון לעבן, גיהנום־דיק אָנגע-
הויפטע אומקולטור און ביו אומהיימלעכקייט צעשוּיבערטע פאָלי-
טישע פראָזע. ער האָט דעם אומגײסט באַקעמפט אין זײנע קלענערע
דימענזיעס. ער האָט זיך געשטעלט אַקעגן אים מיטן גאַנצן ברען
פון זײן עטישער לײדנשאַפט אויך דעמלט און בפרט דעמלט, ווען
דער אומגײסט איז זיך פאַנאַנדערגעוואַקסן צו די פאַרזעניש-
דימענזיעס פון מלחמה.

מיט רעכט זאָגט דערפאַר פרידריך אויסטערליץ
אין אַ יובל־אַרטיקל צו קרויז'ס פופציקסטן געבוירנטאָג:

„די פאָקטישקייט פון דער מלחמה, וואָס האָט איבערגעבעטן מיט איר
אַפילו די מוטיקסטע פאָציפיסטן, האָט אויף קרויז'ן קיין שליטא ניט

געהאט. ער האָט זיך נישט געלאָזט איינרעדן דעם קריג, ניט ווי אַ היסטאָרישע קאָמענטאָריע און ניט ווי אַ פּאָליטישע נויטווענדיקייט.

די מלחמה האָט זיך אין קרויז'ס נביאישער פּאַרשטעלונג פּאַנאַנדערגעפלאָמט צו דער וויזיע פונעם באַשאַף, וואָס גייט אונטער אין זינד, בלוט און שאַנד. די וויזיע זיינע פון די לעצטע טעג פון דער מענטשהייט האָט ער געפּאַרמט צום שטאַרקסטן, ליידנשאַפטלעכסטן אַנטיקריגס-בוך פון אונדזער צייט - צו אַ שוידערלעכן סך-הכל פון מבול־דיקער פּאַרניכטונג, פון אַפּאַקאַ-ליפטישן חורבן.

פון דעם גרויסן שחייגן אַרויס, וואָס הייערט איבערן תּהוֹ ובהו פון חורבן, לאָזט זיך הערן די שטים פונעם געטלעכן געוויסן: איך האָב עס נישט געוואָלט. מיט די דאָזיקע ברענענדיקע הערטער פון ודוי, פיין און חרטה פאַרענדיקט זיך קרויז'ס אַפּאַקאַליפּסע-בוך; די נישט העלנדיקע בעל־כרחאָדיקייט פון די דערמאנטע הערטער איז אָבער צו דעוועלבער צייט אויך דער סימבאָל פון אייביק שעפערישער שטרעבונג איבער חורבן צו אויפקום, איבער סוף צו אָנהייב, ווייל... בראשית איז דער ציל.

III

דער שפראַכמיסטיקער

זיין שפראַך איז דער סינטעז פון קאָמפּליצירטעסטן זאַצבויר און העלסטער פּשטות. דער לייענער קען זיך נישט פאַרגינען קיין איין קליינעם אויגנבליק פון אומאויפּמערקזאַמקייט. יעדעס וואָרט איז אַ וויכטיקער, ניין, דער וויכטיקסטער שיידעוועג פון געדאַנק. איבערגעהיפּערט איין וואָרט, איז דער גאנצער וועג ביז אָהער אַ אומזיסטיקער: דאָס איבערגעהיפּערטע וואָרט לעשט אויס אלע ביז איצט בהדרגה אָנגעצונדענע לעמפלעך און דער זאַץ הילט זיך איין אין אַ אומדורכדרינגלעכן נעפל. אָבער וואָס פאַראַ הערלעכע

פאנאראמע עפנט זיך פארן אויג, ווען די קאנצענטרירטע אויפ־
 זערוקאמקייט האט דערגרייכט צום סוף פונעם זאץ: א ווונדערבאר
 ארכיטעקטאניש־אויפגעבויטע שטאָט מיט גלייכע פאסאדנליניעס
 און אויסטערלישע קופאָלן; סימעטרישע גאסן און געסלעך; א
 האַרמאָניע פון ליניעס און קרייזן; א בלינדער קען נישט פאַר־
 בלאַנדזען, ווייל דער וועג אליין פירט און ווייזט אָן.

דער גליקלעך דורכגעשפּרייזטער זאץ וועקט די תּאוה נאָכ־
 אמאָל און אָבעראַמאָל צו וואַנדערן דורך די פּאַרן לייזער העל
 געוואָרענע וואָרט און געדאַנק־אַלייען. שלעכט געזאָגט וואָרט און
 געדאַנק, ווייל ביי קרויזן איז דאָס וואָרט ניט קיין העמדל, ניט
 אפילו קיין כּתּנת פּסים אויף צו באַקליידן דעם נאָקעט געבוירענעם
 געדאַנק. (די אידיי פון נאָקעט געבוירענע געדאַנקען איז אפשר
 דער איינציקער נאָקעטער געדאַנק, נאָקעט ביו צו עקזיסטענץ־
 לאַזיקייט). אין וואָרט וויינט דער געדאַנק מיט אלע זיינע ניואַנסן
 און חנען, מיט אלע זיינע ליכטיקע שמייכלען און טראַגישע
 קניישטן. דאָס וואָרט איז געפּאַנגען אין נעץ פון פּאַקטן־גערווישן,
 פון געשעעניש־ווירוואָר. באַפּרייען דאָס וואָרט, הייסט צוריק־
 ברענגען דעם געדאַנק אין רשות פון אָרגאַניזירטער גייסטיקייט,
 הייסט קאָנפּראָנטירן דעם כאַאָס מיט קינסטלערישן אָרדנונגס־זין,
 הייסט קינסטלעריש שאַפּן פון דער שפּראַך אַרויס. אין דער
 שפּראַך און אויף דער שפּראַך ווערט געשריבן און געהאַנדלט דער
 מקח וממכּר פון „זיך פאַרשטענדיקן“. פון דער שפּראַך אַרויס
 ווערט געבוירן די געפּערלעכע אַווענטורע פון קינסטלערישער שאַפּונג.
 „פון דער שפּראַך אַרויס“ — דאָס איז דער קריטעריום פון עכטער
 קונסט. די רעזולטאַטן פון שרײַבן אין דער שפּראַך און שאַפּן
 פון דער שפּראַך אַרויס זענען אויך אין פּראַקטישן לעבן גאַנץ
 פאַרשידענע: יענע באַגליקן מיט זייער לשון. די פּילן דאָס
 גליק פון דער שפּראַך.

דאָס גליק פון דער שפּראַך:

... Verzweiflung den einzigen Trost bildet, soweit und solange es möglich war, sie in das Glück der Sprache hinüberzuretten.

(„די פאקל“, יולי 1934)

אפילו פאַרצווייפּלונג קען ווערן א טרייסט, דער איינציקער טרייסט, אויב ס'איז דעם קינסטלער געלונגען זי צו געשטאלטן. און די פרייד — וועלכע ממשות קען זי האָבן פאַר שאפנדן מענטש, אויב זי איז געבליבן ניט מער ווי אַ געשעעניש אין דעם ערדישן כאָס פון פאַקטן?

קריוז האָט די שפראַך אידעאיש און קינסטלעריש דערהויבן צו דער גייסטיקער אַרענע, אויף וועלכער ס'שפילן זיך אָפּ די סודותפולע קאַמפן צווישן די רשות־הרבים־דיקע גנין מאָס רייד פון נוצלעכקייט און דעם קליינעם קונסט־מעסטאלע פון וואָרט־ווערט. „גנין מאָס רייד“ — אַזוי הייסט דער כוליאַגאַנישער שאַדנ־ווינקל פון דער שפראַך. זיין מאָטאָ: נוצלעכקייט. זיין ציל: באַוועמלעכקייט. אים שטעלט זיך אַקעגן דער טרייער שפראַך־היטער: דער קינסטלער. דער קינסטלער איז דער באַשיידענער אָבער עקשנות־דיקער צוריקשטעלער פון יעדן וואָרט אויף זיין פלאַץ, דער מסירת־נפש־דיקער קעמפער פאַר דער *restitutio in integrum* פון דעם באַשעדיקטן שפראַך־אַרגאַניזם. דעם קינסטלערס דעוויז: דער ווערט פונעם וואָרט; זיין ציל: די אורשפרינגלעכקייט.

In sprachzerfallenen Zeiten
im sichern Satzbau wohnen:
dies letzte Glück bestreiten
noch Interpunktionen.

(ווערטער אין פּערן II)

ניט נאָר דורכן וואָרט קען פאַרקרימט און ווידער אויסגע־גלייכט ווערן דאָס וועלט־בילד, נאָר אפילו אַ אויסגעלאָזטע אָדער שלעכט אוועקגעשטעלטע קאַמא האָט אין זיך דעם מיסטישן כח צו פאַרשטעלן און אויפצוהעלן האַריזאָנטן. איז דער דאָזיקער

קריוזשער שפראכמיסטיציום ניט אנאלטי-יידישע ירושה, א פארגעסענע, א פארשעמטע פון אונדזערע ני-יידישיסטישע שפראך — מיטל-פראקטיקער? די אלטע יידישע שפראך-קאנצעפציע האט געוואסט, אז גאָטס תורה ווערט פסול, אפילו ווען אין די פון מענטשן אויף פערגאמענטן איבערגעשריבענע קאפיעס איז אָפגעריבן געוואָרן איינאוינאיינציק אות*. און די רירענד-שיינע לעגענדע פון דעם אין דער תפלה פארשעמטן וואָרט, וואָס גייט וויינען פארן רבש"ע? איז די דאָזיקע לעגענדע ניט די חונדערבארע אַגדתא צו קרויז'ס האַרבער שפראך-הלכה?

איך זאָג שפראך-הלכה, כדי אָפצוגרעניצן קרויזן פון אלע יענע, וואָס זייער שפראך-מיסטיק באַשטייט דערין, וואָס זיי פאַר-ווארפן אַ שוואַרצן ווערטער-טוך אויף פאַקט-קאדאָורען און געפיל-גולמות, כדי דער ליינער זאָל אויף די חורבות פונעם שרייבערס "לאַגיק" פיעטעטפול אָנצינדן דאָס קאַניצל פון "מיסטיק". קרויז'ס שפראך האָט אין זיך גאָרניט פון אַט דעם מין מיסטיק-פון קרויז'ס שפראך ווייעט דער שאַרפער ווינט פון לאַגיק. זיינע ווערטער האָבן אין זיך גאָרניט נסתר'דיקעס, פאַרקערט, זיי אַנט-פלעקן פאַר אייך די גאַנצע שפע פון זייער קלאַרקייט, זיי זאָגן אויס אַלע זייערע סודות און האָבן זיך פיינט צו שפילן אין באַ-העלטעניש פון מעטאָפער. זייער שפיל מיטאַנאָד, זייער פאַלן זיך אין די רייד אַרײַן, זייערע צומאַל געפערלעכע אַקראָבאַטישע קונסטשטיק, אלץ דאָס איז בײַ די ווערטער ערנסטע עבודה אויף צו דינען מיט לייב און לעבן דעם קינסטלערישן שליחות פון זייער שטאַלצן האַר און אַרגאַניזירער, וואָס איז צו דערזעלבער

* פראַגער זשורנאַליסטן האָבן איבערגעדורקט קרויז'ס אַ געדיכט און אויסגע-לאָזט אַ קאָמא. זיי האָבן דערמיט צעשטערט דעם שלום-בית פון עטלעכע ווערטער-באָך מער, פון אַ גאַנצן זאַץ. קרויז' האָט די פאַרברעכערס פאַרקלאַנגט פאַרן דאָר-טיקן טריבונאַל. האָבן דען אָבער ריכטערס, וואָס פאַרמשפּטן אַ הונגעריק קינד פאַר-צוגעבענען אַ ברויט, געקענט פאַרשטיין די סדום'שע זינד פון שרייבערס, וואָס האָבן אומגעבראַכט אַ קאָמא?

צייט זייער הכנעהדיקער חבר און דינער. קרויז איז דער גרויסער
 שלאַכטנפירער; די ווערטער און אינטערפונקציעס זענען זיינע
 זעלנער און אָפיצירן; מער ווי מענטשלעכע פּאַרויכטיקייט איז
 גויטיק ביים אויסאַרבעטן דעם סטראַטעגישן פּלאַן; איין קליינער
 אָפּנויג, איין אויף א ניואַנס פּאַלשע אויספירונג פון אַ באַפעל
 און די גאַנצע מאַרש־אָרדענונג איז אין סכּנה, דער נצחון — ניט
 צום דערגרייכן.

Obgleich ein Strichpunkt riefte,
 dem Komma nicht zu trauen:
 ein Doppelpunkt lässt schauen
 in eines Abgrunds Tiefe!

די שפּראַך איז ניט נאָר די געדאַנקלעכע שלאַכט־אַרמיי.
 נאָר אויך דאָס כּשוף־שפיגאלע, דורך וועלכן דער קינסטלער קען
 אַרײַנקוקן טיף און גרינטלעך אין די אינגע־וויידן פון צײַט־
 געשעענישן.

די באַרבאַריש פּאַרוואַרלייזטע היטלעריאַדע צײַכנט ניט אַן
 אינערגעץ בולטער די שטריכן פון איר אומהיימלעכער אַנטיגײסט־
 מאַסקע ווי אויפן פּאַן פון דער דײַטשער שפּראַך. אַלע נאַצישע
 אכזריותן קעגן מענטשלעכן יחיד און קאַלעקטיוו האָבן זיך טיף
 אַרײַנגעראַבן אין דער שפּראַך, האָבן צעשעדיקט און פאַרפּײַניקט
 די מעטאַפּער און געשענדעט אוראַלטע, גליקלעכע וואָרט־זווגים.
 ניט אפילו די וועלט־מלחמה, דער אַפּאָגיי פון אומגעקומענעם
 בלוט און אויפגעקומענער טעכניק, ניט אפילו זי האָט ניט גע־
 ווילדעוועט מיט אַזאָ אומגײַסטיקער צעשוּיבערטיקייט אין דער
 שפּראַך פון די דיכטער און דענקער. בײַשפּילן? איז עס ניט ווי
 „בלוטיקער טוי אויף דער מעטאַפּער“, ווען דער זאָג: „שיטן
 זאלן אויף די ווונדן“ — אַ מימרא, וואָס איז יאָרהונדערטער לאַנג
 געווען מענטשלעכער פּראַטעסט קעגן פאַרשווערן פּרעמדע לײַדן
 און ליבעפולער רוף זײ צו רעספּעקטירן — האָט איצט אין נאַצישן
 קאָנצענטראַציע־לאַגער צוריקבאַקומען איר ניט געאַנטע חירק־

לעכקייט און איז געוואָרן דער אכזריותדיכער שפראַכצייכן פון
בעסטיאַלישן פאַקט?
דאָס בלוט פון די נאַצי־קרבנות האָט באַשפּריצט די שפּראַך־
מעטאַפּער.

איז די דאָזיקע קרויזישע שפּראַך־וויזיע ניט די מעכטיקסטע
צלעמענטיש־געוואלטיקסטע געשטאלטונג פונעם היטלער־גיהינום?
שטומקייט שפּרייט זיך איבער דייטשלאַנד; די באשולדיקטע
זענען טויט; די עדות שווייגן; ניט פטור צו ווערן איז נאָר פון
איין איינציקן בארעדעוודיקן עדות: די שפּראַך...
ווייל היטלער באַהערשט אַלץ אַ הויך דער דייטשער שפּראַך־

דער יידישער קולטור־פּיזאָז אין אַלט־רומעניע

פּאַקטן, טעזיסן און קאָמענטאַרן

די קולטור־טראַגעדיע פונעם אַלט־רומענישן יידנטום איז געווען, וואָס אויסלענדישע אידעאישע השפעות האָבן אָהער אַרײַנגעשפּאַרט, נאָך איידער ס'האָט זיך דאָ באַוווּן אויסצופאַרמירן אַנאייגענער פאַרפונדעוועטער לעבנסשטייגער. דער מענדעלזאָניזם, וואָס איז אויסן געווען אַ נייע, פליסיגערע פאַרם פאַרן פאַר־האַרטעוועטן יידישקייטס־אינהאַלט, איז דאָ אָן אַ ספּט געווען, פאַרפרייט, ווייל דאָ איז נאָך ניט געווען וואָס צו באַנייען. דאָס אלטע האָט זיך ערשט געהאַלטן אין שאפן. וואָסזשע האָט דאָ אויפגעטון דער רעליגיעזער רעפּאַרמיזם? ער האָט דעם וואַקסנדיקן, ניט דערוואַקסענעם גוף פון אַ לעבנס־אייגנאַרטיקייט אָנגעטון אַ בערדימענזיאַנירטן קאָלפּאַק פון אייראָפּעאישער צופאַסונג און דעם יינגן אַרגאַניזם פאַרמשפּט צו דער ראָל פון אַ טראַגיקאַמישן בלאַנדזער; טראַגיש, ווייל ער זוכט דעם וועג פון אויפקום און קאַמיש, ווייל ער האָט זיך מיט דער אויסגעליגענער קוטשמע פאַר־שטעלט די שניין פון דער זון.

איינער איז געווען, וואָס האָט געהאַט די העלע ווייזע פון דער מענדעלזאָניזם־סכנה פאַרן אַלט־רומענישן יידישן ישוב. עס איז געווען דער דעמלטיקער בוקאַרעשטער רב מלבי"ם. מיטן גאַנצן כח פון זיין מאַראַלישער אויטאָריטעט און מיט דער וואַגיטיט פון זיין שם אַלס אנערקענטער תלמוד־קאָמענטאַר, האָט זיך דער

מלביים אַקענגעשטעלט די נייע בערלינער אידייען, וואָס דער פראַיעקטירטער בוקאַרעשטער טעמפל האָט געזאָלט ווערן זייער סימבאָל און פעסטונג. דער מלביים האָט זיך אָנגעשפּאַרט אויף דער מאַסע פון קליינבירגער און בעל־מלאכה'ס, די לייפציקער סוחרים און אינטעליגענטן האָבן אָנגעשפּאַרט ביי מלכות. אַזוי אַרום איז באלד קלאָר געוואָרן דער ס'וועט פאַרשפּילן. דער מלביים האָט פאַרלאָזט דאָס לאַנד און די לעגענדע וויל: אַרויס־געפירט פון דער שטאָט, צו שאַנד און צו שפּאַט, אויף אַ וועגאלע מיסט; אויף דער „הייליקער פּרינטיק־גאַס (סטראַדאַ ספּ. ווינערי) איז אויפגעשטעלט געוואָרן אַ פּרעכטיקער טעמפל־בנין צום פאַר־דראָס פון די אַרטאָדאָקסע און צו דער פּרייד פון די „מאַ־דערנע" יידן.

איז פאַרן סימבאָליש אייראָפעאיזירטן יידנטום געוואָרן פּרינ־דער וועג צו דער בירגערלעכער עמאַנציפּאַציע? די געשיכטע האָט זיך דערלויבט אַ גאליק־ביטערע איראָניע. די רומענישע קאָנסטיטוציע פון 1866 האָט אין איר וועלטבאַרימטן אַרטיקל זיבן אָפּגעזאָגט די יידן בירגער־רעכט, ווײַל... די יידן זענען חשוד אין גערמאַנאָפּיליום. ביסמאַרק האָט אַרויפגעזעצט אַ דייטשן פּרינץ אויפן רומענישן טראָן און די יידן האָבן אויסגעבויט אַ טעמפל אויפן דייטשן נוסח. אין דער דאָזיקער גליקלעך־דעמאַגאָ־גישער „אידעען־פאַרבינדונג" פון דייטשן פּרינץ און יידישן טעמפל זענען געשמידט געוואָרן די העק און די האַמערס מיט וועלכע דער אויפגעהעצטער רומענישער המון האָט צעשטערט דעם טעמפל — דעם האַפּנונגס־צייכן פון דער נאָנטער, מיט דער האַנט צו גרייכנדיקער עמאַנציפּאַציע). אונטער די חורבות פונעם „נאַטעס־הויז" זענען באַגראָבן געוואָרן די בירגער־רעכט און ליתר שאת איז פון דאָרט אַפירגעקומען און זיך ענדגילטיק עטאַבלירט אין יידישן לעבן פון אַלטרומעניע — דאָס טעמפליום־פאַרזעניש.

לויט אַדאָלף שטערנס „זכרונות פון אַ רומענישן ייד" איז דער פּאָגראָם אויפן טעמפל פאַרגעקומען דעם 16טן יוני 1866.

יידיש-רומענישער טעמפליזם, דאָס איז עפעס אַ מין אברהם
 גייגעריוזם פונעם האַלבן וועג אָן: ניט רעספּאַרם, נאָר פּאַרם-
 יידנטום. פאַרם-יידנטום ניט נאָר אין זינען, וואָס יידישקייט איז
 געבליבן בלויז שאַלעכץ, נאָר וואָס אויך די שטורמישע רומעניש-
 אַסימילאציע פון דעם דאָזיקן יידנטום האָט געגרייכט ניט ווייטער
 ווי ביז צו דער שפּראַך. די דאָזיקע אַסימילאציע האָט דעם יידישן
 מענטש אין אַלט-רומעניע ניט אַוועקגעפירט אין דער געדיכטעניש
 פון פרעמדער קולטור און אים אויך ניט אינערלעך ראַמאַניזירט.
 זי האָט בלויז שיטערער געמאַכט דעם צונויפבוך מיט דער
 „טראַדיציאָנעל יידישער ערציאונג“ און מיט דער צייט אויך
 אָפגעריבן די צורה פון דעם ביסל אייגנאַרטיקן לעבנסשטייגער,
 וואָס האָט באוויזן אַנצוואַקסן. דער אַלט-רומענישער ייד איז גע-
 וואָרן פנים-לאָז, פנים-לאָז, ווייל ער האָט זיך אָפגעריסן פון אַ
 קולטור און איז ניט דערגאַנגען צו קיין אנדערער. עס האָט זיך
 אויך פון דור צו דור פאַרמינערט זיין גייסטיקע אינטענסיווקייט:
 פון אַ מעיין אין אַ ספר איז דער ייד געוואָרן דער לייענער פון
 אַ רומענישער גראַשן-צייטונג.

האָט זיך מיט אַמאָל אויסגעלאָשן די „אייגנס“ בענקשאַפט?
 גיין! יידישקייט האָט זיך בלויז אויסגעליידיקט ביז צו צערעמאָניע,
 ביז צו דעקאָראַטיוון ספעקטאַקל, פאַרן רייכן ייד און אינטעליגענט
 איז דער יידישקייט-ספעקטאַקל געווען די לאָזשע און דער טעמפל.
 דער קליינבירגער און דער אַרבעטער האָבן זייערע צערעמאָניע-
 באדערפעניש באַפרידיקט אין דער קרעטשמע און אין יידישן
 טעאַטער. די סודות-פולע, פון סימבאָלישע צייכנס פאַרמאַטערטע
 לאָזשע-זיצונגען און די פייערלעכע טעאַטראַלישקייט פון דער „מי
 שברך-יאדע“ אין טעמפל האָבן פאַרן בירגער געשאפן די אילותיע
 פון יידישער קולטור און געוועלשאַפטלעכקייט. אין דער קרעטשמע
 האָט דער פון מרחקים אַראָפגעקומענער זינגער באַזינגען די נויט
 פון אַ יידיש לעבן פון יענער זייט גרעניץ און ווערזיפצירט
 יידישע פראַבלעמען פון גאַליציע און רוסלאַנד פאַר די אויערן פון

באגייטערטער איגנאראנץ און שפילבאדערפטיקער עם-הארצות.
דער קאמף צווישן השכלה און חסידות, צווישן רעפארם און אַר-
טאָדאָקסיע איז דאָ פאַרן פּאָלקסמענטש פון צווייטן דור געבליבן
ניט מער ווי אַ טויבע ידיעה אַרויסגעהערט פון וועלוול זבא-
ראַזשערס לעבעדיק ווערזיפּיצירטער צייטונג. ס'האַט פאַרכאַפּט
ניט די פּראָבלעמאַטיק, וואָס האָט זיך געטומלט אין זיינע לידער,
נאָר זײַן ווּנדערבאַרע קונץ פון פּראָמפּטער אימפּראָוויזאַציע.
אברהם גאַלדפּאָדענס טעאַטער איז אַרויסגעוואָקסן אונטערן גרי-
נעם בוים" אין יאָס און האָט באַהערשט די יידיש-רומענישע
אַרימשאַפּט אַ דאַנק דעם וואָס אים איז געלונגען צו אַקטואַלי-
זײַן סצעניש אין געמיט פונעם פּאָלקסמענטש אַנאָויסלענדישע
פרשה חומש. די פרשה חומש, וועלכע דער בוקאַרעשטער, פּלאַ-
יעשטער און צום טייל אויך דער יאָסער ייד איז געווינט געווען
און ניט אנדערש ווי אויף רומעניש, אַפּצומבינען צי זי איז אַ
כבוד, צי גאָר אַ אומכבוד פאַר זײַן סאַציאַלער פּאָזיציע, צי עס
איז ווערט געווען וועגן איר זיך אַריינצולאָזן אין דער שווייפּולער
אַווענטיווע פון מאַכן אַ ברכה, דיזעלביקע פרשה חומש דהאַט
אונטערן מאַגישן גאַלדפּאָדענישן שטעקאַלע באַקומען לעבן און
איז ווערט געווען ניט נאָר אַ ברכה, נאָר טאַקע מער, אַ סך מער:
האַרץ און ליבשאַפּט. אין דעם צוזאַמענהאַנג איז כדאי צו פאַר-
צייכענען, אַז דאָס יידישע רומעניע איז עד היום און צו-
ליב די זעלבע טעמים געבליבן דאָס לאַנד פון פּאַנטאַסטישן
טעאַטער-ספּעקטאַקל. דער רעאַליסטישער בינע-דיאַלאָג וואַרימט ניט
די ראָבוסטע וויטאַליטעט פונעם רומענישן ייד, די פּאָלקלאָריס-
טיש אויסגעהוילטע יידישע מאַסע ווערט געצונדן דורך דער
אינסצענירטער עקזאָטיק פון יידישער דערמאַנונג. גאַלדפּאָדענס:
"עקדת יצחק", פרק"ס: "ביי נאַכט אויפן אלטן מאַרק", אַנ-סקיס:
"דבוק" און יעקב שטערנבערגישע פּאַנטאַזיע-ספּעקטאַקלען זענען
פאַרוואַרצלט אין געמיט פון יידיש-רומענישן פּאָלקסמענטש און
אינטעליגענט אַלס טיפע יידישע אינהאַלטס-בענקשאַפּט.

האָט זיך פֿאַר דער שפּראַכלעך אַסימילירטער יידישער מאַסע
ניט געשטעלט די באַוווּסטזיניקע פּראָגע פון קולטור - און לעבנס־
אַסימילאַציע? ערשט ביים סוף פונעם ניינצענטן יאָרהונדערט
האָט דער יידיש־רומענישער דראַמאַטורג ראָנעטי־ראָמאַן (אַ
געוועזענער מיטאַרבעטער פונעם ליקער „המגיד“) אין זיין דראַמע
„מאַנאַסע“ צוגעשפּיצט די אַסימילאַציע צו אַ פּראָבלעם. עס איז
נױטיק עפעס לענגער צו פּאַרוויילן ביי אָט דער דראַמע, ווייל אין
איר האָט זיך דעם מחבר איינגעגעבן קינסטלעריש צו געשטאַלטן
די גייסטיקע ירידה פון אלטרומענישע יידן אין משך פון דריי
דורות. מנשה - די פּאַרקערפּערטע נשמה־גאַנצקייט פונעם ערשטן
דור - סאַמעוועט שטאַרק מיט פּרץ־ישע מענטשן. עס איז אין אים
פּאַראַן עפעס פונעם בריסקער רב'ס גייסטיקער תקיפות און אויך
פון דער טראַגישער רעבעלישקייט קעגן לעבנס־פּאַקט, וואָס צייכנט
אויס אין אַזאַ גרויסער מאָס די פּרץ־ישע העלדן. פונדעסטוועגן איז
די מנשה־געשטאַלט ניט אויסגעוויקלט אינגאַנצן פון ליטעראַ־
רישער פּאַפּירנדיקייט און דאָס דערפּאַר, ווייל עס הענגט איר נאָך
די אידעאָליזאַציע־טענדענץ און די „דוקא וויל איך“ מאָנומענט־
טאַלישקייט, וואָס ברענגט זי אין אַ סתירה צו דעם קלימאַטישן
אַרום פון דער יידישער אַלטרומעניע. דער צווייטער דור איז
מנשה'ס זון, ניסים. ער איז אַ ווונדערבאַר רעאַליזירטע פּאַרס־
יידן־פיגור פון נאָכן חורבן „טעמפל ראשון“. דעם טאַטנס שטייגער־
באָרד האָט ניסים פּאַרביטן אויף אויסלענדישע באַקנבערד; פון
מנשה'ס אַרגאַנישער צונויפגעוואַקסנקייט מיט יידישן לעבנס־און
קולטור־געוועב איז ביי אים פּאַרבליבן עפעס אַ געפיל פון חצי
פיעטעט און חצי פחד צו די אלע „הייליקע רעליגיע־זאַכן“, צו
וועלכע מע מוז גיין אַ פּאַר מאָל אין יאָר אין וויזיט, אַ ניט
קענען זיי חלילה ברוגו ווערן און קומען וואַרגן. ער, ניסים, איז
ניט פּאַרוואַרצלט, ניט אין רומענישן און ניט אין יידישן לעבן.
ער איז ליבעראַליסטישע מהיכ־תית'דיקייט אויף רומעניש, וואָס
איז הענגען געבליבן אויף אַ האַר יידישקייט. די דאָזיקע האַר האָט

מיט עס־הארצ'ישן ביטול דורכגעשניטן דער רעפרעזענטאנט פונעם דריטן דור: ע מ י ל ה אָ ר ן . ה אָ ר ן איז לגמרי פריי פון יידישן אידיי־ און געפיל־אָבערגלויבן. ער איז דער קלאָרער פאַר־שטאַנד פון האנדל־וואנדל, וואָס ווייסט אַז דער סוד פונעם מענטשנס גלייכגעוויכט אין דער געזעלשאפט איז צו געפונען אין טייסטער. דער טייסטער וואלגערט זיך אין די טונקעלע גענג פון רומענישער געשעפטס־פּאָליטיק. מיט ערמה, הכנעה און חניפה וואַנדלט ער אויף יענע וועגן בהקיץ און אין חלום. אָט דער גע־שעפטס־פּאָליטיק־סאָמנאַבוליזם — דאָס איז עמיל הָאָרן'ס רומענישע אַסימילאַציע.

ראַנעטי ראָמאַן'ס אידעאָלאָגישע כונה איז געווען: מנשה'ס יידישער סעפּאַראַטיזם ווערט געבראַכן; זײַן אייניקל לאה האָט חתונה מיטן רומענישן אינטעליגענט פּרונדזע; די אַסימילאַציע האָט מנצח געווען; יידישע יוגנט! נעם דיר אַראָפּ א מוסר־השכל פון מיין העלדין לאה! זי האָט דיר געשענקט אַ נײַעם אידעאַל, דעם אידעאַל פון אַסימילאַציע!

די דראַמע איז געשפילט געוואָרן אָפט און אונטער דראַ־מאַטישע אומשטענדן (דראַמאַטישע, ווייל עס איז פון צייט צו צייט געווען א חלול־רומענערטום זי צו שפילן אין נאַציאָנאַל־טעאַטרו) און געבליבן זענען פון איר אלס לעבעדיקע — ניט ליטעראַרישע — שארית־הפליטה: די מאָנומענטאַלע געשטאַלט פון „מנשה" און די ביז צו שפּראַך־נמשל פּאָפּולאַריזירטע פיגור פונעם יידישן מעקלער „זעליג שאָר". דאָס אַסימילאַציע־פּראָבלעם פון דער ערפּאָלג־רײַכער דראַמע איז געווען און איז פאַרבליבן ליטעראַטור, וואָס האָט ניט געהאט קיין כח אַריבערצושפּרייזן די בינע־ברעטער־אפשר דערפאַר וואָס מחמת מאנגל פון פּאָליטישער עמאַנ־ציפּאַציע איז די פּראַגע נאָך געווען פאַרפריט און זיכער אויך צוליב דעם, וואָס אונטערן גראַען הימל פון דער יידיש־רומענישער געזעלשאפטלעכקייט האָבן זער לאַנגזאַם געבליט און זיך קיינמאַל ניט אויסגעריפּט פּראָבלעמען פון „זײַן אָדער ניט זײַן". דעריבער

איז דאָ אויך דער אָטעם פון אידעאלאָגישער דיפערענציאציע געווען
אַ קורצער. האָט דאָ מיט אַ פאָר צענדליק יאָר צוריק אַ ווייז
געטון אַ ווינטל פון שמד, איז אויך דערפון קיין פראַבלעם ניט
אויסגעוואַקסן. ביי די משומדים האָט זיך די יידישע מטבע ניט
מערער אָפגעריבן ווי ביי אנדערע. אַ דור שפעטער איז פון דעם
שמד פאָקט געוואָרן ניט מער ווי אַ פיקאַנטע נייעס, וועלכע מ'האָט
קאָלפאָרטירט בסוד כוונה.

דער קאַמף פאַר עמאַנציפאַציע האָט געוואָרן אַ בריקל
איבער אידעאלאָגישע דיפערענצן און לעגיטימע אינטערעסן. דער
אַסימילירטער יידישער שתדלן איז געווען, אויב מ'האָט באַדאַרפט,
אַ חובב־ציון, אַי דאָס איידער ער האָט געקענט חלומן צו ווערן אַ
אַגענץ־מיטגליד פאַר זײַן נישט־ציוניזם. דער הערצלישער ציוניסט
איז נאָכגעקומען אין ענין אַסימילאַציע, ווייל פאַר ביידע — דעם
אַסימילאַנט און דעם ציוניסט — זענען ארץ־ישׂראל, העברעאיש,
די סינאַגאָגע און דער צדקה־פאַרײַן געווען אַ שפּילעכל,
וואָס קאָסט געלט, און ניט „קאָפּדאַרעניש“. אלע אָן סאַציאַלע אָנ־
טערשידן האָבן סימפּאַטיזירט מיט דער סאַציאַליסטישער פאַרטיי,
ווייל בראש פון איר זענען געשטאנען באַיאַרישע זון, וואָס האָבן
געפאָדערט רעכט פאַר יידן. די באַיאַרישע זון האָבן, פאַרשטייט זיך,
קיין סאַציאַליזם ניט אויסגעהאַלטן. ביים סאַציאַליזם זענען פאַר־
בליבן די, וואָס אידעאַליזם איז זייער גורל: באַזיצלאָזע רומענער
און באַזייץ־און רעכט־לאָזע יידן. ערגעץ האָבן אין יאָס יידישע סאַציאַ־
ליסטן געשמוגלט פון אויסלאַנד בונדישע ליטעראַטור איבער באַסאַראַ־
ביע קיין רוסלאַנד, און זענען אָנגעשמעקט געוואָרן מיט יידישן סעפּאַ־
ראַטיזם. דער רעזולטאַט דערפון איז געווען אַ סאַציאַליסטישע
צײַטונג אויף יידיש: „דער וועקער“. „דער וועקער“ איז אָבער
ניט געווען לויטן בונדישן שטייגער מאַרקסיוזם אויף יידיש, נאָר
יידישקייט לעבן מאַרקסיוזם. אין דער ניט דיפערענצירטער אַט־
מאַספּער פון יידישער רעכטלאָזיקייט האָבן טשאַלנט און מערווערט
געהויזט פרידלעך בײַאַנאַנד. פּראַגראַמאַטיש זענען די רומענישע

סאַציאַליסטן און פאַר אלעמען די יידן צווישן זיי געווען געכאַפט אין איסקראַישן סאַסמאַפּאַרטיזם, אָבער אָן די דקדוקי עניות פֿון אומטאַלעראַנץ אין דער פּראַקטיק.

די דאָזיקע טאַלעראַנץ האָט זיך אויך אַריבערגעטראַגן אויף די יידישע אינטעליגענטן, וואָס האָבן מיט דער צייט פאַרנומען אַ פּלאַץ אין דער רומענישער קולטור. די אינטעליגענטן זענען ניט ווייטער דערגאַנגען, ווי ביז צום קולטורעלן פּלאַכלאַנד — פּרעסע-שאַפּענדע כּוחות קענען אַרויסוואַקסן נאָר פֿון אויטענטישן שטייגער-לעבן און אַזעלעכס איז ניט פאַראַן געווען. אויפן זאַמדיקן באַדן פֿון שפּראַכלעכער אַסימילאַציע האָבן זיך נאָר געקענט אויסבויען די גייסט- און אינפֿאַרמאַציע-אַגענטורן פֿון זשורנאַליזם, וואָס האָבן פֿאַר דער קולטור-עקאָנאָמיע תּמיד נאָר סעקונדאַרע און אַמאָל אויך סכּנה-דיקע באַדייטונג. ניט נאָר די יידישע זשורנאַליסטן, וואָס האָבן געשאַפֿן די יידישע צייטונג אויף רו-מעניש, נאָר אפילו יענע יידן, וואָס זענען אַריינגעדروנגען אין דער פֿאַרטייאישער און אין דער פֿאַרטיילאַזער רומעניש-דעמאָ-קראַטישער פּרעסע (און דאָס לעצטע איז דאָס כאַראַקטעריסטישע) זענען ניט געווען פֿון יענעם מין אין גאַליציע און אויך אין די איבריקע לענדער פֿונעם אַלטן עסטרייך באַקאַנטע שרייבער, וואָס האָבן זייער פּוילישקייט און דייטשישקייט דערפֿירט ביז קאַלטער פּרעמדקייט, ניין, ביז פּיינטלעכן בטול און שפּאַט צו יידן. אין דעם פּרט האָבן זיך פֿון די זשורנאַליסטישע כל הנערים ניט אַפּגעטיילט אַפילו אַזעלכע שרייבערישע פּערזענלעכקייטן ווי זוויל העלם פעלדמאַן אין לעמבערג און פּרידריך אויסטערליץ אין ווין.

דער יידיש-רומענישער זשורנאַליזם אָבער, איז געשטאַנען אין סאַמע קאָך פֿון מחלוקת צווישן רומענישע פֿאַרטייען, פֿון סכּסוכים צווישן פּאָליטיקער, פֿון אינטריגעס צווישן פּאָליטישע אַספּיראַנטן און... ניט ווייט פֿונעם יידישן עמאַנציפּאַציע-פּריפעטשיק. אָפּגע-דעלט פֿון אַזאַ צייטונגס-פּענאָמען ווי דער היינט כּמעט אַכציקיעריקער

משה שווארצפעלד, וועלכער מוז דערמאנט ווערן, ווייל ער
 איז בלי ספק די רעפרעזענטאטיווסטע געשטאלט פון דער יידישער
 פרעסע אויף רומעניש (זיין וואָכנבלאַט „עגאָליטאַטע“ (גלייכהייט)
 דערשיינט שוין אן ערך זיבנאונפערציק יאָר מיט די זעלבע פּאָלע-
 מיסטישע און אַפּאָלאָגעטישע אַרטיקלען, מיט דיזעלבע פּריילעכע
 ידיעות וועגן יידישע פון מלכות-חסד באַקומענע אָרדערס, מיט
 דיזעלבע האַפּערדיקע מזל-טוב'ס פאַר יינגע פּאַרפּעלקער און מיט
 דיזעלבע פּאַטעטישע נעקראָלאָגן. גאָר ניט האָט זיך אין דער
 „גלייכהייט“ ניט געביטן אחוץ די נעמען פון רשעות'דיקע אַנטי-
 סעמיטן, גליקלעכע חתן-כלה'ס און פּאַרדינסטפולע נפּטריים, געביטן
 האָט זיך אויך ניט דער אַכציקיעריקער רעדאַקטאָר אַליין: זיין
 שאַרפּקאַנטיק וואָרט, שכל-הישר'דיקע ראיה און דאָקומענטירטע
 אינפּאַרמאַציע) אָפּגערעדט, הייסט עס, פון שוואַרצפּעלדן, זענען
 יינגערע פון אים, וואָס פאַרנעמען היינט צו טאָג וויכטיקע, זייער
 וויכטיקע פּאָזיציעס אין דער רומענישער פרעסע, אין זייער אַסי-
 מילאַציע ניט אָנגעקומען ווייטער ווי צו רומענישן שפּראַך-אימ-
 פעריאַליזם, וואָס זיין אינהאַלט איז ווייכער, ביז גאַר וועלט'ישער
 הומאַניטאַרישקייט סובלימירטער פּאַטריאַטיום און וועלט'ישער גע-
 ראַנגל מיט דער ליריק פון „פּינטאַלע ייד“, דער אויפן שטייגער
 פון „נייע פּרייע פרעסע“ זומפיק, ברייט-צעפּלאַסענער ב. בראַ-
 נישטע אַנז, דער מעמאָטעכניקער פון ענציקלאָפּעדישע פּסוקים
 און פּאָליטישע גלייכווערטלעך סאַניעל גראַסמאַן, דער פּיל-
 פּויליסטיש-פּאַראַדאָקסאַלער פּאַלעמיסט קאַנסטאַנטין גראַאוּר,
 דער איבעראַשנדער שפּראַך-פּאַענטירער און סקעפּטיס-חנדלער ה-
 ס. שטרעיסמאַן, דער פון אידעאישער וויטאַליטעט און קאַמפּס-
 לוסט איבערשטראַמענדיקער סאַניעל לאַבין, און אנדערע
 דעאי מינאַרעס, זיי אלע, וואָס זענען עד היום איבערן קאַפּ אַריינג-
 געטון אין ווירואַר פון רומעניש-פּאָליטישן לעבן, זיי אלע, האָבן
 אין זיך גאָר ניט פון דעם ווילבאַקאַנטן אַסימילאַציע-עקשנור-
 וואָס איז אידענטיש מיט דער, מענטשלעכע חשיבות באַליידיגענ-

דער, איבערליציטירונג פון פרעמד־נאציאָנאַלע געפילן. עס איז
געבליבן ביי דער זעלבער מערכה פון אויבנאויפיקער שפראַך־
צופאַסונג אויך איצט, נאָכדעם וואָס דער אַרטיקל זיבן איז שוין
באלד אַנ'ערך צוואַנציק יאָר טויט און די יידישע מאַסן אין אלט־
רומעניע זענען, הייסט עס, שוין פּאָליטיש עמאַנציפירט און נעמען
אַנטייל אין פּאָליטישן וואַל־טומל. דער חלק ריווח, וואָס איז צוגע־
פאלן פון דעם דאָזיקן טומל א גרויסן טייל פון יידישע פּאָלקס־
מענטשן און אינטעליגענטן, איז ווידער ניט א רויק פאַרטיפטער
צונויפבונד מיט דער רומענישער קולטור, נאָר א ווילדע כאַראַקטער־
צעטומלעניש. וויבאלד די יידישע מאַסע אין די מאַלדאָווישע
שטעטלעך איז פאַרן רומענישן פריץ געוואָרן אַ סכּום פון וואַל־
צעטלען, האָט אויך ניט פאַרוואַמט זיך צו מעלדן „דער חשוב“,
וואָס איז אויסגעבונדן מיט די מושלים, האָט זיך אַליין פאַרוואַרגט
און לאָזט אויך אלע „גוטע און פרומע“ אָפּלעקן אַ ביינדל־
ער איז דעם פריצ'ס הכנעה־דיקסטער הונט און דער חוצפה־דיק־
סטער קאָמאָנדירער פון זיין וואַל־קליענטעל; ער טוט צען יידן
טובות און זאָגט דעם גאנצן שטעטל „דו“, מיט איינעם וואָרט.
די פּאָליטישע עמאַנציפאַציע האָט אינדערווייל פאַר אַלעמען
געבראַכט צו טראַגן אויף דער יידישער גאס א נייעם מענדעלישן
בעל־טאַקסע, וואָס האָט זיך געשטעלט לערנען מיט דער יידישער
אַרימשאַפט די פריקע סדרה פון מענטשלעכער ווערדעלאָזיקייט.
(א באַזונדערס גראַטעסקע פאַרם פון בעל־טאַקסיום פאַרמאָגן אין דער
וואַלאַכיי די אַזויגערופענע קעגנזייטיקע הילפספאַריינען, וואָס
זענען פאַרן קליינבירגער דער במקום לאָזשע, אין וועלכער ער
קען צוליב זיין נידריקער סאַציאַלער פּאָזיציע ניט אַריינדרינגען.
די פורים־שפיל־היעראַרכיע פון אָט־די פאַריינען (געוויילטע
צערעמאָניע־מייסטערס), דער אַבליגאַטער טרויער־אַנאָנס אין די
צייטונגען, די באַזונדערע פלעצער אויפן בית־עולם און די „דע־
לוקס־לויה, ביי וועלכער עס מוזן זיך באַטייליקן די מיט־
גלידער פון נומער אַזויפיל ביז אַזויפיל (וועלכע נומערן עס וועלן

אויספאלן אויף זיין גורל דאָס איז א רעטעניש, וואָס מוטשעט
ביים לעבן די פּאַנטאָזיע פון אַ יעדן מיטגליד) דאָס אַלץ גיט
דעם קליינבירגער די אילוזיע פון חשיבות און מאַכט אים דער-
ווילע פאַר א געהאַרונאַם שרייַפל אין דער פּאַליטישער מאַנעווער-
רירונגס-מאַשין פון כל המינים פרעזידענטן.)

איז ער דער בעל-טאַקסע געבליבן טאַקע דער איינציקער
סארווער? האָבן זיך אים ניט אַקעגנגעשטעלט ריכטונגען און
אידייען? דאָס צו באַהויפטן וואָלט געווען א גוזמא!
פון הויך לארץ האָבן אַהער אַריבערגעווייט דער סאָציאַליזם
און דער יידיש-נאַציאָנאַלער געדאַנק.

דער סאָציאַליזם ווי אַ עקאָנאָמישע באַפרייאַונגס-אידיי האָט
אַנגעשטויסן אויף דער מעות חטין, כשר פלייש און בית-הקברות-
פילאַנטראָפיע, וואָס איז פאַר דער יידישער אַרימשאפט געווען די
לעצטע פּאָזיציע פון א פריציטיק אַפּשטאַרבנדיקן לעבנסשטייגער.
ער האָט געשטרעמט די דאָזיקע פּאָזיציע אַרייַננעמענדיק די
שטייגער-רעקוויזיטן אין אַרסענאַל פון זיינע פּראָפּאַגאַנדע-לאָז-
זונגען. דער סאָציאַליזם האָט דערמיט אַליין אַפּגעבראַכן זיינע
שאַרפע קלאַסנקאַמף-שיצן און זיך איבער זיינע אידעאָלאָגישע
ברעגעס צעגאַסן אויף דער יידישער גאס, בפרט אין מאָלדאַווע,
אין טאָלעראַנטער הומאַניטאַרישקייט, וואָס איז ניט געווען בכת
אָועקצוווישן די צרעחדיקע בעל-טאַקסע-פילאַנטראָפיע.

דער יידיש-נאַציאָנאַלער געדאַנק, ניט אַנטרעפנדיק דאָ ניט אויף
קיין איינגעוואַרצלטער שטייגער-טראַדיציע און ניט אויף קיין אידע-
איש באַפעסטיקטע קעגן-פּאָזיציעס, האָט ער אין גיכן פאַרלוירן זיין
נייַקייט- און קאַמף-אימפעט און איז געוואָרן א סטאַטעטשנער מחוּזן
אינעם פּויערדיקן לעבנס-אַפּאַרטוניזם. איין מעגלעכקייט איז געווען אַפּ-
צוראַטעווען דעם, דורך אימפּאַרט אַרייַנבאַקומענעם, נאַציאָנאַלן גע-
דאַנק פון הינערפלעט: אַ נייַע, אַדער אַלט-נייע שפּראַכלעכע פּאַרם-
דאָס יידיש-גערעדטע און געשריבענע וואָרט האָט געקענט ווערן
פאַרן נאַציאָנאַליזם דאָס כשוף-גלעקל, וואָס זאָל אויפּוועקן די

אונטער דער שפראַכלעכער אַסימילאַציע אַנטשלאָפּענע נאַציאָנאַלע
אינהאַלטס־פּאַטענצן. נאַציאָנאַלע פּראָפּאַגאַנדע אויף רומעניש האָט
העכסטנס געקענט באַפלאַנצן דאָס רומענישע לשון מיט די
עקאָזטישע בלימלעך פון ציוניסטישער פּאַראַדע־טערמינאָלאָגיע.
איז אָבער ניט געווען בכח צו פאַרפלאַנצן די אידעאישע
קערנדלעך צונאָ אױפּסנייער יידישער קולטור־פּאַרמאַציע. צום
שלעכטן רומענישן אַקצענט פונעם יידישן קליינבירגער זענען
צוגעקומען ספּעציפישע טערמינען פון העברעאישן מעטאַל און רומע־
נישן קלאַנג (Kerenhaysod-ul, Histadruth-ul) וואָס האָבן אים,
דעם קליינבירגער צו גאַרניט ניט באַהעפט און פון גאַרניט ניט אָפּ־
געריסן. דער גויישער סטרוזש האָט גערופן אין שול אַרײַן און
זיך אפילו ניט גענומען די מי זיך צו פאַרשטעלן פאַר אַ שמש.
דער דאָזיקער ריס צווישן פּאַרם און אינהאַלטס־בענקשאַפט —
ער איז דאָס, דער עיקרדיקער הולאת פון דער גאַרער יידיש־
רומענישער קולטור־טענדענץ. ער פאַרקרימט ביז צו גראַטעסק
דאָס פנים פון די „רומעניש־איוראַעליטישע“ שולן, אין וועלכע
עס ווערט דערצויגן אַ גרויסער טייל אַרימע קינדער, דעוואַריענ־
טירט ביז טראַגיקאַמישן בלוז קולטור־חברות און מאַכט גערונען
דאָס שאַפּונגס־בלוט פון יידיש־רומענישע ליטעראַטן.

די קרעאַטיווע פּאַטענץ פונעם רומעניש שרײַבנדיקן יידישן
ליטעראַט האָט ניט אונטער זיך דעם אויטענטישן מענטשלעכן
שטאַף־מאָדעל פון געשטאַלטונג. דער רומענישער לעבנסשטייגער
באַד־האַלט אויס זײַנע טיפּע געמיטס־קוואַלן אונטער די שטרויענע
דעכער פון דאָרפישן ישוב און איז ניט צוגענגלעך פאַר דער
שאַפּונגס־פּאַנטאַזיע פונעם יידישן קינסטלער, וואָס געפונט זיך
סאַציאַל און גײַסטיק אויף דער פלאַך פון שטאַטישער קולטור און
עקאָנאָמיק. וואָס שײַך דעם רומענישן אורבאַניזם, איז דער יידי־
שער ליטעראַט מיט אים, וואָס אמת, שטאַפלעך אינטיים. אַזוויי
אָבער דער שטאַף איז אַנ־אויסגעשפּראַכן סאַטירישער, האָט דער
יידישער קינסטלער צוליב פרוידיש אויסצופאַרשנדע טעמים פונעם

אונטער באַווסטזינין, באַווסטזיניקע רעאַליזאַציע באַוואָרענישן, וואָס דערויף קרענקט און צומאָל ווערט אויך נפטר די וואָרהאפטי-קייט און די אינטואַיטיווע ספּאַנטאַנישקייט פונעם ווערק. דער מאָגערער יידישער שטייגער-מאָדעל ווידער, אויף וויפל ער איז אַסאַציאַטיוו נאָך פאַרבונדן מיט דער שאַפונגס-פאַנטאַזיע פונעם רומענישן שרייבער פון יידישער אָפּשטאַמונג, דערגייט ער צו זײַן אַרבעטס־טיש פון צווישן מצבות און פאַרשאַטטע סינאָגאָגע־ווינקלען און צווינגט דעם יוצר פיעטעטפול נאָכצוגעבן די מע־לאַדראַמאַטישע הפציעס פונעם חומר: אויסצוקנעטן העלדן מיט סקאַרבאָווער סליחות־שטימונג און כל־נדרי־צער. טרעפט זיך, אַז דער שרייבער האָט גענוג כח ניט רחמנות צו האָבן מיט זיינע צעפיעשטשעטע אַסאַציאַציעס, דאַן, דאַן דראַט אים די סכנה פון אַרײַנפאלן אין אנדערן עקסטרעם, דהינו: צו מאַראַליזירן זיינע העלדן מיט ראַציאָנאַליסטישער אייראָפּעאישקייט און זיי צו דעמאָראַליזירן ביו שאַרוזש. טרײַ און ערלעך גייט דער יידיש־רומענישער שרייבער צום שאַפונגס־ברונעם. מ'מוו אָפּט באַוונדערן די עלעגאַנטע בויגעוודיקייט און אַקאַבאַטישע וויר־טוואַיטעט מיט וועלכער ער שלענגלט זיך אונטער דער גלאַטיקייט פון שפראַך־קראַמיסל. אַ שאַד נאָר, וואָס די קאַן פון רומענישקייט קען ער ניט מיטנעמען און די פון יידישקייט איז לעכערדיק.

דער פרוו זיך צו ראַטעווען פונעם קלעם דורך פּרצי־שער טעמאַטיק האָט קינסטלעריש קיין פירות ניט געצײטיקט. א. ל. זיסוס קבלה־טראַקטאַט אין זײַן „ודוי פון א קאנדעלא־בער“ האָט געמווט זוכן טײַטש־וועגן צו דער פרעמדער שפראַך־פאַרם און צום פרעמדן לייענער און איז דערגאַנגען ביז... פוב־ליציסטיק. אורי בענאָדאָרס מיסטיק פונעם סאַדאַגערער רבישן הויף אין זײַן נאָוועלע „אַפּאַסיאָנאַטא“, האָט קינסטלעריש ניט אַריבערגעשפּרייט די גרעניצן פון אַ עקזאָטישער „מעשה נורא־א־אין ביידע פאלן (הגם ס'איז פאַראַן אַ בולטע דיפּערענץ צווישן ערשטן און צווייטן אין פּרט פון יידיש־גייסטיקער טעמ־

פּעראַטור) איז די מיסטישע כּמאַרע ניט געווען די אויפשטייגנדע פּאַרע פּון דער ערד. נײַערט דער שרײַבער אַליין האָט געבאַטן אויפן ליטעראַרישן געקעכץ: ר'האַט געוואָלט סױאַל ווערן הייס און עס איז געוואָרן נאָך קעלטער.

דער שדוך צווישן יידישער טעמאַטיק און רומענישער שפּראַך-פּאַרם איז אַזוי אַרום ניט געוואָרן קיין קשר של קימא. די רומענישע שפּראַך גופא אַלס קינסטלערישער שטאַף, אַלס אָביעקט פון וויסנשאַפטלעכע פּאַרשונגען איז געווען און איז דער-ווייל געבליבן די איינציקע גלענצענדע לייסטונג פון די יידיש-רומענישע שריפטשטעלער. די פונדאַמענטאַלע אַרבעטן פון לאַזאַר שײַנאַנאָ, היימאַן טיקטין, משה גאסטער און באַרבו לאַזאַרעאַנו אויפן געביט פון רומענישער פּאָלקלאַ-ריסטיק, פּילאָלאָגיע און ליטעראַטור-פּאַרשונג זענען דערוויילע די איינציקע שאַפונגס-גאנצקייט צו וועלכער עס האָט געקענט דערגיין דער בלוז שפּראַכלעך אַסימילירטער ייד פון אלטרומעניע. אוודאי זענען דאָ, און בפרט אין די געגנטן פון געדיכטערן יידישן ישוב אַרום דער אלטער קרוינשטאַט יאַס, געמאַכט געוואָרן פרווון פון צוריקפירן דאָס נאָך פאַראנענע מאַסישע שטייגער-לעבן צו יידישער פּאַרם. די ליטעראַרישע גרופע „ליכט“ (1915) צו וועלכער ס'האַבן געהערט דער אין דער מלחמה געפאלענער אפרים וואלדמאַן, דער פרי פאַרשטאַרבענער רבי'שער זון מאַטעס פרידמאַן, דער קליין-פעליעטאַניסט מאַטיראַבי-נאָוויטש, דער דיכטער יעקב גראַפער און דער פון בעסאַ-ראַביע אַריבערגעקומענער פּראָדוקטיווער זשורנאַליסט און רעדנער יעקב באַטאַשאַנסקי, איז ניט נאָר געווען דער באַגינען פון מאַדערנער יידישער ליטעראַטור אין אלטרומעניע, נאָר זי האָט אויך אָנגעפירט א רירעוודיקע טעטיקייט פון יידישיזירונג מיט דער הילף פון אויף אויסנווייניק איבערדערציילטע קאַפיטלען שלום-עליכם און פרץ (עס זענען אין גאנצן לאנד געווען געציילטע עקועמפלאַרן פון זייערע ווערק) און מיטן כח פונעם פּאָלקס-

ריזען און ראָזענפעלד ליד. אויב דאָס געשריבענע און גערעדטע
 וואָרט פון די דאָזיקע יידיש־פּיאָנערן האָט ניט געהאַט די גענוג
 גענדע קראַפט און אפשר אויך צייט (עס איז געווען ערב רומעניעס
 צושטיין צו דער וועלט־מלחמה) אַריבערצושפּרייזן דעם ענגן קרייז
 פון ליבהאַבערס און איז דערפאַר בלויז געבליבן האַפּטן ווי
 אַ לשם־נוי־דערמאנונג אין דער ביאָגראַפיע פון דעמלט
 יינגע און היינט בעל־בתיש אויסגערייפּטע גימנאַזיסטן, האָט אָבער
 דאָס פון זיי מיט באַגייסטונג פּראָפּאָגירטע פּאָלקסליד (א דאנק
 דעם קפיצת־הדרך־סוד פון מוזיק) געפונען דעם וועג צו א ברייטערן
 שיכט פון פּאָלקסמענטשן און אינטעליגענטן. די פּאָלקסליד־שפורן
 זענען, אגב, עד היום אין דער מאָלדאָווע ניט פאַרווישט געוואָרן. שוין
 פּעריש צו באַהעפטן דאָס יידישע פּאָלקסליד מיט דעם ספּעציפּישן
 אַראַמאַט פון דער רומענישער ערד, קינסטלעריש צו קרייצן זיין
 קלאַנג און טרויער מיט דער האַרציקער בענקשאַפט פון דער רו־
 מענישער „דאָינע“ — דאָס האָט ערשט באַוויזן דער ערשטער
 דור פון נאָך „ליכט“: די מוזע פון איציק מאַנגער. (פונד
 דעסטוועגן האָט אַ געזונטער דיכטערישער חוש אונטערגעזאָגט
 מאַנערן צו פאַרפלאַנצן זיינע חנוּעוודיק־שטיפּערישע „חומש־לידער“
 אין דער מורח־גאַליצישער לאַנדשאַפט פון זיין טאטן און ניט אין
 דער אייגענער מאָלדאָווישער. „די בערד פון די אבורג און
 די שטערנטיכלעך פון די אמהות“ וואָלט דאָ פאַרפעלט די אַרומיקע
 שטייגע־דעקאַראַציע און עס וואָלט געוואָרן אַ פאַרשטעלונג אָן
 גרים און אילוזיע).

די רושיקע נאָכמלחמהדיקע יידיש־אַפּענזיווע אויף די
 פליגלען פון ראַדיקאַלער אידעאישקייט האָט, אַנשטויסנדיק זיך אַ
 חוץ אויף אַלע שוין פריער אויסגערכנטע אַרגאַנישע מניעות
 פונעם יידישן לעבן אין אַלט־רומעניע, אויך אויף דער אַלץ מער
 און מער וואַקסנדיקער שנאה מצד דער אַפיציעלער מלוכה־
 פּאָליטיק, געמוזט ווערן אַלץ דעפּענזיוו און דעפּענזיווער...
 דאָס דאָזיקע נייע קאַפיטל יידישיום איז נאָך צו צאַרט און

צאפלדיק, אַז מ'זאָל מעגן אַ מיש טון דערין מיט צוגעשפיצטע
היסטאָריציסטישע פּרעטענציעס. אָבער אַלס אָפּשליס פּונעם פּריער
געזאָגטן טאָר ניט פּאַרהוילן בלייבן דער טרויעריקער אמת, אַז דער
יידישזום דאָ אין אַלטרומעניע איז דערוויילע אויך היינטצוטאָג ניט
מער ווי אַנ' אין דער שטיל אַרגאַניזירטער קולטור־קאָמפּלאַט
אויף דעם צעריסענעם געמיט פון אַ לעבנסשטייגער, אין וועלכן
פּר'צ'ס אומאויסשעפלעכער אָפּטימזום האָט דאָך געגלויבט ווי אין
אַ רעזערוו פון יידישער פּאָלקסוויטאַליטעט.
איז פּר'ץ אין דעם פּרט געווען אַ בלינדער מאמין, צי אַ
העלער זעער ?

יעקב גראפער

(צום דערשנינען פון זיין בוך לידער: „אין שאַטן פון אַ שטיין“)

גראַפער געהער צו דעם מין קולטור־שעפּערס, וואָס אַ יעדע אָנגעשריבענע שורה זייערע בלייבט ווייט הינטערשטעדיק אונטער דער שפּע און טיפּויניקייט פון זייער אינספּיראַציע. ער באַלאַנגט צו יענעם מין פּאָעטן, וואָס קיין שום אָפּגעריסענער ניגון וועט ניט לאָזן אויפקומען אין אייך די פּאַרשטעלונג פון זיין גאנצער שלימות־דיקער פּערזענלעכקייט־סימפּאָניע. טראַגיש איז דער גורל פון אַזעלכע מין שרייבער: פון דעם גאנצן פעלזן־קאַמפּלעקס פון זייער פּאַטענציעלער שאַפּונג, קרישילט אָפּ די פעדער נאָר ברעקלעך, וואָס לאָזן קאלט דעם ליטעראַטור־מבין און דערוואַרעמען ניט דעם ליטעראַטור־סנאָב, ווייל פּאַרבאָרגן בלייבט פאַר זיי אונטער דער פּראַגמענטאַרישקייט פון וואָרט און פּערז, די גאנצקייט און כולו־מוקשה־דיקייט פון געדאַנק און געפיל. אין דעם זינען געפונט זיך גראַפער אין א זער בכבוד־יקער קאַמפּאָניע, אין דער קאַמפּאָניע פון י. ל. פּרץ. צוליב פּרצ'ס פּראַגמענטאַרישקייט, צוליב זיין צע־ריסנקייט אַלס רעאליזאַטאָר, האָט ניט איינער פון זיינע „זאַכ־לעכע“ קריטיקערס ניט דערזען די ריזנגעשטאַלט פון דעם, וואָס איז געווען א סך מער ווי ליטעראַט, נאָוועלן־און דראַמען־שרייבער, ווייל ער איז געווען די קאַנדענסירטע גייסטיקע פּערזענלעכקייט פון אַ צייט־אַפּשניט, סימבאָל און אָנוואַגער פון אַ נייעם קולטור־רענעסאַנס.

בלינדע אויף ניט צו זען דעם ברענענדיקן פּרץ־צייכן פון

אונדזער צייט, חושמידיקע אויף ניט צו דערפילן דעם פרץ-אומרד
 אין דעם יידיש-געשאפענעם וואָרט פון גאָר דער וועלט, פאַר-
 מעסטן זיך היינט די באַברילטע קונסט-דידאַקטיקער צו אַ רעוויזיע
 פון פרז'ישן ווערק. זיי ווייסן ניט די טאַלענט-אַפטייקערס, אָד
 איבערקוקן לאָזט זיך אפשר פרץ'ס אַ נאָוועלע, אַ דראַמע, אָבער
 ס'איז אומעגלעך צו רעווידירן די פּערזענלעכקייט פּרץ, וואָס איז
 אַרגאַניש אַריינגעוואַקסן אין אויפלעבונגס-גייסט פון אונדזער צייט
 און האָט אויסגעשטראַלט איר פּלאַידום אין די נשמות פונעם
 היינטיקן שפּערישן און געניסנדן גייטיקן יידישן מענטש.
 זיך פאַרמאָך די פאַראַנטעז פּרץ און קער זיך אום צו
 יעקב גראַפער.

אינגאַנצן מיט דריי צענדליק יאָר צוריק זענען די איינציקע
 יידיש פּיאַנערן אין אלט-רומעניע געווען דער שונד-אַקטיאָר און
 דער קרעטשמע-זינגער. ביידע נישט מוזיקאַליש באַגאַבט, האָבן זיי
 גענומען פאַלשע טענער, הגם זייערע צייטווייליקע דיריזשאַרן זענען
 געווען ניט קיין קלענערע ווי אברהם גאַלדפּאָדן און וועלוול זבאַ-
 ראַזשער. אין וואַרשע — פּרץ, אין אָדעס — מענדעלע; אין
 גאַליציע — קאַמף פאַר דער גלייכבאַרעכטיקונג פון דער יידישער
 שפּראַך; אין דער בוקאַווינע — טשערנאָוויצער שפּראַך קאָנפּערענץ און
 אין דער נאָענטער מאַלדאַווע מיט אירע רייכע פּאָסעסאָרס, גע-
 ניטע בלי-מלאכה'ס, ווייני-סוחרים, פּיאַטרער משכילים, גאַלאַצער
 חובבי-ציון און יאַסער סאַציאַליסטישע אינטעליגענטן? גאַרניט,
 קיין סימן פון אַ אייגענער קולטור-צורה. קיין איין מוזמענער
 קולטור-גראַשן, אלץ אויף אויסלענדישן אידעאישן קרעדיט ביי
 דער „אַליאַנץ" אין פאַריז און ביים „קאָמיטעט" אין אָדעס. דער
 יידיש-ראַדיקאַלער געדאַנק האָט זיך אַרומגעוואַלגערט אין די
 ביבליאָטעקן פון געציילטע פּאַסיאָנירטע פּריינט פון יידישן בוך
 אין פּאַשאַן הערלוי און אפשר ערגעץ נאָך אין אַזאַ גרויס שטעטל.
 די עקזיסטענץ אַליין פון אַ יידישן ליריקער, וואָס האָט זיך
 אַרויסגעשטיילט פונעם בעלי-בתישן שטאַנד אין מאַלדאוויש-בוקאַ-

ווינער גרענעץ-שטעטל מיהאלען און וואָס האָט געשריבן אויף
יידיש לידער, ראוי געדרוקט צו ווערן אין דער ווילנער יידישע
וועלט, די עקזיסטענץ פון יעקב גראָפער אליין, זאָג איך, איז
שוין געווען אַ וויכטיק קולטור-געשעעניש. דער יידישער אינטע-
ליגענט גראָפער, וואָס האָט מיט אַנאמת פאַרציטישער התמדה
און הריפות צונויפגעשטעלט זיין קולטור-באַגאָזש פון דיִיטשישער
וויסנשאַפט, פראַנצויזישער גייסט-פראָבלעמאַטיק, פרישער פּאָלקס-
טימלעכקייט פון דער יונגער רומענישער ליטעראַטור, און אַן
אייגענער אינערלעכער אינטענסיווקייט פון געדאַנקענפלי און
זשמה-פלאַטער, ער, דער אינטעליגענט גראָפער איז ווייט אַרי-
בערגעשטיגן דעם קולטור-ניוואָ פון דער דעמלטיקער און אויך פון
דער היינטיקער האַלב און גאַנץ אַסימילירטער רומעניש-יידישער
אינטעליגענץ. זיין יידישע שאַפונג? זי איז קודם-כל געווען אַ
רעזולטאַט פון דעם מאַגערן ביסל יידישן גייסטיקייט אין זיין
שטעטל, אַ גייסטיקייט אויף וועלכער ס'האַבן זיך צונויפגעלייגט
דאָס חדר, דער מאמעס מעשה-ביכלעך און פּאָלקסלידער, דעם
טאַטנס פרום-יידישער שטייגער און די קאַלעקטיווע אַטמאָספער
פונעם שטעטלדיקן יידישן ישוב. ס'איז אין זיינע לידער נאָך ניט
געווען די ריפּע יידישע קולטור-פערזענלעכקייט, וואָס האָט זיך
גענומען ערשט פאַרמירן, ווען דאָס דערוואָרבענע גייסטיקע פאַר-
מעגן איז פאַרפיקסירט געוואָרן אין דער שאַצקאמער פונעם
דורותדיקן אויטענטישן „מיר“ און „איך“. אַזוי אַרום האָט זיך
באַקומען, אַז זיינע לידער זענען געבליבן הינטערשטעליק אונטער
זייער באַשעפער און גיבן ניט דאָס ריכטיקע בילד פון דער אין
טויזנטערליי פאַרבן פון געדאַנק און עמאַציע שיערירנדער גראָ-
פּערישער פערזענלעכקייט.

דער יידישער ישוב אין אַלטרומעניע האָט, אליין אַ גייסטיק-
פאַרמלאָזער, ניט געשטיצט דעם איינזאַמען טרובאַדור זיינעם מיט
פאַרם-טראַדיציע, וועלכע אַנדערע יידישע קיבוצים האָבן שוין
פאַרמאָגט. ער, גראָפער איז דאָ דער ערשטער, וואָס האָט דאָס

יידישע וואָרט ליטעראַריש געצוימט. פונדאנען נעמט זיך אויך, וואָס גראַפער בעל-פה, דער באַפרייטער פון כלי-שאַבלאָנען ווירקט פיל טיפער און פאַרביקער, ווייל דער גוטער עכטער גייסטיקער ווײַן זיינער האָט רוים צו שוימען און צו באַווייזן זיינע הונדער-טער חדושים פון חריפות און בקיאות.

גראַפער, וועמעס לידער ס'זענען שוין פון לאנג אין אַרײַ-גינאַל און אין איבערזעצונג אַ רשות הרבים פון דער רומעניש-יידישער יוגנט, האָט איצט די לידער זיינע ממש אויפגעזאַמלט פון פרעמדע מיילער. גראַפער אַליין איז היינט צו טאָג אַן אַר-גאַנישער באַשטאַנדטייל אין דער גייסטיקער פאַרמאַציע פון אַ דור יונגע יידישע מענטשן אין אלטרומעניע. ער איז דער סימבאָל פון זייער קולטור-אויפשטייג און דער אָנוואַג פונעם יידיש-רענעסאַנס אין אלטרומעניע.

אָודאי האָט שוין היינט רומעניע אינאיינעם און אַ דאנק בעסאַראַביע און בוקאַווינע אַ היבש ליטעראַריש פאַרמעגן און פרעטענציעס אויף גלייככאַרעכטיקונג אין דער יידישער קולטור-וועלט. אָודאי האָט אלטרומעניע שוין אַרויסגעגעבן די ווונדער-באַרע באַלאַדעסקע דערשיינונג: איציק מאַנגער, וועמעס שאַפונג ס'האָט שוין אַ פיל אינטימערן באַריר מיטן ספּעציפישן רומענישן נראה און אינו נראה. אָבער אַן גראַפערן וואָלט קיין מאַנגער ניט מעגלעך געווען. גראַפער איז דער ערשטער געלונגענער פרוו פון אויפהענגען אַן אייגן פּיזאַלע אויף די יידיש-רומענישע טרויער-ווערבעס.

ער איז אלס יידיש-שעפער — דער באַגינען; אַלס יידישער אינטעליגענט — דער זעניט; אַלס גייסטיקע פּערזענלעכקייט — דער גאַנצער טאָג פונעם אַלטרומענישן יידישן קבוץ.

יעקב שטערנבערג: „שטאַט אין פראָפּיל“

I.

„לאַנדשאַפּט-כראָניק“

לאַנדשאַפּט-כראָניק: דער פּאָעטישער חשבון, וועלכן דער דיכ-
טער לייגט פאַר זײַן שטעטל. ער שליסט ניט אָפּ מיט א זיסלעך-
ראָמאַנטישן עודה. ער פאַרענדיקט זיך ניט מיט אַ דעפיציט פון
ביטערניש. (זינט משה לייב האָט זיך פאַרגינען צו האָבן א זיידן
א רשע, וואַקסט די ביטערניש ביי אונדזערע פּאָעטן ווי אויף
הייוון). ס'פעלט אויך די נגול-פּאָעטישקייט, מיט וועלכער
אַ צאַרט דיכטעריש האַרץ ראטעוועט אַרויס פון דער, מיט אייגענע
סאַטירע-פּערזן אָנגעצינדענער, שרפה זײַן טאטן דעם האַרעפּאַשניק
און זײַן מאמען די צדקת.

וואָס פעלט ווייטער? ס'פעלט, גאָט זיי דאַנק, דאָס גאַנצע
שטעטל און פאַראַן זענען נאָר: ווי זי ע, אַסקעטיום, טרויער-
קאָשמאַר און טעאַטראַליק. מיט איינעם וואָרט, עס זענען שוין אין
די לידער פון צוריק מיט צוואַנציק יאָר דאָ אלע שאפּונגס-עלע-
מענטן, וועלכע מיר טרעפן אין די שפּעטערע ציקלען, ווי „שטאַט
אין פראָפּיל“, „מיט מיר און מיט אנדערע“ און „קאָליבריי“.

וואָס צייכנט זיך שוין נאָך בולט אָן אין דער „לאַנדשאַפּט-
כראָניק“? ס'שאַרעט א דיכטער, וואָס געבוירן אין אַ קליינעם
באַסאַראַבער שטעטל מיט א לאנגן יחוס-בריוו פון יידישע זיידעס

און עלטערזיידעס, האָט פונדעסטוועגן זיין געמיט ניט קיין שום באַציונג צו קאָנקרעטער יידן־געשטאַלטונג. אפילו די אייגענע זיידעס זענען ניט קיין קאָנקרעטע פאַרשויןען נאָר באַלאַדעסקע אָנגעפעלצטע שאַטנס אויפן שניי און פונעם פּעטער הערש־איז אין דער דיכטערישער זעאונג פאַרבליבן בלויז א קאָשמאַ־רישער דעטאַל:

„בלויז פּאַנטאָפל גייען שפּאַצירן אויפן שעס“. (זייט 30)

אודאי איז אין דער „לאַנדשאַפּט־כראָניק“ נאָך ניט פאַראַן די רעזיסערישע דינאַמיק, וואָס מאַכט פון יעדן ליד אין די שפּעטערע ציקלען אַן אומהיימליכן ספּעקטאַקל פון גראַטעסקע סי־טראַציעס, טראַגישער סימבאָליק און קאָשמאַרישן ריטם. אין „לאַנדשאַפּט־כראָניק“ שפּילט נאָך ניט דער ווילד־משונה־דיקער זשאַז־אַרקעסטער פון „חצות“ און פון דער שטאָטישער פּיס־וואַק־כאַנאַליע. דאָ ווערט דער גיי־ריטם דערווילע נאָך באַגלייט פון דער מיסטיש־רויקער שעס־מוזיק:

„אויף די אָקסן רייט לבנה“

אין די אָקסן שפּאַנען הייליק. (זי 17)

הערצקע דער באלאיעכעס* — דער זיידע, דער ישוב־ניק און משה מייערבערס — דער טאטע, דער אָקסן־סוחר, האָבן ניט פאַראַרבט צו דער יידישער דיכטונג זייער קאָנקרעטע וועלטבאַ־נעמונג. די כּיאוריקע ברכות פון „שלא עשני עבד“ און „שלא עשני גוי“ האָבן אין געמיט פונעם דיכטער־יינגלינג קיין שאַטנס ניט געוואָרפן; דאָ האָט געבליט א אוראַלטע, פון ישוב־ניקעס און אָקסן־סוחרים פאַרגעסענע ירושה — די יידישע נבואה. די נביאי־שע אַסאָציאַציע האָט אין דעם יונגן פּאָעטישן טעמפּעראַמענט געצונדן אַ אַבסטראַקטערע קאַטעגאָריזירונג פון מענטשן:

„און ניטאָ איצט נישט קיין יידן, נישט קיין גוים —

געצונדנער בלויז פאַראַנען...“ (זי 29)

אמת, א ווייניקער קאָנקרעטע, אָבער אויפן פּאָן פון אַזאַ

* פון אַ ליד, וואָס איז נישט אַרײַן אין „שטאַט אין פּראָמיל“.

קאָסמישער דעקאָראַציע ווי פּעלדער הינטן, פּאַרנט, וועלדער ביי דער נאָז, ביים שפּיל פון אַזעלכע ליכטעפּעקטן, ווי

די שיין פון טאָג.

וואָס הייבט ערשט אָן צו קלערן

ציטערט, מינעט זיך מיט אונדז אינאיינעם

מיט דעם מאָרגענשטערן (ז' 28).

אין די דאָזיקע מענטשן-איינטיילונג א פיל ווירקלעכערע, ווייל צום אור-סימבאָל פון גאָט און מענטש-באַהעפטונג א פיל נענטערע. אין שיין פון פלאַטערנדיקע נבואה-שטראַלן, וואָס האָבן געפאנגען גענומען דאָס אַסקעטישע, פון גופישקייט אָפגעווענדטע געמיט, לעשן זיך אויך אויס די, צוויי מאָגערע פויערישע פּערד-לעך אויפן שליאַך; זיי זענען.

„צום כאָאָס אַדאָ איינגעשפּאַנטע —

זענען — אַ זעאונג פון דאַנטע...“ (ז' 21)

די דאַנטעשע זעאונג אין טעאַטראַליש פאַרברייטערט געוואָרן, ווען דער גורל האָט דעם שעס-פּרוש פאַרבעטן צו דער גענעראַל-פּראָבע פונעם שטאַטישן זנות-און פּיין-ספּעקטאַקל, און אים, נאָך צו חצות א וואַכן, געגיבן די מעגלעכקייט צו רעזשיסירן די ערשטע ליהשע אומקום-מאַסקאָראַדע מיט בלוט און פלייש-פיגוראַנטן.

II.

חזון יעקב' שטערנבערג

אויף די וויזיע-פעלדער האָט זיך פּאַנאַנדערגעבליט דאָס נביאישע וואָרט, פאַרווייט האָט עס די געשיכטלעכע דערמאנונג:

„איך שטאַם פון אַ פּאָלק, וואָס שטייט אויף ביינאַכט

און זעצט זיך אויף דר'ער, פאַר דער נאַכט וויינט און קלאָגט. (ז' 37)

אַלזאָ נישט פון דרויסן אָנגעווייטער סאָציאַלער מאַסיוו, נאָר נאָ-ציאָנאַלער אַטאַויזם, וואָס זיין טייַטש איז: פאַרגיינונג פון

עולם-הזה/דיקייט. די יידישע נבואה קער זיך זעליש נענטער און מיט דער תורה פונעם נאזארענער, איידער מיט דעם אין יאר-הונדערטער אויסגעקאוועטן אביי ורבא'שן לעבנס-אפארטוניום. עס האָט דערפאר דעם פאסטעך פון תקוע'ס באסאראבער שויסקינד, — נאָך אויף די שניי-באדעקטע פעלדער פון דער לאַנדשאַפּטס-כראָניק, — בענקשאפט געטרונקען ניט ביי דער ווייטקייט פונעם סטעפ, נאָר ביי דער טיפקייט פונעם נוצריס אויגן. — אויגן, ווי די נאָכט.

דער סאָציאַלער אַקצענט, וואָס טאנצט ווי אַ העלער פייער-פלאם אויף דעם נאָכטיש-טונקעלן סדום-פילם אין „חצות“ איז דערפאר ניט קיין אַפשיין פון דער פאַקטן-דיאַלעקטיק אין דער זינדיקער שטאַט, נייַערט

דאָס אלטע וואָרט צווייטע — בלאָ פייער אַ פונק.

אַ שמעטערלינג — שוועבט עס אַרום דאָ פון טישל צו טיש. (זי. 37)

ס'איז די אלטע נבואה-רעמיניסצענץ מיט וועלכער שטערנבערג איז פאַעטיש געבוירן געוואָרן. דער מלאך פון דורות-לאנגן מקח זומכר האָט פאַרגעסן פון אים אַפצושנאָלן די דאָזיקע דערמאנונג. אין די שאַטנווינקלעך פון דער סדומישער שפיל-עסטראַדע זיצן די אַלימפיער פון זעאונג אויף דער וואָר אין פון עטיש-הייסן וואָרט. די אלטע מייסטערס: ישעיה דער זון פון אמוץ, הושע דער זון פון בארי, דער וויזיאָנער יחזקאל און דער פאַסטעך פון תקוע. פאַר זיי פראָדוצירט זיך דאָס יעקב דער זון פון משה מייערבערס מיט זיין ערשטער וויזיע און פרוווט דעם שלידער פון זיין וואָרט. שווער ווי בליי. דער קינסטלער האָט זיין לייַדנשאַפּטס-לאַווע צענאַסן ברייט און געלאָזט לויפן איבער איר מיט טריט באַוועסע. פאַרגוילעמטע, סאָמנאַבולישע, מיט שריט פון שרעק און סטאַ-טעטשנעם געוון שאַטנס-סילוועטן:

די פרות הבשן וואָס שורשן מיט טוינטער קליידער פון זייד.

געפורערטע באַקן — טויט שוור, טויט מיד

יינגברויען אין העמדער. טייל שלאָפן נאָך זיס
פּרויען־שחעסטער. די וואָגלענדע מאמעס אַליין
און אנדערע געשטאַלטן — עס נעמט ניט קיין עק.

און די אנדערע געשטאַלטן? — אַלץ נאָר פּרויען. נאָר
פּרויען, הייל זייער תּאווה און זייער פּיין סימבאָליזירן די בראשית־
דיקע קללה פונעם געשלעכטער־גיהינום. זי, די פּרוי פאַרקערפּערט
די נביאישע אַלעגאָריע פון „לא רחמה“, וועלכע דער דיכטער־
רעזשיסער אינסצענירט צווישן די באַקנישע ווענט פון שטאַט־
שער זינד.

און אפילו שפעטער אין „קאָליבריי“ ווען דער דיכטער האָט
זיך שוין געהאט באַגעגנט מיט דער פּרוי ניט נאָר אונטערן אַס־
פעקט פון נביאישע רעמיניסצענצן און אַסקעטיש פאַנאַטיוורסן
טעמפּעראַמענט, נאָר אויך ביים שײן פון עראָטישער פּרייד־
אויך דעמלט

קומען פּרויען, נאָר פּרויען
„אין די מאות
פון קאַפּעהויז
אין די טויזנטער —
פון קלויסטער“.

(ז. 187)

פאַרמויערן פּיקאַלאַס נאַקעטן יינגל־גוף אינמיטן מאַרק און
פאַרגיין זיך פאַר זײַן דענקמאָל אין אַ ווילדן תּאווה־רוף..

און ווען שטערנבערג שטעלט זיך אין „שטאַט אין פּראָפּיל־
אַוועק אויף אַלע אירע ראָגן כדי איר מיט זײַן שטים הי אַ ווינט
נאַכצופּיפּן זײַן שטראַף־וואָרט, פאַרמעסט ער זיך קעגן די מאַנצ־
בילן, לאָזט אָבער אויס זײַן האַרץ צו „זייערע ליאַלקעס־וויבער“.

אַדער ווען ער גייט צו זיך אַהיים מיט שטאַטס טונקעלע
הינטערגאַסן און די פינצטערניש וועקט אין זײַן געמיט האַלוצי־

באציעס, וואָס דער אָרגאַנישער רעזשיסער פֿורעמט זיי צו מיואַנז־
סצענעס—ווי אַזוי זעט אויס דער ספּעקטאַקל? ווער זענען די
פֿיגוראַנטן?

אַט זיי שלעפּן זייער געפאַנגענעם... טויטע זונות זענען דאָס.

זיי בייגן זיך איבער אַ יינגלינג און

„ווי גוף פאַנאַנדערזיךקלען, ווי להבדיל אין דער שול אַ מורה“.

דאָס ביו אַהער ציטירטע זאָל באַקרעפטיקן מיין טעזיס, אָז ניט
דער קלאָרער טאָג פון געשעענישן האָט אָנגעווייט אויפן דיכטער
פֿון „שטאַט אין פּראָפּיל“ עפעס אַ סטרינדבערגישע אידייען פֿאַ-
טאָלאָגיע, נאָר ווייט־נאַכטישע טעמפּעראַמענט־ירושא דעקט אָפּ
אַלץ טיפּערע און טיפּערע וויזיע־שיכטן און גרימירט די פּאַקטן
און זייערע שאַטנס צום ס־מבאָלישן זעאונג־ספּעקטאַקל.

אין דעם ווילדן אומקום־באַלעט פון דער שטאַט אויסגעפירט
פֿון גיישעס, זונות, פּריזיה'ס און פֿון וועג אָראָפּגעפירטע שוועס־
טערס, כּלה'ס, פּרויען, טעכטער, איז דער געשלעכטלעכער צד
שכּנוד: דער מאַן — ניט מער ווי עפעס אַ בלינדער אינסטינקטן־
קנול, וואָס איז פּאַרשאַלטן געוואָרן צו

„זוכן ביים ליכט פון דער שרימה

דעם שאַטן פון הייב און איר קלייד...“ (ז. 44)

אויף אַ מאַמענט קען זיך אויסדאַכטן, אָז אין דעם דיכטער פון
שטאַט אין פּראָפּיל האָט זיך אויסגעלאָשן די נביאישע דער־
מאַנונג, און אָז אין זיין רעזשי־בוך האָט זיך אַרײַנגעפּלאַנטערט
מיטלאַלטערלעך־מאַנאַכישע סימבאָליק, וואָס לייזט אויף דעם זינד־
ספּעקטאַקל אין אַ טונקלער מיסטעריע פון פּאַרשאַלטענע בלינדע
בעטלערס אנשטאט אין אַ העלן פּינאַל פון עטישער רעאַבילי־
טירונג. דיזעלבע סכּנה האָט געלויערט אויך אויף פּרין אין ביי
נאַכט אויפן אלטן מאַרק. פּרין איז זי בייגעקומען מיט די שטויס־
הערנער פון היינישער איראַגיע און מיט דער אויטאָ־סאַטירע
פון זיינע רעוואַלטירטע מתים־העלדן. שטערנבערגן האָט פּונעם
פּלאַנטער אַרויסגעפירטן דאָס, וואָס

„ס'איז געשען א קלייניקייט: א גאטניג איז אומגעפאלן
און פארשטעלט די שוועל פון עלעגאנטן רעסטאראן.“
(זי 71)

צוליב דער דאזיקער „קלייניקייט“ האָט דער דיכטער געקענט
אַרויסרייסן ביי דער שטאַט כאָטש איין תשובה מאַמענט. אונטער
די „גאַלדענע טראַפנס טרייסט“ פון דער נביאישער „ילדי
זנונים“ וויזע בליט ענדלעך אויך אין שטאַט א בלום פון
רחמים:

סיטאַר ניט זיין איין מענטש. וואָס הונגערט!¹ (זי 72)

דער דאזיקער פערז הערט זיך ווי דער פאַטעטישער קלינג
פון צדקה פּושקע ביי א יידישער לוייה. ערב טויט קען דער בלע-
כענער פּושקע-רייטם גאָך זיין וואָרענונג און טרייסט; אין דער
טרויער-געדיכטעניש פון לוייה איז ער ניט עפעס אנדערש ווי
גראַטעסקער געלעכטער — אַ בלוטיקע דערנער-קרוין אויפן צער-
געזאַלבטן קאָפּ פון אָפּגאַנג.

פילט טאַקע דער דיכטער, אַז דער פאַטאַס פון וואָרט גרייכט
ניט מער אין אָנגעזיכט פון דעם אומפאַרמיידלעך געוואָרענעם
אונטערגאַנג, אַז דער ביאַליקשער „נעם אַ טאַפּ און טו א וואַרף
און זאָג: אַזוי וועט איר צעבראַכן ווערן“ הייסט ניט דערגאַנגען
צו הייליקן דאָס וואָרט מיטן קרבן פון אייגענעם ליב, הייסט
פאַרגעסן אָן דער בלוט-שני-בשנישאפט מיטן נביא פון נצרת-
דער נביאישער אינסטינקט אין שטערנבערגן, דער דאזיקער אינד-
סטינקט, וואָס איז אידענטיש מיט פחד פאַר האַלבקייט, מיט
גאַרונג גאָך אַבסאָלוטן, ער באַפעלט אים צו כּוֹן דעם לעצטן
שריט:

„הייליק וועל איך מיך אויסטרעקן

אין מין גאנצער לענג

אויף דעם הויכן שטייגער-בעט

פון אָהנס-גאַס — פּה נטמן אַ יידישער פּאַעט! (זייט 61)

די „נאַכט-בולוואַרן-קינדער“, דעם דיכטערס „קליינע טייערע ברין-
דערלעך“ וועלן דערנאָך אַפּאַסטאַליש טון פאַרקינדן, אַז דער

גביא האָט זײַן אומקום-וואָרט מיט אייגענעם בלוט געהייליקט:

קיינמאָל נאָך ביז אונדזערע צייטן
האָט דער דיכטער ניט זיין לייב, ווי האַרפּן
אויפּגעהאַנגען, ניט געוואַרטן
אין די גאָסן פאַר די הוליענדיקע מאַסן. (י. 63)

עס איז פאַרפאלן געוואָרן אין וויסטן תהום — סדום! עס האָט
זיך אויסגעלאָשן די גביאישע זעאוונג, דאָס ליד פון האַכן, האָט
זיך פאַרענדיקט, ווי אין דער קריסטלעכער לעגענדע פון דער
לייוונג, ניט מיט תשובה טוט מען, נאָר מיט דער קרייציטונג
פונעם גביא.

III.

דער חלום פון לוייה

שטאַט איז ניט נאָר מאַראַלישער חורבן, נאָר אויך צעבראָ-
כענער, טרייסטלאָזער פּיינאַזש. ווען זינד שרייט פון דער ערד,
עפּן דער הימל ניט בלייבן קלאַר און גאַנץ.

„ס'מישט זיך אויס דער הימל מיט דער ערד און ווערן
פּייער אָדער וואַסער — ווייס און טרייסטלאָז אָן אַנענד (י. 117)

נעמט זיך די טרייסטלאָזיקייט פון דער נאַטור באמת נאָר
פון כללישער זינד? אפשר נאָר האָט דער קראַנקער שטאַלצער
אַהונט־דיכטער וואָס ראַנגלט זיך קאַשמאַריש מיט

„אַלע מיינע ליבעס, תּאוות זשומען
טוליען זיך צום ראָק אין ליידנשאַפט אָן שיר“ (י. 118)

אַריינגעפאַרבט אין פּיינאַזש אַריין זיינע אייגענע זעלבסטמאָרד־שטי-
מונגען און אַריינגעהויכט אין דער לבנה זיין צער פון זעלבסט-
פּייניקונג?

„די לבנה האָט זיך אויפּגעהאַנגען
אין דער טיר פון מיין צימער.“ (י. 124)

די געוויסנס־האַלוצינאַציעס פונעם דיכטער האַבן אויפּגעהאַנגען
די לבנה, פאַרוואַנדלט די שטערן אין

„גאָר מיילעך... יאָ מיילעך-בהלה.

זיי עסן דעם הימל, ווי הלב

און לעקן די וואַנצעלעך שמאַלע. (ו. 137)

אַנאַטרוניענער פונעם כללישן סדום איז דער נביא אַרײַנגע-
פאלן אין יחידישן עמור ה. און מיט דערזעלבער לײַדנשאפט
פון שטראָף, מיט וועלכער זיין וויזיע האָט געהויזט אין די גאָסן
פון שטאָטישער זינד, מיט דעמזעלבן פאַנאַטיוס צעוויקלט זיך
זיין זעאונג אין ליכל פון אייגענעם צער.

קען דען דער יחיד, קען דען דער נביא אַליין בלייבן כשר,
ווען דער כלל איז טרייף? מוּ ער, דער דיכטער ניט איבערקוקן
זינע אייגענע ציצית, ניט נישטערן נאָך אייגענע חטאים? מעג
ער זיך לאָזן אָפּנאַרן דערפון, וואָס זיין גוף, זיין געמיט איז
אויסערלעך שיין און ציכטיק ווי דעם קצב'ס קלייט בײַ נאַכט?

„שיין און ריין. קיין סימן ניט פון קצב. ניט פון קוגים-פּאַלע

ניט קיין מעסערס, ניט קיין העק. סאַויסטיש אויסגערוימט

און אויף דער טיר אַ שלאָס — דעם וועג אַרויס פאַרצוימט.“ (ו. 238)

דורך דער צבועישער ציכטיקייט פון דעם קצב'ס קלייט-טיר אַדורך

...באַליידיקט בלוט און פלייש פון העק און מעסער טרוימט (דאָרט).

דער טרוים פון העק און מעסערס האָט דעם דיכטערס וועזן
געשפאלטן

„אין צווייען.

אין דרייען.

אין פירן“ (ו. 127).

איצט וועט שוין לײַכטער זיין ארויסצוגעפונען די אייגענע זינד-
ברעקלעך. און זענען זיי ניט פאַראַן, וועט שוין די אייגענע
זעלבסט-פייניקונגס-האַלוצינאַציע —

„מיין געוויסן שטייט אין מיטן שטוב — אַ צלם“ (ו. 139)

אונטערווארפן דאָס שטיקל חמץ. אין געיעג נאָך אייגענע זינד,
וועט דער דיכטער אַרײַנטרוימען אין זיך אַ בלוט-פאַרברעכן:

„געבן מיר מיין ברודערס ארון.
האָס איך פיר באַהאַלטן אים אין זאַמד.
זיי משה דעם עגיפּטער...
און האָס שרעקלעכער : איך שווייג פאַרמיט
און בעט ביי אים אפילו ניט מחילה. (ז. 128)

אַט אַ חטא פאַר וועלכן ס'קומט על פי מענטשלעכן און געטלעכן
דין אַ שטראַף אַ האַרבער — דער שטראַף פון טויט. דער
שטראַף וואָס וועט זיין דער שטיין פון גערעכטיקייט איבער די
תּהומות פון כללישן סדום און יחידישן עמורה.
דער טויט פון ברודער־מאַרד מוז האָבן דעם מוט צום
חלום פון זעלבסטמאַרד :

„נאָר געמיינע שאַנעווען זיך. קאַרגן.
די האָס זינגען אַלאַ שעלי.
מוון קענען זיך דערהאַרגען. (ז. 126).“

און די וואָס זינגען אַלאַ שעלי פאַרשטעלן באַגלייך מיט ביי־ראַנס
יונג־אומגעקומענעס פריינט די קאָנקרעטע וועלט מיט דעם קאַש־
מאַר פון זייד געדיכט.

„אין אים דערטרענקען ווערן וועט די זון.
ווען זי וועט פרווין שיינען...“ (דאָרט)

די מאַיווע שעלישע טרויער־ראַמאַנטיק בלאַזט אַריין אין
דער נאַטור אַ דעמאָנישן רוח־חיים, דורך וועלכן דער פיינאַזש
ווערט אַריינגעטריבן אין קאַרהאַד פונעם דיכטערס טראַגיש־
טיפער געראַקלעכקייט. שטערנבערגס אַזער־ליריק וויקלט
אַן אויפן פיינאַזש גראַטעסקע סצענעס פון געוויסנס־פיינ. פון
וועלכע ער דיכטער־רעזשיסער קען זיך דערנאָך אַליין ניט אויס־
פלאַנטען די געוויסנס־פיינ־סצענעס פון דער נאַטור פאַרשטעלן
דעם ווי צו זיך אַליין און צו זיינע מענטשן־אילוזיעס, וואָס צו
זיי, נאָר צו זיי איז געווענדט זיין שטראַף־וואָרט :

„זיי אַוויזשע וועל איך צו קבורה ברענגען
דעם מת מיינעם,
אויב ער וועט תמיד אַווי הענגען
אין דער טיר פון מיין צימער.“

און פאַרכלינען מיט זיין שימער
אויך דאָס מאָרגנליכט ד' (דאָרט)

דער פרווה צו דינאַמיווירן דעם פיינאַזש מיט דעם אייגענעם
טרויער-אויפברוי אין ניט געלונגען, ווייל די לבנה, די מיליאָנען-
יעריקע קאַמעדיאַנטקע, האָט דאָס מאָל איר ראָל ניט נאַרשטאַנען-
זי איז געבליבן הענגען אין דער טיר אַ טויטע און אַנשטאַט צו
לויכטן מיט סימבאָליק האָט זי די סימבאָליק, פאַוּשטעל-ט-
די רעזשי ווענדט זיך צוריק צו מענטשן, אַ מענטשן-
שאַטנס. זיי בלייבן דער קוואַל פון זיין מרה-שחווה און פּיין-
מיט זיי פירט ער דורך דעם ספּעקטאַקל פון מידיטי און פע-
סימיום (איז מידיקייט, פעסימיום און טרויער אינאיינעם ניט גענוס-
פריידיקער גענוס?).

איין לוייה נאָך דער אנדערער. אלע אומגעקומענע פון דער
נאָרער געשיכטע פון אומקום:

„אלע אומגעקומענע מצרים“

באַבילאָנער, גריכן, רוימער

איין לוייה נאָך דער צווייטער. (122)

פירן אַרויס פון דער צייטס הינטערשטאלן דעם טרוער און פירן
אים צו צום דיכטערס געמיט. און ניט נאָר די אומגעקומענע, די
קרבות פון נבואה זענען געקומען אָפּצאָלן דעם פעט פאַר זיין
תוכחה-וואָרט, ניערס אויך די אייגענע, די נאָענטסטע בלוט-קרובים

„פריינט און ווייב און שוועסטער

מיינע ברידער —

טרעטן איבער מיר און מיך באַשפּייען.“ (דאָרט)

אַזוי ווייט איז שטערנבערג אַ לייבליכער קרוב מיט דער דאָדענטן-
פלעיאָדע פונעם *fin de siècle*, וואָס האָט דעם טרויער פּרוואַנדלט
אין אַ יחידיש-גייסטיקער פרייד, אין אַ אינטעליגענטי לאקעט-
קאלע פאַרן אייגענעם היפּער-ראַפּינירטן געמיט.
באַגלייך מיט זיינע ברידער-דעקאָדענטן געניסטשטערנ-
בערג די שענדונג מצד די היסטאָרישע אומקום-חילות:

שטרצלנדיק.

האָב געענפערט איך צוריק:

— שער 1

דאָס ראַפּינירטע דיכטערישע געמיט וואָלט אויך איצט געקענט
האָבן זײַן אייגענע דעקאַדענטישע הנאה פון דעם באַגעגעניש
מיט דער פרוי, וועלכע האָט שוין אויפגעהערט צו זײַן דער
סימבאָל פון געזעלשאַפטלעכער קללה און איז אין די מרה־שחורה־
געצן פון מאָדערניסטישער פּאָעזיע געוואָרן זײַן

„סאַמעט־קעלע מיט ווילדע הערנער — (ז. 132)

וואָס איר

„טיף־בענקענדיקע אַקראַבאַטיק

שמעקט מיט אָונט־פעלד־ מיט קרייטער

און מיט מיאטעק,

אַז עס קומט אַזש אָן צו וויינען

מיר דעם חכם עתיק... (ז. 133)

(ס'קומט אָן ניט צו שעלטן, ניט נביאיש צו צאָרנען, נאָר דעקאַדענ־
טיש צו וויינען...) אָבער די בלוט־ און גייסט־ירושא פונעם דיכטער.
די פּראָפּעטישע אַסאַציאַציע זיינע, וואָס זעט אין דער פרוי, אפילו אין
רויז פון די צאַרטסטע סאַמעט־געפילן צו איר, אַ קוועלע (דער
דעמינוטיוו פון פרות הבשן!) דערלאָזט ניט, אַז ער זאָל טראַגן
די פרוי אויף די אָרעמס, ווערן איר „קאַרעאַגראַפֿיע־קוואַטער“.

וואָרום, קען ער זיך גלייכן מיט זײַן ריוואָל, דעם „דייטשעלע־
דעם הויכן, וואָס

„מענדאַלע מוכר ספרים —

ניט קיין זיידע אים און ניט קיין פּאַטער...“? (דאָרט)

אין צייכן פונעם שטרענגן זיידן, דעם בעל־מוסר, דערוועקט
זיך אינעם דיכטער דער אַטאַחזים פון אסקעזע, ער דערטאַפט
זיך אַליין אין פּלאַגראַטי ביי דער זינד פון עולם־הזה און דער
שטראַף איז ניט ווייניקער האַרב ווי יענער אין „חצות“: טויט.

בלוט אויף מיינע אייביק יונגע ליפן. רויט
זיך פאנאנדערבליט אויף זיי די בלוט פון טויט. (דאָרט)

טויט איז דער עטיקעטן-לאָזער אורטייל, דאָס בלויוזע וואָרט. צום
סימבאָל פון אָפּנאנג וואַקסט זיך ערשט פּאַנאַנדער די פּייערלעכע
עקזעקוציע: די לוייה.

און די קעלנערס פּאַרטיק אָנגעטון אין טרויער שוואַרצן
נעמען מיך אויף זייערע הענט — גאַנץ נאָנט צום האַרצן.
דרייען זיך מיט מיין לוייה, טראָגן מיך אַריין — אַרויט
און די לעצטע נאָכן ארון — פון בופעט די מויז... (ז. 134)

די פּילם-געשווינדע פּאַרוואַנדלונג פון די קעלנערס — די פּריי-
לעכקייטס-משרתים — אין קברנים, און די גראָטעסק-טראַגישע שריפה
פונעם אַרקעסטער:

עמיץ כאַפּט ביים עק די גרויע מויז,
גיסט זי אָפּ מיט גאַז און האַרפט זי אין אַרקעסטער... (דאָרט)

אַט די גאַנצע פּאַנטאַסטיק פון שטערנבערג דעם רעוויסער,
שאַפט ערשט די פּאַסיקע דעקאָראַציע אויף צו טראָגן צו קבורה
דעם חלום פון דעקאָדענטישקייט וועלכן עס האָט, אין אַ מאַמענט
פון זעליש אומבאַוואַכטער גענוס-גיריקייט, געחלומט אַ נביא-ישער
טעמפּעראַמענט.

.IV

קאַמף גלייך אויף גלייך

מיטן שם המפורש פון גלויבן וואָלט דער דיכטער געקענט
וואַגן דעם פּלי ביז אין די בלאַע ספּערן פון האַפּנונג; אויף די
שוואַרצע פּליגל פון פּאַרצווייפלונג האָט ער זיך נאָר אויפגעוויבן
ביז צו זיין היטרינע-שויב פון חוּק און איראָניע. דאָ אין דער
מסיבה פון עכטע מאַניקענען, פּאַרקנסט

מיט א שטומער בחולה זייערער —

אָט דעם בלאַגדן טרויער-באַק

אין הופה-קלייד פון טרערן נאסן (ו. 166)

סען ער זיך גלייך אויף גלייך שפילן און ראנגלען מיט דער פאלשקייט פון מענטשלעכן געדאַנק, מיט דער צבועות פון מענטש-לעכער מאַראַל און מיט דער מאַנעקענישקייט פון מענטשנס געפיל. גיט אַרום דעם פאַטעטישן וואָרט פון נביא זאָל זיך זאמלען דאָס שטאַט-געזינדל, נאָר אַרום דער בינע-אילוויזע פונעם קאָמעדיאַנט. מיט צירקוס-גלאַנץ וועט ער אַרײַנאַרן זייער תּמעוואטע שפּיל-פאַרגלייבטקייט; מיט ליגנערישן וואָרט אָפּנאַרן זייער געדאַנק פאַלשקייט. און „finita la comedia“ וועלן זיי בלייבן שטיין אַנטוישטע; וועלן זיך דערוען נאַקעטע.

זאָל אויפגיין דער פּירעהאַנג! יעדע סצענע אן אנדערע טעמע-חוק-שפּיל באַגין!

יעמוד: וויבערישע צניעות. גיטל מיטן אָפּיצערסקע היטל ציט אויס דעם ליגן פון איר צניעות העט, העט ביז צום תּהום פון אַמרי.

„זאָל איך שטאַרבן, צי איך הייב אָן צו דערקענען גאָר אַג אָפּיציר!“ (ו. 176) און זי האָט באַצאָלט מיט העכסטן אמת: לעבן—פאַרן ליגן פון איר צניעות.

די צווייטע טעמע: דער קאָמעדיאַנט אין וויטרינע שפּילט יעזוס דעם דערלייזער. די זונות — אַ געזעמל פון מאַריאַ מאַג-דאַלענעס:

... יעדע

האַט געהאַט אַ בענטשערל, אַ סידור

און געשאַקלט זיך, געדאַונט

מידער, מידער, מידער... (ו. 181)

איין פּאָליציסט ווערט, אַ צעשלאַגענער פון די זונות, פאַר-חאַנדלט אין אַ באַרג-פּרעדיקער:

„פּון מויל אים גייען רייד בלויז גוטע, צאַרטע — טאַמע אויסדער-וויילטע פונעם אלטן און פון גייעם טעסטאַמענט.“ (דאָרט)

און ניט נאָר דער פּאָליציסט... אַ רעגמענט סאָלדאַטן גלויבט, אָן
 כריסטאָס איז לעבעדיק געוואָרן און... שיסט אויס ביז איינער
 אַלע זונות, באַפרייט דעם נביא.
 דער סוף? אַלע זעלנער און דער גואל אַליין... ווענעריש-
 קראַנק.

„פאַר שרעק די זעלנער איינגעהילט אין שוואַרצע פענער
 זיך:
 פסול משיח!... (דאָרט)

איז די אַנטוישונג אין משיח אַ פולע, אַ גאנצע? יאָ, פאַר
 די, וואָס אויך משיח איז ביי זיי ניט מער ווי אַ ליגנעריש אי-
 לוויע-שפילעכל, אָן אַן חיות אָנגעמאַלטער בענקשאַפטס-אַרנאַמענט
 צום אייגענעם לעבנס-גליווער; פאַר זיי איז די אַנטוישונג בלי-
 שום ספק אַ גאנצע. ביי דעם דאָזיקן אילוויע-פאַרשאַמאַכטן געזינדל
 האָט דער דיכטער מיט דעם איבעראַשנדן פינאַל פון „ווענעריש-
 קראַנקן נביא“ זיין חוּק-ציל דערגרייכט. נישט אַנטוישט זענען
 געבליבן די טויטע זונות, הייל די יעזוס-אילוויע אין היטרינע
 האָט אין זייערע פון נאַקעטן לעבנס-אַמת און פון מיט פאַלשקייט
 אָנגעפעלצטער געזעלשאַפטס-מאַראַל געטרעטענע נשמות, אָנגע-
 צונדן, אָדער גאָר דערוועקט די לייַדנשאַפטלעכע משיח-בענקשאַפט
 צו רייניקונג, צו דערלייונג.

„קומט דער אָונט — צייט פון מנחה-מעריב אויף מײן פענצער-בינע,
 ווען די לאַמפן אונדזערע גרינען, רויטלען זיך אין בלויען.
 ווערט אויף טראַטואַר אַ מנין גוף- און פנים-טייטע גאַסן-פּרויען,
 וואָס זיי מאַכן זיך פאַר מיר דעם צלם מיט דער טרויעריקסטער מינע;
 — יעזוס אין היטרינע! (דאָרט)

דער דיכטער האָט אַזוי אַרום אַריבערגעשפּרייזט זיין לכתחילה-
 דיקע חוּק-כונה. די איינציקע צדיקים אין סדום, די טויטע זונות,
 וואָס זענען די גראַטעסקע טויט-לאַטע אויף דער „לעבעדיקער“
 שטאַט, האָבן באַלויכטן די חוּק-היטרינע מיט די עכטע פּיערלעך
 פון זייער משיח-בענקשאַפט. זיי האָבן נאָך מער געטון ווי דאָס:

זיי האָבן מרמו געווען אין דיכטערס געמיט נאָך אויף אַנדערע
לאמעדוואָניקעס, וואָס דער פּאָעט וועט זיי ארויסגעפונען אין
ציקל „בוקארעשט“, אויף אנדערע גסתרים.

וואָס אין דער פינצטער, ווי דער מוילוואָרף זיך פּאַרנעסטעט האָבן,

גראָבן,

גראָבן

בין די שיינע איבערדעק, די שוואַקס-שאלעכץ, דורכגעביטן —

בין דאָס טייערע טישטעך פון דער שטאָט אַראָפּגעריסן. (זי 309)

וועגן אַרבעטער און אַרבעטסלאָזע וועט, ווי געזאָגט, דער
דיכטער זיך פּאַרטראַכטן ערשט שפּעטער, ווען ער וועט פּרוּוון
מאַכן דעם סך-הכל פון זײַן נביאישן שליחות און בײַ זיך אליין
פרעגן:

וועטער, ווי האַלט עס מיט דער נאַכט ?

ער וועט דעמלט „צווישן נאַכט און טאָג“*

גײן ווייטער בין מיט בינטל אונטער אַרעם שטיין בלייבן פאַר פּאַבריק“.

בײַם טויער פון פּאַבריק, בײַם טויער פון אַרבעטס-קנעכטשאפט
און גאולה-ליידנשאפט וועלן ערשט

פּלאַצן מיינע קייטן, וועט זיי רויך צעגײן מיין טרויער (דאָרט)

איצט שטייט דערוויייל דער דיכטער אין סאמע מיט געראנגל
מיט דער שטאָט, איר זינד און איר פּאַלשקייט, זײַן כלי-זין —
בינע-אילווייע, זײַן כונה איז: צו שאנד און צו שפּאַט
מאַכן די משיח-בענקשאפט — דאָס חן-בלימל, וואָס פּאַלשקייט
האַט זיך פּאַרשטעקט אין לאַץ.

זעלבסט-חווק האָט געזאָלט זײַן אַ מיטל צום צוועק און איז
קעגן דיכטערס ווילן געוואָרן דער רעזולטאַט פונעם שפּיל. די
טויטע זונות האָבן ערנסט גענומען דעם שפּיל פון חווק און אי-
ראָניע און מעג דער דיכטער פּרוּוון פּאַרווישן דעם טראַגישן
מאָמענט מיט אַנאָיף דער גיך אימפּראָוויזירטן „מיט יאַשטשער“

זשורנאַל „שוין“ גומ. 2, בוקארעשט, אפריל 1936.

קעס-געלעכטער-ספעקטאקל, אין וועלכן ס'באטייליקן זיך אַוועלכע
געניטע אַקטיאָרן ווי לבנה, גאַסן-לאָמפּן, גאַסן-שפיגלען, אונטער-
קולות, טורעם-זייגער, ציגיינער, און ער אליין, — ער וועט דאָס
אַנגעצונדענע פּייער ניט מער קענען אַפּלעשן. די לייַדנשאַפט פּון
גאולה-פאַרשמאַכטע פּרויען (דוקא פּרויען! די קללה טראַגט די
ברכה אין זיך!) האָט דעם קאַמעדיאַנט פאַרן נביא געזאלבט.

„זונות : (קרוינען אים פאַר זייער דיכטער)
זונות : (קושן אים ווידער)
אונדזער הייליק סידור ! (זי 195)

עפעס אַ נישט-גוטע האַנט האָט זיך זאָ אַרײַנגעמישט און זיך
דערלויבט מיטן דיכטער אומהיימלעכן שפּאַס. יאוש פּויעט ווי אַ
שוערע כּמאַרע איבערן געמיט. און וווּ איז גאָט?

...גאָט

זעט דעם כאַאַס, זעט : דער שטן שפייט אים אין דער באַרד-
באַר זיין שווערד צעבראַכן און ס'איז שטויב זיין וואָרט...
וועט ער שטום אַזוי אויסזיצן ביז צו ענדע דעם ספעקטאַקל
ביי דער שארלאך-רויטער ווינד פון שטאַט — די איינציקע פּאַקל,
וואָס דערלויבט אַנציינדן דער ניטגוטער...?
דיקע, נאסע, יאוש-פּולע פינצטער, ווי אַ בעגער-מוטער. (זי 190)

ווער איז דער ניטגוטער ? דער „על פי שכל“, ראַציאַ, וואָס ווייסט.
אַז דער שפּיל מיט חוּזק איז געפּערלעך. ראַציאַ, וואָס
„מאַכט זיך, און פאַרשטייט ניט קיין איראַגיעס“ (זי 202)

און קען דערפאַר אויפן סאַמע העכסטן שפּיץ פון חוּזק פּאַטעטיש
ברוסטעווען

„אַלסדינג איז מע דן !

אַלסדינג איז מע דן !

ס'גייט ניט אָן ביי אונדז קיין שווינדל...“ (דאָרט)

די פרעמיערע פון פאַלשן משיח-ספעקטאַקל איז אויף די ברעטער
פון שטאַטישער זינד-בינע דורכגעפאַלן. דער ניטגוטער האָט פאַר-
פּלאַנטערט די רעפּליקעס און דערפירט די קאַמעדיע צו אַ טראַגדי-

קאָמישן פינאַל. דערזעלביקער ניטגוטער, פאַרשטעלט אין „ראַציאָ“
האַט אויסגעפֿיפּט די פאַרשטעלונג.

וואָסזשע האָט געקענט טון דער דיכטער־רעזשיסער נאָך אַזאַ
דורכפאַל אין טעאַטער פון אַספּאַלטירטע גאַסן?

עס האָט זיך אין אים אין יענעם אַוונט אָנגעצונדן (ווי דען
אַנדערש נאָך אַזאַ קבלת־פנים בני „זיי“?)

„... אַ פּלאַמענדיקע בענקשאַפט נאָך יידן...“

(ווי זי פּלאַקערט אין די שריפטן פון י. ל. פּרץ!) (זי 207)

און ער איז אַרויסגעפּלויגן אויף אַ ספּעקטאַקל־טורנע אין... געטאַ.

„... איך באַפוילן האָב מיין פענצטער פּליען

און בין אָנגעקומען — מייען זאָל מיין שויב זיך, מייען!

אין דער גאַס פון יידישע קלייטן, טעמפלען, קלויזן.

האַט די פּרץ־שע בענקשאַפט נאָך יידן, וואָס האָט זיך פּאַ־
נאַנדערגעפּלאַקערט אין שטערנבערגן, פאַרוועבט דעם געטאַ אין אַ
נעץ פון ראַמאַנטישער אידעאַליזירונג? ניין! די קרעמערישע
עקשנות פון די בענקשאַפט־אַביעקטן —

„דערער ברוינער ייד געהאַנגען אויף די ברענענדיקע, ווילדע,

געלע, רויטע פאַרבן פון די קלייטנס טירן, פענצטער, שילדן...“ (זי 208)

אַנ' עקשנות, וואָס ווירקט נאָך אַפּשטויסנדיקער דערפאַר, וואָס אין
דעם הענגען אויף די קלייטנס־טירן איז קיין האַפט ניטאַ, האָט
דערצו ניט דערלאָזן, זיי, די קרעמערס

„... זענען צוגעקלעבט מיט שפייטעך בלויז...“ (דאָרט)

די פּאַטאַליסטישע הכנעה פון די קרעמערס, די האָפּנונגסלאָזע הכנעה־
אין וועלכער ס'ליגט בלויז איין פונק פון בטחון: דער איינגעניי־
טער, אָפּגעשפּאַרטער גילדן; די צניעות פון די געטאַ־טעכטער,
וואָס זייערע פרומע אויגן קענען ניט צוקוקן

— אַזאָ חתן־בּחור האָט אפילו ניט אויף זיך קיין רימען ז' (דאָרט)

און אליין שטייען זיי אַנבטלויזטע אין דער גאַנצער נאַקעטייט פון

גרייטקייט צו פאַראַט, פאַראַט פון זייערע אַרימע טאַטעס, פאַראַט
פון די „יידישע פיר טויזנט יאָר“:

„אין אַרויסגעברומט דאָס זינדיק שווערע וואָרט:
— פיר אונדז שמדן!... (זי 210):

אַט די אַלע מעלות־טובות פון דער געטאָ־פסיכיק, גראַווירט
אויפן שטערנבערגישן נביאישן טעמפּעראַמענט, האָבן פאַרוואַנדלט
דעם ערשטן פלי־געזאַנג איבער די יידישע גאַסן אין אַ גאַליקער
סאַטירע. אין דעם דאָזיקן כּפּעקטאַקל אין געטאָ האָט אָבער דער
דיכטער צוריקבאקומען אין זײַן האַנט דעם כּלי־זײַן פון חוזה און
איראַניע, מיט וועלכע ער קען, נישט געשטערט פונעם נישט־
גוטנס שפּיצלעך, זיך קערן צו זײַן קאַמפּס־קעגנער און פאַרענדיקן
זײַן פאַרשטעלונג מיט אַזאַ זיגער־ש־בײַזן זשעסט:

„האָב איך תּיכּף מיט דער האַנט זיי אָנגעוויזן אויפן נדן־
וואָס ער בלישטעט טרויעריק אויף דער הויז־פלעכע,
פון די, ווי אין אַ זאָווערעכע,
אויסגעדעקטע הינטנס פון די אַרימע טאַטעס...“ (דאָרט)

מ'דאַרף האָבן עפעס אַ אשמדאי־שע גבורה צו פליען איבער
יידישע גאַסן און אָנגעצונדענער פון פרצ'שער בענקשאפט נאָך יידן,
און צו זען נאָר קרעמערס און שמד־גרייטע כּלה־מיידלעך. איז דען
אין געטאָ אַפּגעטריקנט געוואָרן לגמרי דער בוים פון גײַסט מיט
זײַנע האַרבע פּרוכטן פון דין און די זיסע פירות פון רחמים?

„שלייכן זיך אין שוועבניקע קאַסטנס גלייך מיט מיר
צוויי געשפּענטער אויף אַ יידישן שפּאַציר —
שעפן לופט...“

(צוויי געשפּענטער, ווייל קאָנקרעטע יידן־געשטאַלטן זענען, ווי
שוין איינמאָל געזאָגט, אין שטערנבערגס לידער ניט פאַראַן. די
איינציקע בלוט־ און פלייש־געשטאַלטן, וועלכע זענען יאָ דאָ אין
לעצטן ציקל „בוקארעשט“, ווי משה גולם, קריצער, נחמן גר און
אנדערע, זענען לקוי־חמה־פיגורן פונעם אַלטרומעניש־יידישן שטיי־

גער־לעבן. דער דיכטער האָט זיי אַרױסגעשלעפּט מיט זייער גאַנצן
גײַסטיקן האַק און פּאַק פּון דער היגער ייִדישער טרויער־
וואָר כדי מיט זייערע געשטאלטן צו פּאַרפּיקסירן לדורות
דעם ערב־רב, וואָס איז געווען דער גאָר נישט בינע־פעאיקער
„אַין“, פּון וועלכן עס איז ווי דורך אַ נס און אפשר גאָר לױט
אלע געזעצן פּון ווערן, געבוירן געוואָרן דער „יש“ פּון כביכול־
דיקער ייִדישקײט).

די צוויי געשפּענסטער זענען:

„ער, וואָס נאַקעט הענגט זײַן גוף...“

און

„... דער פרומער מודה־אַני־ייד

אין זײַן אלמער, אין וועלכן ער פּלעג אַלע אינדערפּרי

זיך פּאַרמאַכן אָן אַ נשמה,

אָפּגעטון פּון ערד פּון טמא־

זאָגן ברכה... (ז' 212)

אין קלעם צווישן די צוויי, דורך כּוֹזנטער־יאָר אלטער שנאה פּונ־
אַנאנדער אָפּגעקערטע געשפּענסטער, סימבאָלן, רײַכט זיך די
דערמאנונג פּונעם דיכטער סטיכיש צום גאַלילייער.

„און פּון מױל פּון מײַן

גלייך ווי פּון אַ גאַנצן מנין

רײַסט זיך אױס אומגערן:

— זײַן פּון גאָט!

צום זון פּון גאָט. אָבער ניט אויף צו פּאַרטיפּן דעם שנאה־ההום,
נאָר כדי צו וואָרפּן אַ בריקל פּון איבערבעטונג צווישן דעם נביא
פּון רחמים און דעם ייִדיש־גײַסטיקן עקשנות, וואָס האָט זיך פּון
איבער דורות צעשטורעמטע האַנדל־וואַנדל־זאַווערוכעס, אויסבאַ־
האלטן בײַ די פרומע מודה־אַני־יידן. (שטערנבערג איז אײַנער פּון
די ערשטע, וואָס האָט אַרײַנגעטראַגן דעם נוצרי־מאָטיוו אין דער
ייִדישער דיכטונג. נאָך אין 1912 דערציילט בײַ אים דער שניי
אַ מעשה וועגן דעם „ריגאלע, ריגאלע־רוגז“ באַגעגעניש צווישן

נוצרי און דעם יידל ביים שליאך. דאָס דאָזיקע באַגעגעניש איז
 נאָך צושטאַנד געקומען דעמלט אונטערן כּשוף פונעם באַסאַראַבער
 זומער-נאַכט-פּייזאַזש. אין וועלכן ס'שווימען זיך אידייליש צענויף
 דער טרויער פונעם צלם אין פעלד מיטן צער פונעם יידישן
 ראָגאַטניקס נגון אין סטעפּ. „שניי דערציילט אַ מעשה“ זי. 22-25).
 דער איבערשמועס מיטן נוצרי איז דערפאַר דאָ ניט עפעס
 אַנדערש ווי אַ באַנייאונג פון אַ אלטער באַקענטשאַפט, פון אַ
 פּריינטשאַפט, וואָס איז געשלאָסן געוואָרן אויף די אומעט-פעלדער
 פון באַסאַראַבער אָוונט. זאָגט טאַקע דער נוצרי צום דיכטער:

— קום אין פעלד אַריין, ווי מיר באַגעגנט
 האָבן זיך אַדאָ אין אָוונט-טאָל
 צום ערשטן מאָל... (זי. 214)

און דער דיכטער אַ צעקאַכטער פון דעם ווידערזען, ענטפּערט:

— גאַלייער!
 (און אין מיינע אויגן האָט צעפונקלט זיך אַ טרער)
 קענט דאָך אונדזער בעסאַראַביע,
 וועט דיר זיין ניט שווער
 צו באַגעמען, וואָס עס ווייעט אָן
 טאָג און נאַכט און צלם דיינער
 אויף דער בעסאַראַבער הרודע... (דאָרט)

ס'איז דעם גאַלייער טאַקע גאָר ניט שווער צו חבּר'ן זיך מיט
 יידישן שטעטל-שטייגער. פאַרקערט, ער איז גאָר דאָ בבחינת
 פּאָלקסטימלעכער אינטעליגענט, וואָס ווייסט, אַז יידישע פּראָב-
 לעמען זענען ניט קיין „פּליענדע יאַרמעלקעס“, ניט קיין אַבס-
 טראַקטע גאולה-ווויזעס, נאָר בלוט-און פּלייש-ענפּערס אויף נויט
 און עלנד פון קאָנקרעטע יידישע מענטשן. ער פאַרפירט דעם
 דיכטער צוריק אין זיין באַסאַראַבער שטעטל און ווינקט אים אַזוי
 אַרום איידל-נוצריש צו, אַז גייסט, נבואה, דיכטונג און דאַכטונג
 ציען זייער שורש ניט פון וואַלקנבאַרג פון אַבסטראַקציע, נייערש
 פון דער נידער פון שטייגער-לעבן.

— לאָן מיר האַרציק גריסן דייןע טאטע-מאמע!...

(זאָגנדיק די ווערטער, ער צעלאַכט זיך פּריילעך)

און איך זע, מיר זענען אָט אַזוי פאַמעלעך

אַנגעקומען ביז צום הויז פון מיינע עלטערן... (ז. 214)

ער, דער אַלזויסער און דער אַלזייער געפונט זיך גיטטיק
אויף די עליועאישע פעלדער, וואָס שפּרייטן זיך אויף יענער
זייט פון נביאיש-צעשטורעמטן געמיט, אויף יענע פעלדער, וווּ
עס וואַקסן ניט תוכחה און שטראַפֿ-רייד, נאָר די מילדע באַרעכ-
טיקונג פון פאַקטן. דאָרט איז ניט נויטיק קיין מלבוש פון צוגע-
טראַכטער אידיי, כדי צו פאַרדעקן די נאַקעטקייט פון נשמה.

דאָרט אין פעלד

דאַרפן מיר צוריק די אויסגעהעפטע

יאַרמעלקעס ניט מער...

דאָרט דאָס קלענסטע גרעזל ווייסט

אַז נאַקעט הייסט :

אינגאנצן נאַקעט זיין... (ז. 215)

אודאי איז דער דיכטער אַליין נאָך ניט פּריי פון אידיאישע
פענטעס, וואָס קרייצן זיך מיט זיינע געמיטס-פאַרלאַנגען. ער
פילט, אַז וואַקסן מוז קולטור פון דער טיפקייט פון לעבנס-שטיי-
גער אַרויס :

האָט זיך שרעקלעך מיר פאַרוואַלט זיין צוריק אַ יידיש קינד...

נאָר

נאָר איך ווייס, אַז איך באַגיי דערמיט אַ זינד,

און אַז ויצן מיט די קליינע ברידערלעך אויף אָונט-שוועלן.

בין איך שוין געזעסן, שוין געזעסן... (דאָרט)

און ער פרוווט באַרעכטיקן פאַר זיך און פאַר דעם גאַלייער
פאַרוואַס

כחוויל דאָ מער ניט ויין אינדעסן....

מיט וואָס באַרעכטיקט ער דאָס? ער שלעפט אַרויס פונעם נביאישן

באקאויוון לייִדנשאפטלעכע סאַטירע־ווערטער און ווענדט זיך
מיט זיי צום אַלוויסער :

— קום אין מאַרק אַריין צו די געשטעלן
מיט פּוילע עפעלעך און יירענעס און יידן
און חזירניקעס מיט חזיר־פלייש

(האַב צוריק גערעדט איך בעסאַראַביט מיט דער ריש...) (דאָרט)

וועט דער באָדן און פּרינציפ־לאָזער האַנדל־וואַנדל פון כשרות
און טריפה'ס אינאיינעם ניט זיין קיין ענטש־ינדנדער אַרגומענט
כלפי דעם גאַלילייער? ניין! דער דיאַלאָג מיטן נוצרי, דער וויכוח איך
וועלכן צוויי ייִדישע אינטעליגענטן ווינטעווען צאָרט און ערלעך
ייִדישע פּראָבלעמען, האלט ביים פאַרענדיקן זיך מיטן נצחון
פונעם גאַלילייער. דער באַזיגטער דיכטער מוז מודה זיין :

— אמת !

(זאָג איך)

און איך זע די נאַקעטקייט פון האַריוואַנט־טיין...) (דאָרט)

נאָך מער : די פאַרברידערונג צווישן נוצרי, דיכטער און מודה־
אַניייד ווערט געפּייערט אויף אַ סימבאָליש־ספּאַנטאַנעם אופן מיט
אַנאַלט־ייִדישן לויבגעזאנג :

קוק איך אין די אויגן דעם אַלוויסער

איז ער רויק, רויק און מיט צמאָל —

גלייך מיט מיר אויף דעם צלמערי־יידנס קול :

(זי 217)

כמר !

דער דיכטער, וואָס איז אַרויסגעפּלויגן מיט דער בייטש
פון סאַטירע אין האַנט, וואָלט זיך אַזוי אַרום געקענט אומקערן
מיטן אייִברטצווייגל פון רו און באַרעכטיקונג, ווען —

דער חוס־דרגא־שער ייד !

אין מאָזאַישער קאָנפּעסיע דער פאַרזשאַווערטער טשוואַק !

דער אונגאַרישער באָרד און סאוו־דיבוק !

מיט דער יאַרמעלקע און ליולקע־ציבעק. (זי 219)

וואָלט דעם פֿייערלעכן שלום־מאַמענט ניט געווען פאַרשוועכט
 מיט דעם צודרינגלעכן ציניום פון זײַנע טריפהנע בלוטן, וואָס
 הוילען אַרויס אַנאַרכיש־בייז פון זײַן קאַנווענציאָנעלער פרומקייט־
 האָט זיך אָט די חוס־דרגאַ'שע פרום־אויסגעלאסענע פיגור
 פלוצים, צופעליק געיאוועט און זיך אַלס פערטער צוגעלאָנטשעט
 צום פלי־שפּאַציר? בײַ דער גאַנצער אַרביטראַרישקייט פון
 שטערנבערגס דיכטערישער פּאַנאָזיע, איז „דער אונגאַרישער
 באָרד און פּאָת־דיבוק“ דאָך די אידיאישע קאַנסעקווענץ פון
 זײַן פעסימיסטישן אומצוטרוי צו אַלטאיינגעזעסנקייט און אירע
 מאַראַלישע טועכצן און כּונוּת. „דאָס זינדיקע סדום“ — דאָס איז
 די פּאַן מיט ברענענדיקע קוילן אין שטערנבערגס דיכטערישן
 געמיט, אין וועלכע עס בריען זיך אָפּ זײַן אידיי, זײַן פּאַמפלעט,
 זײַן ספּעקטאַקל; דער ברענענדער ווייטיק פירט זײַ אַראָפּ פון
 לכתחילהדיקן וועג און דערפירט זײַ שטענדיק צו אַ פּאַטעטיש־
 גראַטעסקן פינאַל אין וועלכן ס'קאָכן זיך ווי אין אַ „העקסן־קעסל“
 אײגענער פּײַן און צערדיקער ודוי מיט רעוואָלט קעגן בעל גופישן
 אַרום. עס שניידן זיך דאָ לײוויק'שע מיט משה לײב האַלפּערין'שע
 עלמענטן. לײוויקס דיאַלעקטיש בויער־מעסערל פון זעלבסט־
 אַנקלאָג און משה לײבס „כוליגאַנישע“ האָק פון רעבעלישקייט
 באַגענענען זיך צו אַ טראַגיקאַמישן דועל גלייך אויף גלייך. דאָס
 קרייצן זיך פון די צוויי פאַרשידנפלאַכיקע כלי־זין, וואָס קענען
 זיך ביידע ניט בייקומען, דערפירט אין רעזולטאַט צום גראַטעסקן
 סוף פון שטערנבערגישן דיכטונג־ספּעקטאַקל.

„שוין אַראָפּגעריסן

אים די לאנגע מאָזאַאישע פעטע קליידער

און צעביטן

מיר די נאַקעטע, דאַרע יידישע פיס

נאָר זײ קענען זיך ניט שטילן

ביז — „ (ז: 220)

בײַז? בײַז ס'ווייזט זיך אַרויס, אַז דער דיכטער און דער חוס־דרגאַ־

שער ייד זענען גאָר לכתחילהדיקע פּאַטעטיש-דיכטערישע סימבאָלן
 „אויף דער לינקער זייט“ שטערנבערגס שטענדיק וואָכע סדום-
 זעאונג האָט געשטויסן די רעזשיסערישע אינספּיראַציע אויסצולעשן
 אין בינע-פּינצטערניש די געשטאַלטן פון נוצרי און אַלמער-ייד,
 און אַרויסצופירן אונטערן גרעלן ליכט פון רעפּלעקטאָר זייערע
 אידיאישע סימבאָלן אין איבערגעקערטע פעלצן. די נוצרישע
 וועלט-דערלייזונג דורך אייגענע לייזן ווערט פּאַרוואַנדלט אין
 יחידישן זעלבסטאַנקלאַג, זעלבסטפּייניקונג

„יעזוס אויף דער לינקער זייט... נו יאָ, דער קלענצטער
 ברעטל-גאַט מיט צוועקס טיף אין לייב...“ (זי 222)

און דער רעליגיע- און לעבנס-דאָגמאַטיום פונעם אַלמער ייד?
 אונטער אים שטשירעט די ציינער זיין שקר-שאַטן — דער ייד,
 וואָס

„אין קאַפּעהיוו- דעם גן-עדן
 המחמתן זיין איך גאַנצע נעכט מיט מיין —
 פון דערווייטנס כאַטש- אַז ניט אין שכנות.“ (זי 219)

אין דעם רויק אידיאלישן שפּאַציר אין דרייען האָט אַרײַנגעשפּאַרט
 די זינד-וויינע, די לינקע זייט פונעם אמת, איבערגעריסן
 דעם עקסטאַטישן לויבגעזאנג פון באַשאַף צום באַשעפּער און דער-
 פירט דעם כפּעקטאַקל צו א ניט דערוואַרטעטן, ניין, צו א דער-
 וואַרטעטן, צו א אומפּאַרמיידלעכן פינאַל: שאול תהיה!
 האָט דער דיכטער אין די „פליענדיקע יאַרמעלקעס“ באמת
 געלייזט זיינע יידישע פּראָבלעמען, אויפן פּלאַך פון סתירה און
 דערגאַנצונג צווישן שטעטל און אוניווערסאַליום, ווי ס'האָט זיך
 אים אויסגעדאַכט:

אַס אזוי האָב איך געלייזט
 מיינע יידישע פּראָבלעמען-
 גאָט געגיבן
 גאָט גענעמען-?

עס וועט זיך אין דעם ציקל „בוקארעשט“ אויפסניי צעפלאַקערן די יידישע פראַבלעמאַטיק און אויפן שטח פון בוקארעשטער געטאַ אַרויסרייסן ביי אים ליבע און שנאה־אַקצענטן.

V.

בוקארעשט של מטה

פון דער לאנגער אָפּגאַנג־פּראָצעסיע פון יידיש־רומענישער קולטור־געשיכטע האָבן זיך פאַרן דיכטערישן אויג פון איציק מאַנגער (ער, וואָס איז געבוירן און האָט זיין קינדהייט פאַר־בראַכט אין טשערנאָוויץ און דער בעסאַראַבער יעקב שטערנבערג זענען דערווײלע די איינציקע, וואָס האָבן אין זיך פּאָעטיש אויפ־גענומען די גראַטעסקע פאַרבן פונעם יידיש־גייסטיקן זונפאַרגאַנג אין אלטרומעניע) אַרויסגערוקט נאָר די צוויי אויסלענדישע יידיש־גענעראַלן אברהם גאַלדפּאָדן און וועלוול־זבאַראַזשער. גאַלדפּאָדן און ערענקראַנץ האָבן זיך פון לכתחילה עפּיאָדזשי־איינגערעמט אין מאַנגערס באַלאַדעסקער ווייזע און נאָר דער צווייטער איז שפּעטער אַרויסגעשוומען פון זיין נאַכטישער באַגעגעניש מיטן גאַס־לאַמטערן און האָט זיך קינסטלעריש פאַרפּיקסירט אין מאַנגערס ראַמאַנסירונגס־פאַרמעסט: „וועלוול זבאַראַזשער שרייבט אַ בריח צו מלכהלע דער שיינער“.

שטערנבערג האָט דעם גרעסטן טייל פון זיין קינסטלערישן חשבון מיט דער גאַלדפּאָדעניאַדע און זבאַראַזשעריאַדע אָפּגעשלאָסן אין זיין רעווי־טעאַטר, אין וועלכן די צוויי פּייערלעכע קבלת־יידיש־העלדן האָבן זיך געמוזט מטרייה זיין אויף דער בינע און אָפּזאָגן זייערע מאַנאָלאָגן פון ביטער־ערנסטן געשיכטלעכן סך־הכל און איראַניש־קריטישן קולטור־טאַאַסט אויף דאָאיקע דורות פּיאַ־נערן און עפּיגאַנען. צום אונטערשיד פון מאַנגערן, וואָס האָט פּאָעטיש מער מקרב געווען דעם הער ערענקראַנץ, האָט שטערנ־בערג זיך דיכטעריש נענטער געחברט מיטן הער גאַלדענפּאָדזשי־עס איז אויך פאַרשטענדלעך פאַרוואָס מאַנגער, דער דיכטער־וואַגאַבאַנד האָט וויזאַנעריש אַרומגעוואַנדערט מיטן קרעטשמע־

וואָנלער וועלול זבאַראַזשער און מיט אים זיך דערוואַנדערט פון
וועלולס פּראָטעסט-טומלעניש צו איציקס סטיליאַציע פון ראַ-
פינירטער, געלייטערטער שפּילמאַן-פּאַעזיע. גאַלדפּאַדן ווידער
האַט אין שטערנבערגס טעאַטר-בלוט געצונדן דאָס פּאַעטישע
שליחות-פּייער פון צוריקפירן און ווייטערפירן די וואָרט און שפּיל-
קאַראַוואַנע פון יידיש אין אַלטרומעניע: צוריק צו די קוואַלן
פון פּאַלקס-אינספּיראַציע און פּאַרויס צו סינטעז-באַהעפטונג
מיט וועלטלעכער איד-יי-ען-אַספּיראַציע.

„קיל... דאָס פּייער טאָר ניט שטאַרבן.

האַלט עס אויף נאָך, וואָרט פון דיכטער! (ז. 226)

און פונעם זאַמדיקן קולטור-מדבר א פאַרצווייפלטער רוף-
נאָך גייסטיקן ישוב :

„און איך טוליע צו דער ערד ביז ווי מיין אויער; האַלף וואַרשע!
האַלף, ניו-יאָרק! האַלפּערן! מאַני לייב! אָפּאַטש; לעיעלעס! נאַדיר!
לוצקי! לייחוק!

טויב... איך הער ניט גאַרנישט... הייסט עס, אַז אויף אייביק...
פרוּח איך צו די אלטע מיך דערשלאָגן:

פּרץ... שלום-עליכם... מענדעלע... אזוי — ביז ס'הייבט אָן טאַגן.
(ז. 259)

דעם גרויסן אידייאַישן דורכשמועס מיט גאַלדפּאַדענען האָט שטערנ-
בערג, ווי געזאָגט, אָפּגעהאַלטן אין די טעקסטן פון זיין רעזי-
טעאַטר, וועלכן ער האָט פאַרפלאַנצט אין אַלטרומעניע אינאיינעם
מיט יעקב באַטאַשאַנסקין נאָך אין יאָר 1917. אין ציקל „בוקאַ-
רעשט“ איז נאָר פאַרבליבן דורכצופירן די קינסטלערישע אינווענ-
טאַרירונג פון דעם ביסל אַרימען יידישן קולטור-עפּיאָנענטום:
לאַטיינערישע פּאַפּירענע-קרוין-העלדן, שבריי-כלידיקע סטאַטיסטן,
הינטערקוליסן-פּאַראַויטן, דירעקטאָרן-אונטערשויצערס, אַנ-אַרעמער
קרעטשמע-גאַרטן-פּיאַן, אַ צעבראָכענער, קעטע-טעלער און אַ
גאַנצע רייע „לקוּי-חמה“-פיגורן, וואָס קאָנסערווירן אַנעקדאָטיש
דעם „אוצר“ פון בוקאַרעשטער יידישער פּאַלקסטימלעכקייט. יאָ.

אויך יידיש שטייגערלעכן פון פה קיך בוקארעשטי, האָט מען אַרײַנגעלייגט אין נדן דעם גאַלדפּאַדן־רעסטאָרירער און טעאַטער־באַנייער.

וויאָזוי האָט זיך שטערנבערג פּאָעטיש געספּראָוועט מיט דעם דאָזיקן ווונדערלעכן אינווענטאַר? דער שטורמישער שטראָפּער פון שטאָטישער זינד, דער דרייטער פליער איבער דער נאַקעט־קייט פון יידישער פּראָבלעמאַטיק, האָט אַנ'אָועקגעשטעלטער פנים אל פנים מיט די קאָנקרעטע פיגוראַנטן פון יידישער טראַדיציע־געבראַכנקייט, געמאַלן זייערע פּאַרטערטן מיט דער צערטלעכקייט פון דעמער־שטימונג און מיט דער ספּאַנטאַנער ליבשאַפט פון אַ עכטן דיכטער צו דער געפּלאַגטער קרעאַטור. די דאָזיקע ליב־שאַפט צו די ליידן פון קאָנקרעטע מענשטשן—נאָר זי קען באַ־רעכטיקן דאָס גייסטיקע קנאות פונעם דיכטער, נאָר זי קען זײַן דער קריטעריום פון זײַן האָס־עכטקייט. אינעם ליבשאַפט־ציטער פונקט ווי אין דער נביאישער האָס־ליידנשאַפט ווירקט בײַ שטערנ־בערגן נאָך די אַלטע היסטאָרישע אַסאַציאַציע. דער צערטלעכ־סטער גלעט פאַר זײַנע לקוי־חמה־פאַרשויוען בלייבט צוטשעפּען צו זייער זמלישער גרוגרת של רב צדוק־מאַסקע די חן־בענדלעך פון אַלטער שטייגער־און טעאַטער־מעטאַפּער.

ער — איז נאָיע שחור, דער עגיפּטער —
אַרץ־ישראלס געליבטער

שפּעט. די אַלטע, קליינע יידענע, האָס דרימלט אויפן פּיאָן,
חיל שוין, נעבעך, שלאָפן. אַרעם, חרוב לאנד כּנען זײַ.
(דער ישמח־טריאַ זי 228)

אַדער :

בלייבט די יידענע —
גאַרר־ישראלדיק שטיק פרומע ערדי.
(די בוקארעשטער פרומע יידענע,
די ציגיינערטע־און דער ווינט. זי 230)

און נאָך איין ביישפּיל :

„איז בשעת די קרעטשמע הודעט ווי אַ באַן.
זעט איס אַנאָס פּרומע, חרובע פלייצע ביי דעם פּיאָן.
ווי די כותל המערב...“

(אַנע מיט דער פּיאָנע און דער מלאך דומה. זי 263)

דער רויקער טאָן, דער סובטילער הומאָר און די היסטאָרישע
דיסטאַנץ ביי דער פּאַרטערטירונג פון די „אינווענטאַר־פּאַרשוינגען
האַט שטערנבערגן פאַרהאַלטן דערצו, אַז די קאַנקרעטקייט פון די
פּאַרטערטירטע געשטאַלטן און דער ספּעציפּישער אַראַמאַט פון
זייער אלטרומענישן קולטור־קלימאַט זאָלן ניט פּאַרלוירן גיין אין
דער געדיכטעניש פון זיין לירישער אַסאַציאַציע און סטיכישן
פּאַמפלעט. די דאָזיקע פּאַרטערטן האָבן זיך אויסגעפורעמט צו
פּאַעמען־מאַנומענטן פון דער יידישער קולטור־אַנאַנימאַשאַפּט אין
אלטרומעניע — איינציקע אין זייער מין, וואָס שיך זייער טעמאַטיק
און שווער אַריבערצויאָגן, וואָס נוגע זייער דיכטערישע קוואַליטעט.
איז אָבער דער דאָזיקער מענטשן־אינווענטאַר פּאַרווענדפּעאיק
פּאַרן „קולטור־קאַמף“? פּאַרווענדפּעאיק אין דער נידריקער טעמ־
פּעראַטור פון אַ קאָלעקטיוו, וווּ אפילו די מאַטאַדאָרן אַליין:
גאַלדפּאַדן, זבאַראַזשער, ראובן אשר ברוידעס און זייער יורש
שטערנבערג „זיצן אלע פיר“

„אויף דער קאלטער ערד, יעדער זאָגט: איך פּיר...
און כּדי זיך אַנצוואַרעמען — פּלאַקער, פּלאַקער, פּייער“ ברומען מיר זי:
(זי 256)

ביין, עס בלייבט ניט איבער עפעס אנדערש ווי צו פּאַרמאַכן די
מידע אויגן פון דער חרובער קולטור־שאַרית־הפּליטה און שטיל צו
שעפּטשען: ברוך דין אמת!

„לאָמיר זשע דערמאַנען די געפּאלענע
מיט דעם לידל.
וואָס אַליין געזונגען זיי צו דעם גערעכטן:
גאַט און זיין משפּט איז גערעכט“...
(זי 233)

איצט מוז דער יורש אָפּזוכן די גרעסטע ירושה־אפּותיקא; דאָס שטייגער־לעבן און די פּאָלקסטימלעכקייטס־פּאַרקערפּערערס אויף די יידישע גאסן. ביי זיי זאָל דאָך, לויט צואה, איינשטיין דער סוד פון קאַלעקטיווער קולטור־אינספּיראַציע. די ירושה־פּאַרשריי־בערס: גאָלדפּאַדן, זבאַראַזשער און ברוידעס האָבן זיך פּאַרשעמט צוריקגעצויגן: גיטאָ וואָס איבערצוגעבן.

„רבּותי, מיר וועלן בענטשן!...“

ווערן סילוועטן בלויז פון אלע מיינע הויכע מענטשן.

כ׳קוק מיך בעסער צו — איז קיינער מער פּאַראַן. (זי 257)

מ׳מוז זיין דערפּינדער־יש, כדי צו פּאַלן אויף אַ המצאה, וויאָזוי צו מאַכיליזירן דאָס „פּאָלקסטימלעכקייטס־געזינדלי. דער דיכטער־רעזשיסער אָרדנט איין אַ גראַנדיעזן ספּעקטאַקל: זיין א״י גענע צו לוייה. ס׳גיטאָ דערביי ווער ס׳זאָל העלפּן. ער מוז אַליין

„זיין דער מת און די לוייה.“

און אויך דער וואָס טוט צו וויסן זאָגן:

אַז צווישן די חורבות פון יידישן לעבן

איז פּאַרשניטן געוואָרן היינט

אַ יידיש־רומענישער דיכטער —

פון זיין שם־טוב אַ זאטער... (זי 235)

דאָס „אינווענטאַר־געמיוזעכץ האָט זיך באַוווּן און ס׳האָט אַ זעץ געטון פון אים מיטן ריח פון שפּראַך־צעפּאלנקייט, פון אי־דעאַלאָגישן פּוילעניש און מאַראַלישן עפּוּש. פון דאָרט אַרויסצוציען לעבעדיקע געשטאַלטן אויף דער ווענדקע פון ווייכן ליריום וואָלט געווען אומעגליך. דעם דאָזיקן מענטשלעכן קאַרפּוס דעליקטי פון קולטור־און לעבנס־זומפּ איז בכח אַרויסצושלעפּן נאָר דער שאַר־פּער אַנגעל פון פּאַמפלעט. אונטער דעם ליכט פון שטערנבערגס גבורהדיק פּאַמפלעטאַרישן „לוייה־פּאַעם, אין וועלכן ס׳וויברירט דער ריטם פון רענעסאַנס־שליחות, פּאַרבן זיך אַפּ זשאַווערדיק־גראַטעסק די סילוועטן פון די לקויה־חמה־העלדן. עס דאַכט, זיי

קערן איבער, ווי אין פלאגראנטי דערטאפטע גנבים די קעשענעס-
 זייערע נשמות אויף דער לינקער זייט, כדי מיט דער נזול-מינע
 פון א שומר חנם ארויסצושטאמלען אלס איינציקע פארטידיקונג:
 פארתכלעוועט, אָבער אַליין אויך קיין סך ניט נהנה געווען... אין
 די מעשה'ס, אַנעקדאָטן פונעם פּאָעם-פּאַמפלעט וואַקסט אויס די
 טרויעריק-אַרעסטאַנטסקע ראַטע פון די לקוי'חמה-געשטאַלטן צו אַ
 סימבאָלישער דעפּילאָדע פון די יידישע לעבנס-חולאתן אין דער
 וואַלאַכישער מדינה.

דאָס

שפּעטנע, שאַרף-געשניצטע ייִדל, וואָס איז
 ענלעך צון אַ געטשקע
 און פון טויזנט ייִדישע פרנסות
 מאַכט אים איינע זיך פאַרשטעלן
 פאַר אַ חולה גופל... (זו. 240)

טייטלט אָן אויף דעם וויסטן סאַציאַלן תהום אין דעם געשיכטלעך-
 פאַרקריפּלטן היגן פּאָלקס-קאַלעקטיוו. צווישן אַרעם און רייך
 בערגלט זיך ניט שנאה, קנאה און פּראָטעסט, ווי ס'וואַלט געווען
 נאָרמאַל און שעפּעריש, נאָר ס'זומפיקט זיך די ערמה פון פאַראַ-
 זיטאַרישער אומפּראָדוקטיווקייט. מ'ש'ה נאָ פּאָלין איז דער
 טעמפּער, איבערגעוואַקסענער חניפה-שמיכל פון אַ מאַסע צו די
 בלאַנדזשע-פּייַערלעך פונעם פּריץ'ס אַ טובה. פון נחמן גר ווייעט
 מיט דעם פּייַכטן שימל פון היפּערסענטימענטאַלער ייִדישקייט,
 וואָס אין איר קענען נאָר לעבן די שפּינען פון חרובן געמיט.
 הער פאַר פּעל — דער חוּק פון דער דאָ נאָך קינדווייז
 עובר בטל געוואָרענער השכלה-אידיי, און אחרון, אחרון: ק'ר'
 צ'ער, ער ווערט דער סימבאָלישער פּלאַג פון גראַשן-ברוטאַליטעט,
 דעטעקטיוו-ציניזם, תקיפותדיקער עם-הארצות, פאַפּירענער טאַג-
 דעט'רעליגיע און כיטרער רשע-קאַרעקטקייט, וואָס האָט זיך
 אַרייַנגעביסן אין גוף פון אַ שטייגער-יורד, כדי בייַ אים צוצונע-

מען דאָס לעצטע, וואָס ער קען נאָך פאַרמאָגן: די שיינקייט פון ירידה.

דער שווערער ריח פון דעם געשטאלטונגס־שטאָף פאַרקלעמט דעם אָטעם ביים פאַמפלעטאַר. ווייטער ציען דעם פאָעם נאָכן דיאלאָג מיט קריצערן? קען דער פאַמפלעט־גרים נאָך רעליעפער מאַכן די אויוון אויסגערעכנטע מעלות טובות—רעליעפער ווי זיי פויון אַרויס פון קריצערס ביז עקל נאַקעטע רייד? דער מוזיקאַלישער אינטערמעצאָ (ז. 255), דער שפּאַציר אויף דער היסטאָרישער קאַרעטע מיט די גרויסע שאַטנס פון דער היגער קולטורגעשיכטע, איז אַזויאַרום פאַרן זיכטער דאָס ביטל לופט, וואָס ער גייט שעפן נאָכן שטיקנדן באַגעגעניש מיט דער קריצערישער קולטורגענוואָרט. די קאלטע דעקאַראַטיווקייט פון פאַרגאַנגענהייטס־פּאַנטאַמען איז אָבער ניט בכח אויפצולעבן ניט איין פונק אין דעם גרויסן אַש־און־מיסט־באַרג פון אויסגעלאָג־שענער יידישקייט, פון ביז ווילגאַריטעט פאַרגליווערטע פּאָלקס־טימלעכקייטס־רעשטן.

„הייסט עס, איך בין טאַקע טויט... דאַרף מען דאָך די פיס אויסשטרעקן.“

ציטאָ קיין האָפנונג? צערונען אלע רענעסאַנס־חלומות?

„א צייגינער־קינד צום גליק אין אונדזער ראָד וואַקסט אױס

מיט אַ פּייל, וואָס איז צוויימאַל פונעם שפּילער גרויס.

„פּלאַקער, פּלאַקער, פייער“ —

צום צייגינער־קינדס בלוט טוליען מיר זיך הייטער, טרייער.“

דאָס צייגינער־קינד איז ניט עפעס אַ צוגעטראַכטע דעקאָראַציע צו דער הפּקד'ער צעטרענצל־הוּליאַנקע פון אַ קולטור־ירושה. ניין, דאָס צייגינערל, דאָס איז דער איינציקער לעבעדיקער קוואַל פון פּאָלקס־אינספּיראַציע אויף די פון יידן און צייגינערס באַוווינטע וואַקאַרעשטער* און דודעשטער* גאַסן.

איז עס ניט אַן אויסוועג, אַ פונעם חשכות אַרויסבליצנדיקער

* יידישער קוואַרטאַל אין בוקאַרעשט.

אידיי, צו וועלכער שטערנבערג איז דערגאנגען אויף די וועגן פון קינסטלערישער אינטואיציע, פאנטאזיע און געשטאלטונג, ווערט אזוי ארום אַ שאַפונגס-דירעקטיוו, אַ גייסטיקע אַריענטירונגס-פּייל פאַרן יידיש-רומענישן פּאָעט פון היינט און פון מאָרגן. ס'קען זייער געמאָלט זײַן, אַז דער דאָזיקער יידיש-שעפּער וועט מוזן פרווון אויפהעלן די טויבע יידישע לעבנסקלאַנגען אויף די אימ-פּראָוויזאָציע-סטרוועס פונעם ציגיינערישן פּידל. ציגיינערישער פּידל, ווייל דאָ אין אלטרומעניע איז דער ציגיינער דער טאָפּאָגראַפּיש נאָענטסטער שכן אויף דער יידישער גאס. די אידי אָבער פון קרייצן די יידישע שאַפונגס-עלעמענטן מיט די קולטורן פון די אַרומיקע פעלקער, זי שפּרייזט ווייט אַריבער די גרענעצן פון דאָאיקע און אנדערע יידישע ישובים. די דורות לאנג אויף איר באַראַט איבערגעלאָזטע יידישע מאַסע האָט דעם קולטורעלן מיט-פּראָצעס דורכגעפירט מיט אַ פאַרקנעפּלטן געמיט און מיט יחוסדיקן „להבדיל“־בטול. דער רעזולטאַט איז געווען: שפּראַך-מישמאַש בײַ ניט אויף אַ האַר קלענער געוואָרענער אַרגאַנישער פרעמדקייט. די אינטואיטיוו-קינסטלערישע צונויפפירונג פונעם יידישן אינכפּיראַציע־סוד מיט דעם געהיימניש פונעם אַרומיקן קולטור-געשפּין אין אלע לענדער — דאָס דאַרף זײַן די גראַנדיעזע עובדא פונעם יידיש-שעפּער. די דאָזיקע אויפגאַבע ליגט אויף דעם פּלאַך פון אַל־ט־יידישן אוניווערסאַליזם און אויף דער ליניע פון די גרויסע סאָ-ציאַלע לאָזונגען פון אונדזער צײַט. אַרגאַנישע באַהעפּטונג צום קולטור-אַרום דורך אייגענער שפּראַכפּאַרם איז ניט נאָר ניט קײַן סתירה צו דער אויפהיטונג פון דער נאַציאָנאַלער אייגנאַרטיקייט, נאָר זײַ ביידע אינאיינעם קענען ערשט געבן דעם סינטעז פון עכטער יידיש-אוינווערסאַלער שאַפונג.

דין דאָן.

שפּיל, ציגיינער-קינד, אַקאָמפּאַניר מיר ווייטער אויפן פּיאַן.

דאָס ציגיינער-קינד ווערט אזוי אַרום דער סימבאָלישער pars pro toto פאַר אלע פעלקער צווישן וועלכע יידן וווינען.

VI.

בוקארעשט של מעלה

די נביאישע דיאלעקטיק האָט זיך ועליש אויסגעלייטערט; דער דיכטער האָט אַרויסגעשיילט זײַן אייגענעם סילוועט פון דעם גרויסן פּאַנטאַמען־געזעמל, וואָס באַפעלקערט די שטאַטישע זינד־חיוניע. ערשט איצט קען שטערנבערגס אויסגערייפט, אָפּגעקלערט פּאַע־טיש געפיל קאָנקרעט קאַטעגאָריזירן דעם סאָציאַלן צונויפשטעל פון דעם אורבאַניסטישן אַרום. די פּאַקטן און געשעענישן פון דער גרויסשטאַט — די גרויסשטאַט איז דאָ דאָס „גויישע“ בוקארעשט, וואָס איז טאָפּאָגראַפיש און געזעלשאַפטלעך העכער פונעם יידישן, דאָס בוקארעשט של מעלה פון „צווישן קעניגלעכן הויף און אונז־ווערסטיטעט“ און פון „שווייספאַרקוויטיקטן חבלה־פלאַץ פון עסנ־וואַרגן“ — פאַרלירן זיך שוין איצט ניט ווי אין „הצורט“ און „שטאַט אין פּראָפּיל“ אין שוים פון סטיכישן שטראַף־פּאַטאַס, נייַערט טיילן זיך אויס לויט זייער סאָציאַלן מהות און אַנטפּלעקן פאַרן דיכטערישן געמיט דעם סוד פון „דאָסזעלבע“, וואָס איז אין תוך גאָר „עפעס אנדערש“, די זינד פון דעם עמק הבכה — געזעל־שאַפטלעכע שיכטן וואָס האָבן פריער אונטערן שלייער פון נביאישע אַסאָציאַציעס און דערמאנונגען געמוזט טאנצן בעל כרחא אין ראָד פון כל שטאַט חברים־כאַאַס — זיי פּרעזענטירן איצט זייער אייגע־נעם צער־פנים, און דער דיכטער דערזעט:

„פרומער זעלנער. פרומע זונה. דאָס איצט זיכער, זיכער.

דרייט אייך אין אייער תמימות ווי אַ זיכער, זיכער!

אינגס. צוויי. דריי! וואַרף, קאַמאַראַד, דיין ביקס אויף אַקסל מיר אַריבער!

איך וועל שטיין אַ לעדערנער, באַזאַפּטער אַקעגן אלע שטיבער

און וועל היטן אייער טאגן דעם הייליק־פּרעכן, הייליק־שיינעם.

כי וועל דערשיסן ווי אַ גאסנהוט אַיעדן איינעם

וואָס צו אייך זיך וועט דערנענען.“ (זי 303)

די זונות — יענע, וואָס „אַיעדע מיט אַ בענטשערל, אַ סיזור“.

האָבן אויף דער מאַנעקענען־בינע פון „קאָליבריי“ מיטגעשפילט אין ספעקטאַקל פון צבועות און פאלשקייט און דאָס גאַנצע „הייל־זאָלדאַטן“, וואָס האָט אויסגעשאַסן אלע פרויען

„עס פאַרשטייט זיך, אינעם נאָמען פונעם הייליקן גייסט און פונעם זון און פונעם טאטן“ (ז. 185)

זיי, די זונה און דער זעלנער זענען איצט פאַרן דיכטער אין דער פּאַנאָראַמע פון דער קאָנקרעטער שטאַט־ווירקלעכקייט דער סימבאָל פון וואַכער לעבנס־תמימות; זיי, וואָס זענען פריער געווען אַפֿ־גאַנג־פיגורן, ווערן איצט אַן אויפקום־רעזערוו, ווערן פאַרן דיכטער

„... די פּאַנטאָמימע, וואָס אין איר אַזוי אַריינדריען זיך וועל קענען“.

ער וועט קענען... ווייל די נייע דיכטערישע פאָרם פון אָדעם לידער־ציקל, אַ פאָרם אין וועלכער דאָס לירישע האָט זיך עפיש איבערגעברענט און אָפגערוקט דעם דיכטער אויף קינסטלערישער דיסטאַנץ פון דעם געשטאַלטונג־שטאַף, וועט אים העלפן אַרויס־פירן ויין אין וויסטן תּאוה־געדריי אונטער די משוגענע קלאַנגען פון זשאַו־אַרקעסטער געטרעטענע גאולה־ליידנשאַפט און געפונען די גע־זונטע פלייצעס און ראָבוסטע נשמות ניט נאָר פון צדיקים אין סדום, נאָר אויך פון סאַציאַלע קאַטעגאָריעס און קלאַסן, וואָס וועלן די אויסלייז־בענקשאַפט טראָגן און צערטלען.

די פון ליריש־נביאישער סטיכיע אָפגעפראַשעטע סאַציאַלע דיאַלעקטיק וועט דורכפירן אַ שאַרפן ווערטיקאַלן שניט אין שטערנ־בערגס שטאַט־בילד

„זיי מע שניידט אַ בויך אויף־וואָלט, איך אויפגעמאַכט דעם אַספּאַלט, דאָס אויסגעפּרעסטע ברוסט־העמד פון דער שטאַט“ (ז 309)

אויף דער אייבערדעך האָט זיך פאַרענדיקט די אכזריות־דיקע שלאַכט מיט דער אַפּאָקאַליפּטישער שטאַט־וויזיע. עס היילן אָבער נאָך

אָפּ אין דיכטערישן געמיט די לעצטע אַקאָרדן פון די אַטאָויס-
טישע קולות וברקים, אין וועלכע ס'האַבן זיך ווי אין אַן אַסקעטישער
פאַרצוהייפלונגס-קאָנוולסיע געוואָרפן און געדרייט זינד-קאָשמאַר
און שטראָף-אימאַזש:

„עס איז ניט קיין מאַרק, נאָר אַ טאָוערנע —
מיינע היכגעשעצטע זשענטעלמענס און ליידיס!
יעדער פון די רויטע יינגען — אַנ' אַלפאַנס און יעדעס
טאַנצנדיק שטיק בלוט און פלייש ביי אים אויף האַלדז, אויף הוילן —
זיין טאָוערנע-ווייב... זי טאַנצט מיט אים און לאָזט זיך קוילן...
(ז 274)

אָועלכע לידער, ווי צום טייל דאָס נאָר וואָס ציטירטע,
„פליישן טויטע“ און דערעיקערשט „קאַבאַרעט“ (ז 297) אַסאַציאירן
דורך מעטאַפער און געשילדערטער סיטואַציע צו די סאַציאַלע
קאַריקאַטורן פונעם צייכנער גראָס. ווי ביי גראָסן איז אויך די
שוואַרצע, בכיוון אויפן פלאַך צעשטויבטע ליניע אין די דערמאנטע
שטערנבערגישע לידער, אויסן סאַטירע, נאָר סאַטירע. דער פאַנ-
טאַסטישער אימאַזש אָבער פון די אַרײַנגעצייכנטע, אַרײַנגע-
דיכטעטע סיטואַציעס ווירקט אַזוי דינאַמיזירנד, אַז ס'באַקומט זיך אין
רעזולטאַט ניט סאַטירע, נאָר קאַמעדיע. ציטאַטן פון „קאַבאַרעט“
זאָלן באַשטעטיקן די באַהויפטונג.

קודם די שוואַרצע סאַטירישע ליניע:

„על פי דין טיף אויסגעשניטענע, נאַקעטע פרויען-פלייצעס
אַז דער צייכנער גראָס אויף זיי מעג שרייבן זיינע עצות...“

און דערנאָך די פאַנטאַסטישע סיטואַציע:

„און אַרײַן... חי מענטשן קומען אָן דרעסירטע אָקסן, שיינע, גרויסע-
בלייבן שטיין ווי געסט, וואָס ערשט די זאַל באַטראַכטן. דער דירעקטאָר
זעט דאָס פאַכען פון די געווער
זייערע און אַליין בכבודו ובעצמו זאמלט עלעגאַנט פאַר זיי די שטרויען
פון די גלייזער-“

דער רעזולטאט איז : סאָטירע אויפגעהעלט צו קאָמעדיע :

פּאָר נאָך פּאָר אַזוי. אַן אַקס מיט מענטשן־חייב. פּאַרשחידן אין די טירן
מיט דער אויפֿשריפט ; שצמבער סעפּאַרע...

די סאָציאַלע קאָמעדיע פּאָר עקסעלאַנס אין וועלכער דער דיכטער
האַט פּון לכתחילה די נויטיקע זעלישע מנוחה און אויך די קינסט־
לערישע כּונה זי אַלס אַזעלכע צו געשטאַלטן. זי ווערט רעאַליזירט
אין ליד „דער קלבי“ (זי. 275)

דער קלבי

„מיט זיין קלוגער טרויער־מיגע
אין די וואַגבאַנדיש־אויסגעדאַרטע אויגן

וואָס

„אין צוקערניע אויף אַ טיש גאַר שטייט
און טוט אויף די געבעקסן

באַדייט סימבאָליש ניט נאָר דער שוידערלעכסטער אומקום־סך־הכל
פּאָר אַ געזעלשאַפט, וואָס איר ווילטאָג אינספּירירט ניט מער צו
פּראָטעסט, נאָר צו פּאַראַכטונג, נייַערט איז אויך אַ סימן, אַז דער
דיכטער האָט זעליש באַזיגט און זיך באַפּרייט פּון די ווילדע אָפּ־
גאַנג־ און טרויער־קאָמפּלעקסן. אויף צו שרייבן דעם מצבה־ציון,
דעם מינא, מינא, תקל ופרסין אויף די חרובע ווענט פון שטאָ־
טישער פרעס־ און זויף־הוליאַנקע, דערצו האָט שטערנבערג ניט
באַדאַרפט מער ווי אַמאָל אין „הצות“ און „שטאָט אין פּראָפּיל־
מאַקאַברע פּאַרבן פון סדומישער זינד און אייגענעם בלוט און
פּיין, נאָר ס'איז געווען גענוג די אין אַ פּאָר דינע איראָניע־
שטריכן אויפגעכאַפטע „העזה“ פון אַ הונטיש פּיסל.

אויפן וועג צו די „אינגעוויידן פון דער מעטראָפּאָלעס טיפע
צויטן“ — צום אונטער פון שטאָטס אייבערדעק — וו ער וועט
פּייערן די אויפערשטייאונגס־נאַכט פון נייַער דיכטערישער סע־
מאַטיק און אידייאַשקייט, האָט שטערנבערג געפורעמט עטלעכע

בוקארעשטער גאסן-סצענעס-לידער, וואָס דער צמצום פון זייערע
אויסדרוקס-מיטלען, די אינערע דראַמאַטיק פון זייער האַנדלונג-
די דיסקרעציע פון זייער געדאַנקלעכער פּאַענטע, הייבן אָט די
לידער אַרויס אויפן פעדערשטן פּלאַן פון היינטצייטיקער מאַדער-
נער יידישער דיכטונג און שטעלן זיי אַוועק אַלס אַנטאָלאָגיע-
מוסטערן פון ביי אונדז ביז היינט דערגרייכטער קינסטיגער יידישער
שלימות. אַזאַ ליד ווי „פּעריפּעריע“ (ז. 295) אין וועלכן די דריי
זאַצן פון די ערשטע צוויי פּערזן:

„אויחן ברענען שטילע שטערן. אונטן הינטערוועלט ברענט וויסטיק.
אויף דער גראַבער. רוייער ווירקלעכקייט שוועבט מיסטיק.“

שליסן אין זיך איין אויפן מעגלעך קלענסטן פּלאַך אי טיף קאָסמיש
געפיל און אי תהומדיקן מענטשלעכן אויפברויז, וווּ די שטילע
שטערן צינדן אָן זייער מיסטישן גלאַנץ ביי די פּייערן פון דער
הינטערוועלט, אַזאַ ליד, אין וועלכן די לעצטע שורות לייענען
זיך אַזוי:

„שווימט אַרויס א נאס לבנהלע, ערשט פון די וויקעלעך זיך אויפגעבונדן.
אין די מידע, קראַנקע נאַכט, וואָס קען שוין מער ניט זען און הערן.
טוט אַ דריי אויס די לבנה ווי אַ טיכל, בינדט זיך איין מיט איר דעם שטערן-“

אַזאַ ליד קען בלי שום ספק דינען אלס ביישפּיל פאַר מיין פּריער
אויפגעשטעלטער באַהויפטונג. פון זעמעלעכן איכות אין פרט
פון קינסטלערישן צמצום איז אויך דער פּאַסטעל „נאַוועמבער“
(ז. 304). נאָר דאָ פעלט שוין די רונדע ליניע, וואָס צייכנט
אויס די קלאַסישע ליריק. דאָ, ווי אין האַלצשניט „שאַמערן“
(ז. 305) דאָמינירט די אינטעלעקטואַליסטישע דעפיניציע און
דער שאַרפעקיער מאַדערניסטישער פּערז.

איבער „פּעריפּעריע“, אַדע צו די פּערד“ און „שאַמערן“
איז שטערנבערג אַנגעקומען צו דער פּראַלעטאַרישער טעמאַטיק.
וואָס קאָנצענטרירט זיך אין זיינע לידער: „ווי אַ שפּאַנישע
טענצערין“ און „וועכטער, ווי האלט עס מיט דער נאַכט“

(ז. 306 — 310). איך זאָג פּרָזעַטאַרישער און נישט סאַציאַלער, ווייל דער באַגריף סאַציאַל איז אַ פּיל ברייטערער און איז כולל אין זיך נישט נאָר דעם אויפקום-הללויה, נאָר אויך דעם גאנצן אידייען-קאָמפּלעקס פון אָפּגאַנג. דאָס קינסטלערישע ספּראַווען זיך מיט דער אומפאַרמיידלעכקייט פון געזעלשאַפטלעכע באַרג אַראָפּ-טענ-דענצן באַדייט פאַרן עכטן דיכטער במילא: זוכן (ווען אויך נישט תמיד געפונען) נייע אויפקום-האַריזאָנטן. שטערנבערג, וואָס האָט אין „שטאַט אין פּראָפּיל“ און אין „קאָליברי“ פּאָעטיש גענישטערט נאָך וואַכע זיטלעכקייטס-פּאָטענצן (אפשר „קינדערלעך בראַדיאַגע“? אפשר „גוף“ און פּנים-טויטע גאסן-פרויען“? צי גאָר דאָס טוליען זיך צו דעם אָנאַנימען, מענטשלעכן בראַכוואַרג אי פון דער מעט-ראַפּאַלע של מעלה און אי פון בוקארעשט של מטה?) האָט איצט אין „בוקארעשט“ ענדלעך געפונען

„ארבעטער, וואָס ביים צאַרטן ליכט פון רעפּלעקטאָרן
דאַכט זיך פלייסיקער געוואָרן
און מיט וואַרפּניקע הענט אין זאַכן זיך באַוועגן, טוען, בויען.

ער דערנענטערט זיך צו זיינע אויסלייווער מיט דער צאַרטער דאַנקבאַרקייט, מיט וועלכער אַ בלינדער נעמט אויף זיינע ערשטע זונען-שטראַלן. און וואָס קען זיין די שענסטע מתנה, וועלכע עס קען געבן דער אין נאַכטישן געשיכטלעכן „מיר“ פאַרוואַרצלטער שטערנבערגישער דיכטערישער „איך“ ווי דאָס, אַז

„ווי די מאמע רחל צו אירע קינדער, רעדט די נאַכט מיט סאמע ווייכע מיטטיק-גלעטן

רופט אַזוי און זאמלעט שטיל פון דער געשיכטע די געשפּענסטער און ווי קומען דורך די לעכער וווּ מע דאַרף ערשט שטעלן טירן, פענצטער אלע: חער מיט העלפן ציגל טראַגן, חער — גלייך שטייט אין דיכטעט, שפּילן איבער דאָרט אָן רעש די גאנצע מענטשלעכע געשיכטע...“

ער מאַבליזירט די גאנצע מענטשלעכע געשיכטע אויף צו העלפן טראַגן די ציגל צום סאַציאַלן גאולה-טרוים פון אונדזער געגנוואַרט.

די ליבע צווישן פאָעט און זיינע אַרבעטער איז אָבער דערווײלע
אַנ' איינזייטיק־אומגליקלעכע. וואָרום

„הייבט זיך אויף אַנ' אַרבעטער. דאָס ליכט נעמט לעשן...“

מיט סעקטאָרישער שטרענגקייט פאַרטרייבט דער אַרבעטער אלע
געשיכטלעכע געשפענסטער און אויך דעם דיכטער. ער אַליין דער
אַרבעטער —

„...ווערט דער געקרייזיקטער... נאָר ניין.

דער געקרייזיקטער אויך קרייצער...“

אַזוי אַרום וואַקסט אויס שטערנבערגס ערשטע באַגעגעניש מיט
פּראָלעטאַרישער טעמאַטיק צונאָ דראַמאַטישן קאָנפּליקט, אַ
קאָנפּליקט וואָס באַוועגט זיך אויף דער ליניע פונעם דיכטערס
אין פּיין און אין צער שטורמיש צעוואַליעטער שאַפונג.

ווייל... דער פּאַעטישער גורל, וואָס ליכט און פינצטערט
אַרויס פון שטערנבערגס אויף אַנ' אמת עכטן און גרויסן לידער־
בוך איז: מיט צער וועסטו פּיינט האָבן, פון יסורים וועט זיין
פאַרצערט דיין ליבשאַפט.

VII.

ת ה ל י ם - ר י י ד

פּאַלט טאַקע אינגאַנצן דער אַקצענט אויף די אורבאַניסטישע
מאָטיוון, ווי שטערנבערג זאָגט אינעם פּאָרוואָרט צו „שטאַט אין
פּראָפּיל“?

די גראַנדיעזע קאָסמישע סטאַטיק פון די טראַנסיל־
וואַנישע קאַרפּאַטן־בערג הויערט ווי אַ גרויסער נס פון באַפּרי־אונג
אויפן געמיט פונעם אורבאַניסטישן דיכטער. אויף די געהיימניש־
פולע וואלד־סטעזשקעס און לאַנקעס פונעם באַרג־רוקן, ווארימט די
נאַנטקייט פונעם סוד־הויה. דער שטילער איבערשמועס פון בלאַט
און פויגל, פון שאָף און גראַז פאַרטויבט דעם ווילדן ליאַרם פון

מענטשלעכן געטועכץ אין טאָל. דער צאַרטער שמייכל פון נאַכ־
 טישע שטערן אויף באַרג הילעכט אַריבער אלע בייזע געלעכטערס
 פון דער שטאַטס טאָג צופיסנס. עס לעשן זיך אויס די שטראַפ־
 רייד צו אייגענער און צו פרעמדער זינד; עס דערוואַכט די
 האַרמאָניע פון לויכגעזאַנג צום אומענדלעכן:

„לעג איך מיך און שטיי אויף זיבן מאָל
 גלייך מיט אלע אלטע פויערים אין טאָל.
 און מיט מיינע אויגן קושנדיק די נאַכט,
 צייג איך היליק מיטן מינדסטן פינגער אויף גאָטס ווערק.
 נאַכט —

איז נאַכט אַדאָ צווישן אַ די בערג. (זי 88)

צווישן אַ די בערג איז פאַרשוונדן דער דיכטער פון גע־
 זעלשאַפטלעכן געראַנגל, איז צו נישט געוואָרן די גאַנצע פראַג־
 בלעמאַטיק פון סאָציאַלן און נאַציאָנאַלן אומקום. דאָס טיפע
 קאָסמישע געפיל, וואָס קוואַלט אין „ליד און פּסאַלם אויף באַרג“
 (דער דיכטער פון אורבאַניסטישער צעריסנקייט און דיסהאַרמאָניע
 וואַלט פון אַ דער געפיל־שפע אַ היבש ביסל געקענט אַנטלייען
 פאַר פאַטענטירטע פאַעטן פון „ריינער ליריק“) האָט פאַרווישט די
 גרענעצן ניט נאָר צווישן מענטש און מענטש נאָר האָט אַוויך
 אָנגעצונדן דאָס ברכי־נפשידיקע ליכט פון מענטשלעכער הכנעה
 און שטאַלץ: צו זיין איינס מיטן שטויב פון דער ערד. די קאָס־
 מישע באַנעמונג פונעם איינצעלפאַקט דערפירט צום אוניווער־
 סאַליום פון אומענדלעכקייט:

„ביסט אי שיקסע ערד, אי סתם אַ שיקסע
 און אי ביידע.“

כרעד צו דיר אי יידיש און אי גוייש,
 ווי מײן שפּאַליער זיידע... (זי 88)

דיזעלבע פּסאַליסטישע באַנעמונג פון פאַקטן שמעלצט זייער

סטאַטישקייט, זייער גליווער און גיט זיי די גלייכבאַרעכטיקונג פון
באַוועגונג אין דער אייביקער, קאָסמישער דינאַמיק. לויטן עכטן
תהלים-נוסח: „עס שפּרינגען די בערג ווי די באַראַנעס, די
היגלען ווי די שאַף“

„טוט דאָס שיקסעלע אַזוי.“

טרייבט אינאיינעם מיט די געדו

אויך דאָס ווייסע קלויסטערל יענן

טריט ביי טריט,

טריט ביי טריט... (ז. 91)

טריט ביי טריט קומען אויף אין „ליד און פּסאַלם אויף באַרג“
די איבערן גאַנצן שטערנבערגישן לידער-בוך צעשאַטענע ביבלישע
מעטאַפּער און געשיכטלעכע דערמאנונג.

אין „לאַנדשאַפּט-כראָניק“ זענען נאָך די דאָזיקע מעטאַפּערן און
אַסאַציאַציעס גיט מער ווי אַ סענטימענטאַלער איינהיל, אַ כתנת
פּסימ'ל וואָס דאָס געמיט פונעם דיכטער-יינגלינג טוט אָן בל-א
יודעים דעם פּייזאַזש כדי אים, אַזוי צו זאָגן, צו טאַטאַליירן
מיט זיין פאַרשטעלונגס-וועלט פון תנ"ך און לעגענדע.

אין די „באַרג-פּסאַלמען“ וואַקסט שוין אויס דערזעליקער מע-
טאַפּער צו אַ קינסטער-רייפן געשטאַלטונגס-מיטעל אויף צו
פורעמען דאָס אומיטעלבאַרע נאַטור-איבערלעבעניש, אויף עס
אַרוסצורייסן פון די נשמהדיקע פחד-קנוילן, פון דעם בייך-און
מאַרעך-פרעסנדיקן שרעק, וואָס

„ווי אַ אַונטער-עגנדל אין פעלד טוט זיפן

טראָפן נאָך אַ טראָפן.

בלינד און עלנט טאַפּנדיק די פינצטער

און עס צו דערהאלטן אויף דער דיסטאַנץ פון רעליגיעז-אַסקע-
טישער באַציונג צום קאָסמישן.

„הייבושע פון זיין אָרט דעם שליאַך

און לעג אים דיר אויף פלייצעס.“

טרעג אים גלייך ארויף אין מורח.
שטעל א דאָרט אַריין אים.
ווי אַ הייליקן פאַרמעט אין אַן אַרין? (זי 80)

דער קאַנאָניזירטער שליאַך איז דאָ ניט אַ פאַריידישונגס-
רעקוויזיט ווי אין דער כראָניק פון שטערנבערגס ייגנט־פיינזאָש
(דאָרט ווירקן נאָך די השפעות פונעם זיידע מענדעלע) ניין, דאָס
געהיימע, אומאויסגעשפּראַכענע פון דער נאַטור ווערט געצוימט
און אַריינגעשטעלט אין דער גרויסער סימפּאָניע פון אַייביקן
מענטשלעכן גייסט:

„אין דער פינצטערער, טרויער־האַרימער ענגעניש פון מענטשן
און פון חיות בלינד־פאַרפלאַכטן.
אונטער פייער־האַרט און וואַסער־מורמל,
און נשמה־נאַגענדן גערויך פון טאָפּ מיט פלייש געקאַכטן, —
וועלן דאָרט אַ גאַנצע נאַכט אויף מיר מיט ביידע
פוייערישע קינדערלעך אין הייליקן צייטער
ברענען שדיס שטערן, וואָס מיט זייערע ריטער
אונדז אויף ליפן שלאָגן.
אין מיר וועלן
שטיין מיט אויפגעפלאַמטן מויל אויף אלע שוועלן
אין נבואה זאָגן... (זי 86)

דער מיסטישער געפלעכט פון מענטשן, חיות און נאַטור־עלע-
מענטן־טענער שאפט ערשט די ווונדערלעכע אָרקעסטראַציע פאַרן
געטלעכן נבואה־האַרט.

אויף וויפּל עס רייסט זיך אַריין אין דער גראַנדיעזער באַרג-
פאַנאַראַמע

„...די שטאַט אין טאַל צופיסנס.
ווי אין אַן אָטשערעט די פראַשן.
האַט באַגיגען
מינען,
קוואַקען... (זי 108)

אויף אַזויפּיל ווערט אויך צעשטערט די האַרמאָנישע רוי וואָס

שפרייט זיך איבער „ליד און פסאלם“, אויף אַזויפיל ברענען
 נאָך אין דיכטערס געמיט פאַרשטיקטע שנאה-אַקצענטן צום
 „ערדענעם עגל“. אָפּגעווענדט פונעם שטאַטישן מענטשן-אַטשערעט,
 מיטן פנים צו די „שווערע השכותדיקע בערג-שטיקער“ פאַרגייט
 זיך דער פּאָעט אין א ליבשאפטס-עקסטאַז צום באַשאַף און צו דער
 קרעאַטור, א ליבשאפט וואָס איר טיפער אָטעם איז בכח איבער-
 צובעטן פלאַנעט מיט חיה, גאַטס געבאַט מיטן פרייען ווילן פון
 זיינע באַשעפענישן, די סטאַטיק פון פויערישע היילעך מיטן
 געשפענסט פון דער נאַכט, די „פאַרהוילענע סימבאָלן-שריפט“
 מיט די „בהמיש-תמישע“ גופים פון שאַף. אלץ וואָס אויפן הימל
 אויוון און אויף דער ערד אונטן טוליעט זיך צואַנאַנד און שפּייט
 אַנאַנד מיט גרויס אהבה און רחמים :

„... דערוען די לבנה מן-הסתם.

וואָס געלעגט זיך מיט דער ברויט אין דרויטן, ווי אַן אַם.

אויף איין זייט שאַף אויטגעבויגן —

זאָלן קומען אלע דאַרפס-הינט און זי זויגן... (זי. 87)

אַט דער קאָנקרעטער אימאַזש, פון וועלכן עס ווייען צו דער-
 זעלבער צייט אלע פרומע ווינטעלעך פון לעגענדע, ער דערהייבט
 שטערנבערגס פסאלם איבער אלע געדאַנקלעך-צוגעטראַכטע
 פייזאַזש-מיסטיציזמען, וואָס ווימלען אין אונדזער ליטעראַטור,
 גאַראַנטירט די עכטיקייט פון זיין פּאָעטישער עמאַציע און זאלבט
 זיינע רייד מיט נאַטור-ניטווענדיקייט, די רייד צו גאַט, צו דער
 שיקסע, צו דער באַבעטשקע, אין וועלכע ס'לייזט זיך אויף שטערנ-
 בערגס פייזאַזש-וויזיע, זיי זענען אָן אַן אָנהייב און אָן אַ סוף,
 ווייל זיי זענען ניט קיין פאַרם-פאַרטראַכטע געזאַנגען, נאָר אַ
 איבערשטראַמענדיקע וואַרט-קאָסקאַדע פון אַ אלדד, וואָס פנים אל
 פנים מיט דער הייליקייט, האָט זיין צונג זיך אויפגעבונדן צו
 לויב און צו נבואה :

ועל איך, גאַט

[ווי דיין געבאַט]

צו די, וואָס זענען אינעם פעלד פאַרסאָג
 א הונט, צי גאַר אַ טשיטשקע
 טרינקען שטיל פון מוטנע ריטשקע,
 און אין האַלדז און נאַקן
 מיט לבנה־מעסער,
 זינגען גרעסער, גרעסער —
 אַ פּוּלן קרוג... (ז. 98)

דאָס ״זינגען גרעסער, גרעסער״ צעוויגט זיך מיט א באַזונדערן
 דערן כח אין ״מיינע רייד צו דער באַבעטשקע״. דער פּאָעם צע-
 וואַקסט זיך מיט זיינע אַזיינע די אנדערע יאָגנדיקע פּייוואַזש-
 זעאונגען, מיט די פינקלענדיקע גלאַסן וואָס ברענען ווי שטערן
 אויף דעם הייזע־פּירמאַמענט, מיט דעם רזין דרוין־שפּיל פון ווי
 אין טראַנס וויברירנדיקע סימבאָלישע אָנצוהערענישן, צו אַ קאָסמישן
 רעפּאָרטאַזש אַ לאַ וואַלט ווייטמאַן וואָס לייענט זיך (ווי ס׳זאָגט
 הערמאַן באַר אין זיין הקדמה צו דער דײַטשער איבערזעצונג
 פון ווייטמאַנס ״גראַזשטענגלעך״) ווי אַ צײַטונג געשריבן און
 צונויפגעשטעלט פון אַ רעדאַקטאָר — אַ פּסאַלמיסט.

די פּלאַמענדיקע תּאוה פון דעם פּסאַלמיסט־רעפּאָרטער צו
 דערגיין דעם סאַמע וואָרהאַפטיקן פּאַר וואָס און ״צוליב וואָס״
 פון דער הויז מוז אָנקומען נאָך אַנ׳ ענפּער צו זיך אַליין, צום
 אייגענעם אימאַזש. פון די ״רייד צו דער באַבעטשקע״ אַרויס,
 ווערן סטיכיש געבוירן אַזויפּיל וואַרשיינלעכקייטס־סיטואַציעס,
 ווערן געשאפן אַזויפּיל פּאַנטאַסטישע און דאָך קאָנקרעטע פּאַר-
 שטעלונגען, ווערן אַרויסגעשיילט אַזויפּיל דרייסטע אַנונגען און
 אַסאַציאַציעס, אַז בײַם לייענען דעם פּאָעם באַקומט זיך דער אַנ-
 סאַמבל־אײנדרוק פון אַ שאַרפּן פּאַרטייוולט־אינטואַיטיוון קרייצפּאַרהער
 אין וועלכן ס׳איז דעם פּאָעט געלונגען צונויפצושמידן אַ לאַנגע
 אינדיציען־קייט פון אמת־באַווייזן. פאַרשידנאַרטיק זענען די אימאַזשן
 און טיוונטפּאַרביק זייערע אַביעקטן: די ״נאַקעט־לויפנדיקע טייכן״,
 די ״שווער מעוברתדיקע בערג״, דער וואַלדהעקער און דער הונט.

זיין עק און זיינע פיס, אָבער דורך אַלע די אימאַזשן רינט דאָס
הונדערטפּראָצענטיקע שטערנבערגישע ריטשקאלע בלוט פון פאַ-
נאַטישער אַסקעזע. אונטערן גערויש פון שטערנבערגס פּאַעטישן
בלוט ווערט דער קולמינאַנטער מוזיקאַלישער פּונקט פון דער
באַבעטשקע-סימפּאָניע דער אלע מאָל פאַרביק און פאַרביקער אָר-
קעסטריטער רעפרען: עראַטישער שפּיל איז דער אייביקער טוד
פּון זיין:

„און אויך אנדערע כל-המינים
פּאַרן זיך, באַהעפטן, טרעטן, שטייבן,
שיילן זיך און שפּאלטן...“

אומעטום דאָרט ווי אַ „ער“ דערגרייכט אַ „זי“
אין ראַנגל-שפּיל, אין בלוט, אין ליפּן-טוי
פון ריזן דרוין-קושן... (זי: 104)

אויב אפילו דעם דיכטערס נביאישער טעמפּעראַמענט ברענט
דורך דאָ און דאָרט מיט אַ סאָציאַלן אַקצענט די רייד-סימפּאָניע
צו דער באַבעטשקע:

„און דער גראָן-גלאַק דער גוטער און דער שלעכטער,
וואָס ער קייקלט זיך אין גראָן דאָרט פאַר געלעכטער,
וואַזוי ער האָט דאָס לשון אַפּגענומען
ביי די שעפעלעך די זאטע
פון זיין גרינער, זיסער פּלאַפּלעריי,
וואָס וועט זיי טאַיען ביז משיח וועט קומען —
ביז אין יענע טעג, ווען וועלן קרים פאַרשטיין,
אַ שוין פון יובלען-לאנג זיי שווייגן, שטומען תּמעהאטע,
און זיי וועלן דעמלט בשעת גיין צום האסער
פירן אים אין טייך דערטרענקען,
און זיי וועלן דעמלט בשעת גיין צום האסער
פירן אויך זייער צונג פון שלאָף אַפּשונקען — (זי: 100)

באַקומט זיך דערפון ניט קיין שטערנדער דיסאַנאַנס, ווייל דאָס

סאָציאלע שליסט זיך דאָ איין ווי אַ ווייך מוזיקאַלישער אַוטאָפּיע-
 טרילער אין דעם געזאנג פון עראָטישער אַנונג אין קאָסמישן.
 זיי ביידע אינאיינעם: דאָס איינדרוינגלעך - עראָטישע און
 די עקספּאַנזיווע ווייכקייט פונעם אַוטאָפּישן. שאפן דעם ווונדער-
 לעכן מוזיקאַלישן אַראַמאַט פון שטערנבערגס לויבעזאנג אין
 די בערג.

* * *

פאַראַמט זענען די טיר און טויער פון שטערנבערגס פּאָע-
 טישן קינגרייך; פאַראַמט דורך אימאַזש, געדאנקלעכקייט און
 שפּראַך-געראַנגל. (די אויף שלאָס און ריגל-פאַרשלאָסנקייט קען
 אַמאָל גיבן דעם אויבנאויפיקן חשד פון געקינסטלקייט. פרעגט איר
 זיך אָבער איינדרוינגלעך פאַנאַנד ביי די לידער, צערינט דער חשד
 און ס'באַפּאַלט אייך א מאַדנע ווייזע פון שטערנבערגס ליד-באַשאַף:
 דער גאנצער פּאָעטישער בנין מיט אלע זיינע דאָ איבערגעלאָדענע און
 דאָרט איינפאַכע פאַסאַדעס איז ספּאַנטאַן אַרויסגעכשוּפט געוואָרן
 א פאַרטיקער פון טיפע עמאַציע-טובסטאַנצן. מענטשלעכע כונה האָט
 דאָ קיין האנט ניט צוגעלייגט. דערפאַר אפשר זעט דער בנין אויס
 אַזוי אויסטערליש און אַזוי „געקינצלט“.) דאָס ליכט פון די שפּאַ-
 רינעס - אויפויפל ס'איז מיר געלונגען אַדורכצוברעכן שפּאַ-
 רינעס אין מיין טראַט ביי טראַט-וואַנדערונג איבער די איינצלנע
 ציקלען פונעם לידער-בוך -- אַנטפלעקט אלס עיקר-מאָטיוו פון
 דער שטערנבערגישער דיכטונג די אידיי פון אָפּגאַנג. „איין לוייה
 נאָך דער אנדערער“: די יחידישע („מיט מיר און מיט אנדערע“);
 די געזעלשאפטלעך-מאָראַלישע („חצות“, „שטאַט אין פּראָפּיל“ און
 בוקארעשט של מעלה); די יידיש-קולטורעלע (בוקארעשט של
 מטה). דער גראַטעסקער גרימאַס - דער טרויער-אַפּאַגיי פון איי-
 גענעם געמיט און אַרומיקע סיטואַציעס - מאַכט, וואָס אמת, די
 טראַגיק נאָך געדיכטער, פאַרוואַנדלט אָבער די לוייה אין אַ מאַס-
 קאַראַדע (משה נאַפּאַלין פון „מיין לוייה“ וואַרפט פון זיך אַראָפּ
 דעם צילינדער אינאיינעם מיט די פּייערלעכע קליידער און ווערט

צוריק משה גולם), פאָרגיכערט דעם טעמפּאָ פון דער אומקום-
 פּראָצעסיע און טרייבט זי וואָס שנעלער צו סתימת הגולל. דאָס
 לויפן מיטן מת" - דער געיעגריטם, וועלכן שטערנבערג גיט
 דער לוייה - דינאַמיוירט דעם דיכטערישן פעסימיזם און צינדט
 אים אָן מיט די גליקוילן פון חורבן־רעוואָלוציאָנערישקייט. דער-
 זעליקער גראָטעסק, וואָס צעקנייטשט די צילינדער־פּייערלעכקייט
 פון געזעלשאפטלעכן אָפּגאַנג, מאַכט אויך פריי דעם וועג צו די
 העלע האַריוואָנטן פון אויפקום־זעאונג און לאַזט אויפשטראַלן די
 אַנונג פון אַ באַגינען, וואָס גייט אויף אויף יענער זייט פון שטאַרבן

איך גראָב מיך צום ליד פון באַגינען -
 צום געזאַנג פון שחרית.
 וואָס כ'האָב נאָך גיט געוונגען.
 איך בין עס מכריז
 ומודיע:

— וואָס באַגער אַזוי צו זינגען! (ו. 96)

שטאַט אין פּראָפּיל" איז דער געזאַנג פון אָפּגאַנג, דאָס
 לוייהשע טרויער־ליד פון אומקום, אָבער אין אים זענען שוין דאָ
 און דאָרט צו זען די טיפע גראַבצייכנס צו אַ נייעם ליד, צום ליד
 פון באַגינען, וואָס שאַריעט אין דיכטערס געמיט און באווסטוויין.
 דער שטאַף און אידייאָנאַליו, וועלכן איך האָב געפרוּווט
 דורכפירן אין מיין קריטישער סטודיע, איז בלויז אויסן געווען
 אויפצושטעלן, אַזוי צו זאָגן, די פּסיכישע רישטאָוואַניע צו שטערנ-
 בערגס אויסטערלישן פּאַעטישן געביי. די אָפּטמאַל איבעראַשנדע
 נייקייט פון קינסטלערישער פּאַרם און די אין לידערבוך גיט
 זעלטענע שפּראַך־דערגרייכונגען, צו וועלכע איך האָב זיך כמעט
 ווי גיט צוגערירט, זענען אַ טעמע, וואָס מאַנט אַ באַזונדערע
 אַרבעט.

ליטעראטור, גאט און טיורל

„איר ווילט הערן אַ שטיקל ודויז“ אַזוי הייבט אָן דער באַ-
ווסטער ליטעראַטור-קריטיקער און עסעאיסט חיים ליבערמאַן
זײַנעם אַ בריוו צו זײַ ווינפער, דעם רעדאַקטאָר פֿון ניו-יאָרקער
„אויפקום“ און עס גייט אַזעלכע אַ „על חטא שחטאתי“, וואָס לײענט
זיך לערך אַזוי :

חיים ליבערמאַן האָט די גרעסטע אַמביציע צו ווערן אַ וײַס
שרײַבער, ווייל „הײַנטיקע צײַטן איז עס געוואָרן פשוט אַן אומ-
אנשטענדיקע זאַך צו זײַן אַ שרײַבער“, אַן אומאנשטענדיקע זאַך
איז דאָס מײַן שרײַבעריי דערפאַר, ווייל די ליטעראַטור דאַרף
דינען אָדער גאָט, אָדער דעם טײוול, אָבער אַז זײ זאָל דינען
ביידע, דאָס קען ליבערמאַן נישט פאַרשטיין, אַ סימן אַז די ליטע-
ראַטור דינט ביידע, איז וואָס זײ (די ליטעראַטור) האָט זיך גע-
שטעלט אין ראַטן-פאַרבאַנד צו דינסט דעם באַלשעוויזם און אין
איטאַליע — דעם פאַשיזם. נאָר מילא, דאָס איז נאָך געווען
יאַקאָש צום אויסהאַלטן, ווייל די דײַטשע ליטעראַטור איז געווען
די גאַראַנטיע. „איז געקומען היטלער און די דײַטשע ליטעראַטור
האַט אויך באַנקראַטירט“, און ווייל עס האָבן געקענט געשען די
אויונדערמאנטע פּורעניותן, איז זיך ליבערמאַן משער, אַז וויבאַלד
דער טעמעני באַס קוויירי וואָלט חלילה געוואָרן דיקטאַטאָר פֿון
אַמעריקע, וועט ער און לײוויק און גלאַנץ און פײַנבערג מן
הסתם נישט אנדערש ווי שרײַבן לידער צו קוויירין און רײווקין,
אַלגיין און נײַגער וועלן אַכטונג געבן אויף דער „לײניע“.

און אַז ליבערמאַן גיט אַ טראַכט, וואָס עס קען פון אים
 ווערן, איז ער שוין פון איצט אָן מודיע וויינפערן, אַז אַזוי
 אין די אַמעריקאַנישע הייזער זענען ניטאָ קיין אויוונס און ער
 קען זיינע ביכער דערפאַר ניט פאַרברענען, וועט ער זיי צערייסן
 אויף פּיץ-פּיצלעך און זיי אוועקבלאַזן מיטן ווינט. און הגם ער
 איז נאָך שולדיק אַ חוב: אַ פאַר עסייען וועגן עטלעכע שרייבער,
 וועט ער אפילו די דאָזיקע עסייען אויך ניט אַנשרייבן און... „מער
 קיין צער זאָלט איר ניט האַבן. נו, זייט מיר געוונט און שטאַרק.“
 דעם אמת געזאָגט איז ליבערמאַנס ווינטשעוואַניע, אַז מיר
 זאָלן באַהיט ווערן פון צער, איבריך, דער ברייט-אַרטיקל-ודוי
 זיינער איז געשריבן אַזוי גרינג פעליעטאַניסטיש און אַזוי שפּי-
 לעוודיק קאַפּריגע, אַז קיין שום לייענער אָדער שרייבער, וואָס
 האָט אַן ערנסטן צוגאַנג צום געשריבענעם וואָרט וועט ניט איינ-
 פאלן זיך נעמען צום האַרץ רייד, אַרויסגעזאָגטע ניט מיטן צער
 פון פּראָבלעם-שטעלונג, נאָר מיט דער האַפּערדיקער לייכטזיניקייט
 פון אַ אימפּראָוויזאַציע אויף אַ ליטעראַרישן פּיקניק. עפעס ווייטע
 ניט פון ליבערמאַנס אַרטיקל די פּראָקלאַמירטע „הייליקע באַ-
 ציונג“ צו ליטעראַטור און עס ווירקט דערפאַר ממש ווי פּראָפּא-
 נאַציע דאָס אַריינשטעלן דעם נאָמען ליי ווי ק, וואָס איז אין דער
 היינטצייטיקער יידישער ליטעראַטור דער סימבאָל פון פּיינפולן
 געדאַנגל נאָך דער קינסטלערישער געשטאַלטונג פון אונדזערע
 אויפקום-חלומות, אין דעם פעליעטאַניסטיש צוגעטראַכטן קאַדריל
 לכבוד דעם טעמעני-באָס.

פּונדעסטוועגן האָט ליבערמאַן אין זיין ברייט אָנגעמערקט אַ
 פאַר אַלגעמיינע געדאַנקען וועגן ליטעראַטור, אויף וועלכע ס'איז
 כדאי זיך אָפּצושטעלן. ביי ליבערמאַנען קומט אויס, אַז ליטע-
 ראַטור דאָס איז אַ מין אלוועלטלעכע פּראָפעסיאָנעלע פעדעראַציע,
 וואָס האָט אַריינגעשריבן אין אירע סטאַטוטן, אַז זי דאַרף זיין
 „דער פּריינט פון די אַרימע, די קעמפּערן פאַר די גערעכטע, די באַשי-
 צערין פון די אונטערדיקטע קעגן זייערע אונטערדיקער.“

דער דאָזיקער ליבערמאנישער סטאַטוטן־אַקסיאָם, וואָלט קודם כל
 פאַראויסגעזעצט אָן אייביק גילטיקע געזעלשאַפטלעכע מאָראַל,
 וואָס זאָל ניט אָפּגענוצט ווערן פון די צייט־געשעענישן. נאָר
 אַווי וואָלטן מיר געקענט פאַרפיקסירן לדורות ווער ס'איז גע-
 זעלשאַפטלעך „גערעכט“ און וואָלטן געוואוסט אין דינסט פון וועל-
 כער „גערעכטיקייט“ ס'דאַרף שטייען לויט אירע תקנות די ליטע-
 ראַטור־פעדעראַציע. נאָכדעם ווי מיר וועלן איינמאַל פאַר אלע
 מאָל וויסן דעם סוד פון „גערעכטיקייט“, וועלן מיר מוזן אַרויסגעבן
 א דעקרט, וואָס וועט פאַרווערן אלע אונטערדיקערס און „אומ-
 גערעכטע“ אַנצושרייבן אַ שורה ליטעראַטור אונטער דער סאַנסציע
 פון... אדרבא, וואָס פאַראַ שטראַף זאָלן מיר צופסקענען?

אמתע ליטעראַטור איז רוח הקודש? יאָ! אָבער עס איז
 שוין פון תמיד אָן די טבע פונעם הייליקן גייסט אַנטפלעקט צו
 ווערן ניט נאָר צו גאָטס דינער, נאָר אויך צו די געצנדינער.
 קאָנקרעטער און מיט די באַגריפן פון אונדזער צייט גערעדט
 הייסט עס: געטלעכער געשטאַלטונגס־כח נידערט אַראָפּ אי אויף
 די אונטערדיקער און אי אויף די אונטערדיקטע, ווי דער נאַריש-
 געטלעכער רעגן און טוי, וועלכער הייבט ניט אָן צו אַנען די געזעל-
 שאַפטלעכע תהומות, וואָס האָבן זיך דאָ אויף דער ערד אויפ-
 געעפנט צווישן נאַציעס, רעליגיעס און קלאַסן. ערשט דאָ אין
 עמק הבכה ווערט דער רוח הקודש פאַרוואַנדלט אין אַ געווער פון
 סאַמף. מיט די כלי זין פון רוח הקודש קעמפן מענטשן פון אייביק
 קעגנאַנאנד, די איינע אויף צו דעוואַלטן די מאַכט, די אנדערע אויף
 זי צו דעראַבערן. לויט אונדזער געזעלשאַפטלעכן איינשטעל וועלן
 מיר זיך ציטוליען מיט התלהבות צו איין גאָטס־וואַרט־נאָגער און
 וועלן זיך פילן אָפּגעשטויסן, וועלן פיינט האָבן דעם צווייטן, הגם
 ער קומט אויך צו אונדז אלס גאָטס אויטענטישער שליח. לויט דעם,
 וואָס ער האָט אונדז צו זאָגן אין גאָטס נאָמען, אין הסכם מיט
 אונדזער אינטערעס אלס יחיד, אלס קלאַס און אלס נאַציע, וועלן
 מיר דעם נביא באַטראַכטן פאַר אַן אמתן אָדער אַ פאלשן. און

סיי מיר, וואָס הערן זיך צו מיט התלהבות, סיי יענע, וואָס פאַר-
 זעמען דאָס וואָרט מיט שנאה, וועלן אַלע זיין גערעכט. אונד-
 זער צוגאנג צו ליטעראַטור, צו געדאנק, געפיל און קינסטלערי-
 שער געשטאלטונג ווערט דיקטירט פון אַ עגאָאיסטישן יחיד אָדער
 כלל-אינטערעס, וואָס קען אויב מ'באַדאַרף, טובלימירט ווערן איך
 דער דינסטער גייסטיקייט, זיך איינזויקלען אין סאמע תכלת פון
 „אינטערעסנלאָזיקייט“. פונדעסטוועגן דאַרף מען ניט גראָבן טיף-
 כדי זיך צו דערגראָבן צום מקור פון אונדזערע סימפּאַטיעס אָדער
 אַנטיפּאַטיעס.

עס זענען פאַרשטייט זיך דאָ איינצעלנע גאונים, צעוואַרפן
 איבער יאָרהונדערטער (אַ געטע, אַ שעקספיר), וואָס פאַר זיי
 האָט זיך אין שעהן פון אמתן „הימל עפן זיך“ אנטפלעקט דאָס
 קאָנסטאַנטע, דאָס אייביקע פונעם מענטשלעכן מהות, אָט
 דאָס אייביקע, וואָס ווערט ניט באַרירט פון צייט, ווייל
 ס'איז די געגנבעטע פרוכט פונעם עץ-הדעת, אויף וועלכן גאָט
 אליין האָט שוין בדיעבד קיין שליטה גיט. אָ, ווען זיי נידערן
 אַראָפּ, דאָן, דאָן — וענה כל העם אמן. אָבער די דאָזיקע
 זענען אַזוי זעלטן, אַזוי איינציק, אַז זיי מוזן מיר אַרויסלאָזן פון
 אונדזער אַרגומענטאַציע.

אָבער די ליטעראַטור, די אָן שעקספיר, זי מוז, אויב מיר
 זאָלן זי אַקצעפטירן, דינען אונדזער אמת. מיר פאַרשטיין
 אויך די ליטעראַטור, וואָס דינט דעם אמת פון אונדזער שונא,
 אויב זי דינט איבערהויפט אַן אמת ד. ה. אויב זי פאַרמאָגט
 געטלעך-אינספיראַטיוון און רעאַליזאַטאַרישן כח. אויב זי פאַר-
 מאָגט ניט דאָס וואָס מיר רופן אָן מיטן נאָמען טאַלענט,
 דאָן איז דאָך די פלוגתא איבריך, דאָן איז עס דאָך איבערהויפט
 קיין ליטעראַטור גיט.

אונדזער צייט שטייט אין צייכן פון סאָציאַלן געראַנגל און
 אַלע די, וואָס זענען פאַרבונדן מיט דעם אידעאַל פון סאָציאַלער
 באַפֿרײַונג הערן זיך צו מיט ליבשאַפט, מיט באַגייסטערונג צום

רוח הקודש, וואָס מאַניפעסטירט זיך אין זין פון אָט דעם אידעאַל
 אין דער וועלט־ליטעראַטור. גאַבריעלע ד'אָנונציאָ און
 שאַרל מאַראַ זענען אויך דיכטער, דיכטער פונעם פאַשיס־
 טישן „אמת“ האַנס היינץ עווערס איז בכלל ניט קיין
 דיכטער, מעג ער דינען לינקס אָדער רעכטס, ווייל ער פאַרמאָגט
 ניט דאָס פינטאלע רוח הקודש.

די ליטעראַטור אלס אייביקע פּראָטעסטאַנטקע און ניין־
 זאָגעריין, ווי ס'ווינטשט זי זיך היים ליבערמאַן, איז געווען דער
 אויסדרוק פונעם הומאַניטאַריסטיש־אינדיוידואַליסטישן גייסט, צו
 וועלכן מיר, די זין פונעם יידישן בעל־הבית פונעם ניינצענטן
 יאָרהונדערט, פילן זיך ווי מאַגנעטיש צוגעצויגן. ווייל די דאָזיקע
 ליטעראַטור איז ליבערמאַנען אַם נאָנטסטן צום האַרצן, מאַכט ער
 דעם קריינעם דענקפעלער זי צו פּראַקלאַמירן אלס די ליטע־
 ראַטור. ליבערמאַן דער ליטעראַטור־קריטיקער וואָלט געמעגט
 וויסן, אַז די ליטעראַטור פונעם ניינצענטן יאָרהונדערט אויף
 וועלכער בראַנדעס האָט געזאָגט, אַז זי שטרעבט „צו דערלייוונג,
 צו די העכסטע אידעאַלן“, איז געוואָרן די בשורה־טרעגעריין פון
 אַ פרייהייט, וואָס אַ נייַ אויפגעשטאַנענער קלאַס האָט זי באַ־
 טראַכט אַלס דעם קעגנזאַץ פון פרייהייט, אַלס אונטערדריקונגס־
 טענדענץ איינגעהילט אינעם תכלת־געוואַנד פון לינגערישע
 מענטשהייט־אידעאַלן. דער אויפגעקומענער פערטער קלאַס פאַר־
 לאַנגט פון דער ליטעראַטור זיין אמת, דעם אמת פון זיינע
 אינטערעסן. איז ער דערפאַר ניט „גערעכט“?

מענטשן און אויך שרייבער דינען פון אייביק אָן גאָט און
 דעם טייוול, די צוויי זייטן פון איין אמת־מטבע. אויב דער טייוול
 איז מיט אונדז און מיט אונדזער אינטערעס, איז ער דער גאָט.

זיניזיך און אַרומזיך

עטיש-פסיכאלאגישע און נאציאנאלע פראגן

דער אַנטיסעמיטיזם האָט אין די קאָפיטאַליסטישע אייראָפּע-
אישע לענדער אַריבערגעשפּרייט דעם גדר פון טעאָריע, פון
פּראָווינץ-בלעטלעך, פון ספּאַראַדישע אַנטי-תּלמוד-בראָשורן און
פון פּאַראַיינצעלטע פּאַרלאַמענטאַרישע מאַניאַקעס און מאַרשירט
אַלס „פּאַלקס-באַוועגונג“ און אָפּיציעלע מלוכה-פּאַליטיק געזעצלעך
באַרמירט און אומגעזעצלעך דיריגירט צו פּיוישער און עקאָנאָ-
מישער פּאַרלענדונג פונעם כלל ישראל.

אַ פּאַניק האָט אַרומגעכאַפּט, און מיט רעכט, אלע יידישע
פּאַרטייען. אלע פּאַליטישע דיאַג- און פּראָגנאָזן האָבן זיך אַ וואַקל
געטון. די פּאַרשריבענע רעצעפּטן, האָט זיך אַרויסגעוויזן, האָבן
צום טייל אַ צו קליינע און צום טייל אַ צו שפּעטע ווירקונג.

די פּוסטע אַפּאַלאַגעטישע שרײַערס פון „בכל דור ודור...“
זענען פּאַרגליווערט געוואָרן אין דער קאָמישער סיטואַציע פון
קליינשטעטלידיקע מגידים מיטן קלויז-שליסל אויפן טענדער-
די יידישע אַסימילאַציע האָט באַנקראַטירט, זעקס הונדערט-טויזנט
מאַל באַנקראַטירט.

און דער יידיש-נאַציאָנאַלער געדאַנק? ער פּלאַנטערט זיך
צווישן אומווערדיקן קעריק און אויסזיכטסלאָזן פּאַרויס. האַרטע
ווירקלעכקייט און דער-האַלטונגס-אינסטינקט רופן אים צוריק
צווישן די געטאָ-מויערן פון אתה בחרתנו-בינאַטיזם און ישמח-
משה אַפּגעשלאַסטיקייט. מענטשלעכע חשיבות און אידיאָישע אַהריות

פרייבן אים פארויס צום טרויערשפיל פון פראגראמאטישער
הילפסלאזיקייט.

פראגראמאטישע דהילפסלאזיקייט! ווארום
וועלכע זענען עס די פראגראמען, אחוץ עמיגראציע, אויף וועלכע
ס'האלט זיך היינטצוטאג אין די קאפיטאליסטישע לענדער די
אידי פון יידישן קולטור-רענעסאנס?

די פראגראם-פונקטן פון נאציאנאל-פערסאנאלער און קול-
טור-אויטאנאמיע ליגן אינטערנירט אין די טונקעלע קעלערס פון
די פארטייאידעאלאגיעס, די יידיש-פאליטישע קערפערשאפטן,
אויב זיי האָבן נאָך וועלכע בראַגראַמאַטישע פרעטענציעס צו די
מלוכהס זייערע, דאָן לייענען זיך די פרעטענציעס אָט אַזוי:

(1) לאָזט צוויי אונדזערע פרנסה'ס, אונדזערע שפינוועבס-
דיקע פרנסה'ס וואָס טרעפקען זיך פון זיך אליין אויך, אָן אייערע
סאניר-און היגיענע-געזעצן.

(2) פאַרמאַכט ניט אונדזערע שולן, וואָס ווערן אויסגעהאלטן
פון אַמעריקאַנער אַרבעטער-גראַשנס און נישט געצאָלטע געהעלטער
פאַר די לערערס.

(3) ס'וואָלט כדאי געווען, אַז פאַר אונדזערע שטייערן זאָלן
אויך באַצאָלט ווערן אַ פאַר פּאָליסמענער, וואָס זאָלן אונדז באַהיטן
פון באַליידיקונג בעל-פה און בעל-יד, ווען מיר דערלויבן זיך
אַריינצוגיין אין אַ טעאַטער אָדער אין אַ עפנטלעכן גאַרטן.

קען אַזאַ מינימאַלער דעפּענזיוו-פראַגראַם צו וועלכן ס'רעזו-
מירט זיך די גאַנצע יידישע פּאָליטיק אין אלע לענדער פון מזרח-
אַיראָפּע זיין אַ אידעאָלאָגישער אַנשפּאַר פאַרן גלות-נאַציאָנאַליזם
און במילא אויך פאַרן יידישום? קען מען היינט קומען צו די
יידישע מאַסן, וואָס שטייען פאַרדעקט די אויגן מיט די הענט אין
דער טראַגיקאַמישער פּאַנע פון ניטע שלאָגט ניט, ניטע ראַבירט
ניט? און פאַר זיי אויפהעלן דעם אויסבליק אין דער צוקונפּט,
צוויקלענדיק פאַר זיי דעם יחוס-פאַרמעט פון תּנ"ך איבער טורא

און פומבדיתא ביו צו פראָלעטאַרישער ליטעראַטור? וואָס באַ-
דייט דער דאָזיקער יחוס־פאַרמעט: טרייסט צי צינישע ווערטל-
זאַגעריי?

האָבן מיר אָבער נאָך אַ יידישן קיבוץ אין אַמעריקע. איז
כדאי צו זען, וואָס איז אין אַמעריקע אָפגעטון געוואָרן אין די
פּופציק—זעכציק יאָר פון עקאָנאָמישן און קולטורעלן אויפשטייג-
ס'איז באַזונדערס וויכטיק זיך צוצוקוקן דערצו, ווייל פון דאָרט
פון דער עיר ואם בישראל געוויאָרק, ווו עס דערשיינען כמדה
וכמה יידישע טאָגזייטונגען און זשורנאַלן מכל המינים קאָלירן און
ניאָנסן און צווישן זיי דער אינטעלעקטועל־ראַפּינירטער „אינוויך“,
פרווסט מען אונדז מאַכן אַ אינזשעקציע מיט „סורא און פומב-
דיתא“־סערום אַקעגן פיזישן און עקאָנאָמישן אונטערגאַנג.

פּופציק יאָר יידיש־אַמעריקאַנישע אימיגראַציע האָט באַשאַפן
אַ צאָל יידיש־וועלטלעכע שולן, אַ פאַר מעכטיקע טאָגזייטונגען
און אַ היבשן ליטעראַרישן פאַרמעג. אַ סך? זייער ווייניק! זענען
דאָרט בנמצא יידישע מלוכה־שולן, האָט אַ געוויאָרקער ייד די
מעגלעכקייט — יעדער פערטער געוויאָרקער איז אַ ייד — זיך
צו ווענדן צו די מלוכה־אַרגאַנען, צו דער שטאַט־פאַרוואַלטונג,
צו די געריכטן אין יידיש? זענען דאָרט פאַראַן יידישע געמיינ-
דעס, קהלה'ס מיט פון דער רעגירונג אַנערקענטן זעלבסט־פאַר-
וואַלטונג און אייגענעם באַשטייערונגס־רעכט?

ניין, ניין, דער יידישער ישוב דאָרט הלומט אפילו ניט פון
אַזעלכע זאַכן, די דאָזיקע מורח־אייראָפּעאישע פרעטענציעס האָבן
זיך אין אַמעריקע נאָך אפילו ניט געוואַנט אַרײַנצוטרוימען אין
פּראָגראַם־פּראָיעקטן פון דרייַסטע קאַבינעט־אידעאָלאָגן. אלא
וואָדען? די עטלעכע מיליאָן יידן אין אַמעריקע פאַרמאָגן דערוויילע
נאָך דאָס, וואָס מיר אין גרעסטן טייל פון דער קאָפיטאַליסטישער
אייראָפּע האָבן שוין האלבועס פאַרלוירן: מענטשן און בירגער־
רעכט.

וואָלטן דאָך יידיש־אַמעריקאַנישע שרייבערס, וואָס געניסן

נאך דערוויילע מיט הרחבת־הדעת די פרייווילעגיע פון פולע מענטשנרעכט, געדארפט האָבן פאַרשטענדעניש פאַר אונדזער קליינהעגהדיקייט, פאַר אונדזער אידעאל פון פאַרגרמלאַזיקייט דאָ אין די קאָפיטאַליסטישע אייראָפּעאישע לענדער. ניין! טאַקע צו־ליב, עטיש־פּסיכאָלאָגישע טעמים זענען די רעדאַקטאָרן פונעם נעוויאַרקער „אינויך“ יעקב גלאַטשטיין און א. לעיעלעס מאַקסימאַליסטן און זיי קענען ניט פאַרשטיין, למאי מיר זענען זיך מתקנא אין דער פאַרגרמלאַזיקייט פון ראַטנפאַרבאַנד, ווייל זאַגט יעקב גלאַטשטיין:

„א פּאָלק האָט נאָך אנדערע אַמביציעס אויסער ראַטעווען די פעל. אַ פּאָלק האָט נאָך נאַציאָנאַלע אַמביציעס אויך, אַ פּאָלק קאָן פּאָדערן דאָס רעכט צו לעבן אי אָן פּאָגראַמען און אי מיט דעם גאַנצן נאַציאָנאַלן באַנאַוש, מיט זיינע אלע ווידערשפּרוכן, מיט צוגעקומענער פּראָלעטאַַ־רישער ליטעראַטור און מיט זיין אלטער גרויסער ליטעראַטור, וואָס יחוּסט זיך אפילו מיט חסידות, רבנישער ליטעראַטור און העט, העט קריק דורך טורא און פּומבדיתא און ביו צום תנ״ך. אַ פּאָלק האָט אַ רעכט צו פּאָדערן דאָס רעכט צו עקזיסטירן מיט זיינע חן־גריבלעך און מיט זיינע חסרונות.“

טייערע רייד, גילדענע רייד! רייד מיט אלע חן־גריבלעך! זאָר איין חסרון (אַ עסענציעלן חסרון) האָבן זיי. ס'פעלט זיי צו דער מאַראַלישער וואָג. דער מאַנקאָ האָט זיך באַקומען ניט דער־פאַר חלילה, וואָס די ווערטער האָט אָנגעשריבן אַזאַ טאַלענטירטער ליטעראַט, ווי יעקב גלאַטשטיין, נאָר דער מאַראַלישער פּחת נעמט זיך דערפון, וואָס דער ליטעראַט האָט זיי אָנגעשריבן אין סאַמע גרויסן נעוויאַרק מיט דעם פּרייהייטס־דענקמאַל ביי די טויערן און ניט ערגעץ אין אַ קליינעם וואָ־נישן אָדער בעסאַראַבישן שטעטל, וווּ

„היות דאָס שטעטל געפונט זיך אין גרויס שרעק פאַר אונרוין, היות דער באַיקאָט איז גרויס און קיין פּרנסה איז נישטאָ, האָט דאָס גאַנצע

שטעטל באַשאַסן מיט האַק און פּאַק אויסצוואַנדערן און דער פּאַלעס-
טינע-אַמט הערט געבעטן צוזושיקן פאַר אלע סערטיפיקאַטן און אויף
הוצאות...

אַ בקשה מיט דער אויוון ציטירטער מאַטיווירונג האָט, ווי
עס דערציילט דער וואַרשעווער „הײַנט“ (נר. 79 פונעם 1טן
אַפּריל 1936) דערלאנגט אַ שטעטלדיקער ייד בײַם דאָרטיקן
פּאַלעסטינע-אַמט. דער סטיליסטישער דיסאַנאַנס צווישן דער
אַרומזיכטישער דערשלאַנגקייט פון דעם יידן מיט דער
„פּראָשעניע“ און דער אינזיכטישער נאַציאָנאַלער פּלאַם-
פּייערדיקייט פונעם נעוואַרקער יידישן שרייבער לאָוט אונדו
טיפער אַרײַנקוקן אין דער זעלישער מחיצה צווישן געליטע-
נעם און געשריבענעם וואָרט.
דער ייד, אונדזער ייד מיט דער „פּראָשעניע“ איז ניט צו
פאַרבײַטן מיט יענעם ייד דעם „בעל תּכלית“, וועלכן גלאַטשטיין
טוט טאָן באַדויערן, ווייל

„ס'איז אים (דעם „בעל תּכלית“) א קנאַפע נפּקא-מינה אין וועלכן
קאָנצענטראַציע-לאַגער ער וועט זיך וואַלגען פאַר זייגע מיינונגען, אין
אַ סטאַליניסטישן אָדער אין אַ פּאַשיסטישן.“

דער חלוק צווישן די צוויי יידן איז דער, וואָס דער גלאַטשטייניג-
שער לעבט פון „אויסדריקן פּרייע מיינונגען“ און אונדזערער פון
ברויט. גלאַטשטיינס קרעאַטור דאָס איז עפעס אַ מין יידישיסטישער
אחד-העם-יסט. אים גייט ניט אַזוי וועגן יידן, וועגן זייערע פיזישע
עקזיסטענץ-מעגלעכקייטן, נאָר וועגן „יהדות“, וועגן סאַמע עכטן
ביסל סענץ פון יידנטום. און דער סענץ פון יידנטום, אויב איר
וועט אים כעמיש אַנאַליזירן, באַשטייט ער אין ערשטער רײ,
אַזוי מיינט גלאַטשטיינס ייד, פון ליבעראַליסטישער גאַרונג „אויס-
צודריקן פּרייע מיינונגען“.

אַך בין מודה, אז איך אַליין האָב אויך ניט פּײַנט דאָס
פּורטאַנישע געקעכץ פון פרעסע און מיינונגס-פּרייהייט, אָבער

ווען איך האָב צו וויילן צווישן אַ שלאָס אויפן מויל און פּאָג-
ראַמלאַזיקייט. גיב איך אפילו ניט אַ פינטל מיטן אויג און טוליע
זיך צו צו דעם צווייטן אַלטערנאַטיוו, ווייל... ווייל איך קוק אויף
מיין ייד מיט דער „פּראַשעניע“ און זע, אָ דו פּרייהייט צו עפענען
דאָס מויל (אפילו ווען ער נאַל זי האָבן) באַקומט אים ניט, ער
האַט ניט וואָס אַרײַנצולעגן אין זײַן אָפּן מויל.

דעם דאָזיקן אַלטערנאַטיוו צווישן מײַנונגס-פּרייהייט און
פּאַראַמלאַזיקייט האָב אַוועקגעשטעלט ניט איך, נאָר יעקב גלאַט-
שטיין, וואָס קען ניט פאַרשטיין (ס'זאָגט זיך: קען ניט פאַרשטיין,
ער איז הונדערט פּראָצענטיק ברוגו!) פאַרוואָס מ'קומט (איר ווייסט
שוין ווער ס'קומט!)

צו אַ געשלאָגן פּאָלק זאָגן — איר וועט כאַפּן נאָך קלעפּ, אויב איר
וועט נישט אַריבערגיין צו אינדו, אַנזויזנדיק דערביי אויף סאָוועטן-
פאַרבאַנד ווי אַ מוסטער פון פּאַראַם-באַשירעמטקייט.

די עולה ווערט אין גלאַטשטיינס אויגן נאָך גרעסער דערפאַר.

וואָס

„דער שטאַנדפונקט פון אידינטערן מוז זײַן אַז אין סאָוועטן-פאַרבאַנד
גײט אָן אַ מוראדיקע אַסימילאַציע.“

וואָס

דאָרטן גײען מיר אונטער ווי אַ נאַציאָנאַלע איינהייט.

דער שטאַנדפונקט פון אידינטערן וואָלט, מיט גלאַטשטיינס
דערלויבעניש, געמעגט זײַן אַ אנדערער, ווי למשל דער, אַז זײַן
אַ טייל פון איראַפּע גײען מיר אונטער אלס מענטשן און במילא
אויך אלס נאַציאָנאַלע איינהייט. אידינטערן (לעיעלעס איז שטאַרק
נתפעל פון דעם וואָרט אידינטערן. ער דוואלט, אָ עס איז אַ
וואַזשנער שעפּערישער אויפטו מצד גלאַטשטיינען. מיר דאָקעגן
געפעלט דאָס וואָרט לגמרי ניט. אחוץ דעם, וואָס די וואָרט
קאָמבינאַציע איז באַגריפּלעך פּאַלש, ווייל דאָס יידישע פּאָלק איז

אינטערטעריטאָריאַל און ניט אינטערנאַציאָנאַל, שלעפּן זיך נאָך
דעם דאָזיקן צענויפגעקוועטשטן וואָרט צוזאַמענשטעל נאָך די
קויטיקע צויטן פון דער אַנטיסעמיטישער האַלוצינאַציע וועגן עפעס
אַ געהיימער יידישער וועלטמאַכט) אידינטערן, זאָג איך, וואָלט
זיך ניט אנדערש ווי געדאַרפט צוקוקן, אַז אין דעם פּרינען לאַנד
אַמעריקע שלאָגן הויך, גאָר הויך די כּוואַליעס פון אַסימילאַציע,
אַז די צאָל יידיש־רעזנדיקע ווערט אלץ קלענער און אַז הונדערט
יאָר אַמעריקאַנישער קולטור־אַקריפּ ניט פאַרבראַקט מיטן גרינצייג
פון נייער אימיגראַציע קען דערפירן דאָס דאָרטיקע יידנטום צו
אַ צושטאַנד פון אַסימילאַטאָרישער אָפּגעפאַריטקייט, אין וועלכן
ס'האַט זיך געפונען דאָס דייטשישע יידנטום אונטער ווילהעלם
דעם צווייטן און עבערט דעם לעצטן, מיינט אידינטערן, אַז די
דראַענדע אַסימילאַציע־פאַרפלייצונג אין אַמעריקע קען מען אָפּ
ווערן מיט צייטונגען, וואָס פאַרמאָגן דרייפערטל אַלטע און נאָר
איין פערטל יונגע ליינערס, מיט עטלעכע טויזנט שילערס אין די
יידיש־וועלטלעכע שולן אַקעגן דער הונדערטער מאָל גרעסערער
צאָל אין די ענגלישע סקולס, מיט אַ ליטעראַרישן יאַריד, וואָס
ווערט סוף כל סוף אָפּגעהאַלטן ביי דער פּעריפּעריע פון די ברייטע
יידישע פּאָלקסמאַסן? וואָס ווערט דאָרט אַקעגנזעטעלט דער
דראַענדער סכּנה פון אַסימילאַציע? מער ווי דער באמת דערפריי
ענדיקער, האַרצדערקוויקנדיקער אידעאָליום און די ליבשאפט צו
יידישער קולטור מצד אַ טייל יידיש־ראַדיקאַלער אַרבעטערשאַפט
און אינטעליגענץ? און אויב אין אַמעריקע איז אַזוי און ניט אַנ
דערש, פאַרוואָסזשע זאָל אידינטערן דורך די אויגן פון יעקב
גלאַטשטיין קוקן מיט קעסאַקער בייזוהיליקייט אויף דעם נאַציאָנאַלן
קולטור־אַנטערענג מצד דעם סאַוועטיש־יידישן ישוב?

ס'איז פאַר מיר קלאַר, אַז אויך אין סאַוועטן־פאַרבאַנד איז
פאַראַן אַ גרויסע אַסימילאַציע־סכּנה, ווי דען אנדערש? אַז די
יידישע מאמע איז געווייר געוואָרן אויף זיכער, אַז איר קינד,
וואָס האָט אַ געזונט קעפל (וועלעכס יידיש קינד האָט ניט קיין

אייזערן קעפל?) שטייט גאָר ניט אין וועג צו זיין קאַריערע, אַז
נאָר פעיקייטן, אַרבעט און אויסדויער — קען ער פאַרנעמען
אפילו סטאַלינס אָרט, איז ביי איר, ביי דער יידישער מאמע,
שטאַרק אָפגעשוואַכט געוואָרן דאָס גרויסן זיך מיט אייגענע יידישע
שולן און יידישע געריכטן און זי האָט פאַרשטאנען, אַז אַ יידישע
דערציונג איז פאַר איר קינד ניט קיין גענוגנדע צוגרייטונג צו
די ברייטע מעגלעכקייטן, וואָס שטייען פאַר אים אָפן.

די סכנה איז גרויס, נאָך גרעסער דערפאַר, ווייל די אַסי-
מילאַטאָרישע באַשטרעבונג וואַקסט אָרגאַניש ארויס פון דער נײער
מענטאַליטעט פון יידישע טאַטעס און מאמעס, וואָס האָבן זיך
מיט דער גאַנצער אומגעאַמעוועטקייט פון ביו נעכטן געפענטעטע
אַ ווארף געטון געניסן זייערע מענטשנרעכט.

אידינטערן טאָר אָבער ניט פאַרקוקן, טאָר ניט, אפילו ווען
זיין ממעמקים-זאָגער איז יעקב גלאַטשטיין, אַז די סאָוועטן-מאַכט
איז דערווייל די איינציקע אויף דער גאַרער וועלט, וואָס האָט
אין ראַמען פון איר אַלגעמיינער נאַציאָנאַליטעטן-פּאָליטיק דורכ-
געפירט אויך אויף דער יידישער גאס איר נאַציאָנאַליזירונגס-און
יידישזירונגס-פּראָגראַם. דער פאַרדינסט פון דער סאָוועטן-מאַכט
איז דערפאַר נאָך גרעסער, וואָס ביי דער רעאַליזירונג פונעם
נאַציאָנאַליזירונגס-פּראָגראַם איז אויסגעקומען, ווי מיר ווייסן, צו
איבערווינדן די טעאָרעטישע מורא פון פחדליזע יעווסעקעס,
וועלכע האָבן נאָך פאַרגעדענקט די אלטע בונדישע נייטראַליטעטס-
רעצעפטן און די אָפגעריבענע קאָסמאָפּאָליטישע מטבעות און זענען
ביים וואָרט „נאַציאָנאַל“ געפאלן הלשות מיט „שמע מאַרקס“
אויף די ליפן. פונדעסטוועגן קען מען דאָך ניט לייקענען, אַז די
יעווסעקעס האָבן אָפגעטון אַ נאַציאָנאַלע קולטור-אַרבעט, וואָס
האָט אינדערוויילע קיין גלייכן ניט אין דער גאַרער יידישער
וועלט.

יידישע מלוכה-שולן, יידישע געריכטן, א יידיש פאַרלאַגס-
וועזן מטעם המלוכה, אוניווערסיטעטס-קאַטעדרעס פאַר יידיש.

יידישע מלוכה-טעאטערס, און ועל כלם דער היסטאָרישער דעקערט
 פון 7טן מאי 1934, וואָס כדי צו געפונען אַ געשיכטלעכע אַנאַ-
 לאַגיע צו אים מוז מען צוריק גיין, העט, העט קעריק ביו צום
 פתשגן הכתב פון כורש מלך פרס ומדי, זענען נאַציאָנאַלע טאַטן,
 וועלכע מוזן אַרויסרופן ביי יעדן אויפריכטיק נאַציאָנאַלן ייד
 האַפנונגספולע פרייד און טיפע דאַנקבאַרקייט. יא, דאַנקבאַר-
 קייט! איך קען וויל דעם אַלטן פּסוק, אַז אַ פּאַלק דאַרף קיינעם
 ניט דאַנקען דערפאַר, וואָס עס קומט אים על פי מענטשלעכן
 און היסטאָרישן יושר, אָבער איך ווייס אויך, אַז געוונטע פעלקער
 האָבן ניט מורא צו פילן און אַרויסצעווייגן דאַנקבאַרקייט צו
 מענטשן און צו נאַציעס, וואָס האָבן זיי (אודאי אין הסכם מיט
 פּראָזאַאישע אינטערעסן) געהאַלפן אין שווערע מאַמענטן פון זייער
 נאַציאָנאַלן קיום. די גריכן שעמען זיך ניט מיט זייער דאַנקבאַר-
 קייט צו ענגלאַנד און לאַרד בייראָן און די טשעכן באהאלטן ניט
 דעמועליקן סענטימענט צו אַמעריקע און צו פּרעזידענט ווילסאָן.
 אָבער אויב ניט דאַנקבאַר, לאַמיר כאַטש ניט פאַרפילפלען
 מיט גאוהדיקע, סורא און פּומבדיתא-רייד אונדזער אינטערעס,
 אונדזער נאַציאָנאַלן אינטערעס (איך רעד שוין ניט פון דער
 פּרינציפיעלער שטעלונג, וועלכע עס דיקטירט אונדז אונדזער
 צוגעבונדנקייט צו דער סאַציאַליסטישער אידיי!), וואָס שליסט
 זיך איין מיט אַלע זיינע פּרטים און דקדוקים אין פּראָגראַם פונעם
 אַנטיפּאַשיסטישן פּראָגראַם. איך זאָג אַלע פּרטים און דקדוקים און
 מיין דערמיט, אַז אַלע קלאַסן און קאַטעגאָריעס פון דער כנסת
 ישראל זענען פאַראינטערעסירט אינעם זיג פונעם אַנטיפּאַשיזם
 ניט נאָר צוליב אַפּראַטעווען די רעשטלעך פון דער דעמאָקראַטיע
 און אירע אַטריבוטן; פרעסע און מיינונגס פּרייהייט, נאָר קודם
 כל צוליב אַ פּלייצע און מויל-פּראָגע. ווייל פּאַשיזם דאָ אין מורח
 אייראָפּע באַדייט אין ערשטער ריי פיזישער און עקאָנאָמישער
 פּאַגראַם אויף דעם יידישן פּראָלעטאַריאַט, דעם יידישן מיטלשטאַנד
 און אויך אויף דער יידישער בורשוואַנע. אויך אויף דער יידישער

בורשוואזיע, ווייל דער פרינציפ פון פארהייליקן דאָס פּריוואַט־
 איינטום איז די פּאַשיסטישע פּראָגראַמען פון אונדזערע
 מזרחדיקע קאנטן חל נאָר אויף אַריער און ווייל דער דייטשישער
 נאַציון האָט געגעבן אַ נייעם פירוש אויפן באַגריף „באַקאָסט“.
 דהיינו: ניט נאָר ניט קוּיפן ביי יידן, נאָר אויך ניט פאַר־
 קוּיפן צו יידן. לויט דעם דאָזיקן דערגאַנצטן שולחן ערוך,
 וואָס יעדער פאַראַגראַף זינער איז פאַר אונדזערע מזרח־פּאַשיסטן
 די עוואַנגעליע אַליין, טאָר מען געוויסע לעבנסמיטל, ווי למשל,
 „די דייטשע בוטער אונד די דייטשע קאַרטאָפּעל“ קיין יידן ניט
 פאַרקויפן.

די אומזעקרייט פון לעבן, רעכט אויף אַרבעט און פאַרמעג
 טרייבט אַזוי אַרום די גאַנצע כנסת ישראל אויף די אָפּווער־באַרי־
 קאָדן קעגן פּאַשיון. דאָס וואָס די איניציאַטיוו פון אַ געאייניקטן
 אָפּווער־פּראָנט קעגן דער פּאַשיסטישער סכנה ליגט אין די הענט
 פון אַ לינקער אַרבעטער־פּאַרטיי איז ניט נאָר פאַרשטענדלעך
 דערפאַר, וואָס די דאָזיקע פּאַרטיי איז אידיאָיש און אַרגאַניזאַטאָר־
 ריש בלוטיק פאַראינטערעסירט אין דער מפלה פון דער רעאַקציע,
 נאָר אויך צוליב דעם ראַדיקאַלן איבערבייט אין דער פּסיכישער
 איינשטעלונג פון די לינקע צו דער אידיי פון פּאַטריאַטיזם.
 צענדליקער יאָרן האָבן די לינקע פּאַרטייען געלאָזט שמאַכטן דעם
 פּאַטריאַטיזם — דאָס געצערטלטע ליבלינגסקינד פון די פּראַנץ־
 צווישע יאַקאָבינער — אין שענדלעכער געפאַנגענשאפט ביי די
 רעאַקציאָנער־שאַוויניסטישע עלעמענטן פון זייערע נאַציעס. איצט
 איז ענדלעך געקומען די צייט פאַר פּדיון שבויים.

דער רוסישער פּאַטריאַטיזם שטייט שוין היינט איין בייים
 גרויסן זיגרייכן פּראַלעטאַריאַט פון דער הונדערטפּופציק־מיליאָניקער
 מלוכה און די פּראַנצוויזישע פּאַטריאַטן זענען ניט מער די איבער־
 נאַכט „פּרידנסליבנד“ געוואָרענע קיניגלעכע קאַמעלעאַטן פון
 דאָ דע און לאַראַק, נאָר די פּאַלקס־פּראָנטיסטן דאַלאַדיע
 און קאַשען. אויך אויפן יידישן סעקטאָר איז געבראַכן געוואָרן

דער מאָנאַפּאַל פונעם אינטעליגענטיש-באלעבאטישן נאַציאָנאַליזם
און דער „קיומיזם“ (דאָס איז שוין ניט גלאַטשטיינס, נאָר לעיעלעס
אַ וואָרטשאַפּונג. אפשר טאַקע אַ געלונגענע) איז אַריבער אין
רשות פון פּאַלקס-פּראָנט, וואָס זיין באַדייט איז: דער ווילן צו
דערהאלטן די פיזישע און עקאָנאָמישע עקזיסטענץ פונעם ייִדישן
פּאַלק.

גלאַטשטיין אַליין זאָגט זיך אויך אַרויס פאַרן פּאַלקספּראָנט-
נאָר וואָדען? די לינקע זאָלן ניט געדאַכט ווערן. ער איז צו זיי
מיסטרויאיש. ער האָט מורא זיי זאָלן ניט אָפטון אַ שפּיצל דעם
אידינטערן.

עס טאָר דאָך נישט בלייבן בלויז ביי דער מילכיקער מלחמה קעגן
פּאַשיזם, עס מוז דאָך זיין אַ וואָס ווייטער, נאָכדעם ווי פּאַשיזם
וועט שוין זיין אָפּגעווישט.

דאָס דערמאנט מיך אין יענעם עסטרייכישן גענעראַל, וואָס
אַ געלאנגווייליקטער פון דער מלחמה-אומדיסציפלין, פלעגט ער
זיך טרייסטן: עס וועט זיך אַמאָל ענדיקן דער שפּאַס אויפן
שלאַכטפעלד און עס וועט זיך ווידער אָנהייבן דער ערנסט אין
דער קאָזאַרמע.

גלאַטשטיינען לאַנגווייליקט די מילכיקע מלחמה קעגן פּאַשיזם
און ער איז נייגיריק אויף דער פליישיקער סעודה פון מאָרגן נאָכן
נצחון. טאַקע, וואָס וועט זיין, אַז שוין, ס'איז שוין אויס פּאַשיזם?
וואָס וועט זיין, אַז די לינקע וועלן טאַקע אָפּנארן און וועלן פאַר-
כאַפּן דעם סעודה-טיש? וואָס וועט זיין?

ס'וועט זיין אַלרײַט! עס וועט זיין אַזוי, ווי דער באַרדי-
טשעווער עליו השלום האָט צוגעזאָגט דעם רבונ-של-עולם:
בנים חיים ומנוות. אויף אונדזער מאַדערן לשון דײַסט דאָס:
ייִדישע שולן, פּאָגראַמלאַזיקייט און רעכט אויף אַרבעט.
ווייניק? אַזוי לייכט שטעלט מען ניט צופרידן אַ ייִדישן

שרייבער. ווען דער אידינטערן וואָלט זיך כאָטש געקענט איבער-
צייגן, אַז דער קאָמוניזם

האָט געשאפן א שטערן מענטשן, א גייסטרייכן מענטשן, אַ איירעלן
מענטשן.

מילא גלאַטשטיין האָט ניט קיין באַזונדערע אַכטונג פאַר דער
פאַרטרעטן-גאַלעריע פון די נעוויאָרקער יעווסעקישע פירערס. קען
זיין אַז ער איז גערעכט און ס'קען געזיין, אַז דאָ האָט זיך ווידער
צום אַזויפילטן מאָל אויסגעווירקט דער פרינציפ פון קעגנזייכיקייט
אין דער ליבע. אָבער קען דען געמאַלט זיין, אַז אַן אַמעריקאַניש-
יידישער אַלרײַטניק, דער ווייס־טשערמען פון חברה „מרפא לנפשׁ“
אָדער אפילו א יוניאָן-באַנץ זאָלן אין זיינע אויגן זיין שענערע
און איידלערע מענטשן ווי דער צו פראָדוקטיווער אַרבעט אומגע-
קערטער סאָוועטישער ייד? איז ניט שענער און איידלער דעם
סאָוועטישן האָרעפּאַשניקס „אומאויפריכטיקער“ שבת צו סטאַלינען,
איידער דעם אַמעריקאַנער אַלרײַטניקס אויפריכטיקער פון גאַנצן
האַרץ-גלויבן אין עגל הזהב? איז ניט טיפער און וואָרהאַפטיקער
די ליבשאפט פונעם לינקן יידישן אַרבעטער צום קאָוועטן-פאַר-
באַנד (אַ ליבשאפט וואָס טראָגט איין דאָ ביי אונדז אין אייראָפּע
נאָר יסורים און לייַדן) איידער די ליבשאפט פון א סך ר' חיימלעך
צו גאָט ברוך הוא (א ליבשאפט, וואָס ענדיקט זיך מיט רחש
פאַר מי שברך'ס און אל מלא רחמים'ס)?

ס'איז גריילעך אַזוי און ניט אנדערש!

אָבער אַ שנה צום רעזשים אין לאַנד, וואָס איז הייַנט-
צוטאָג דער איינציקער ליכטיקער פונקט אין דער אייראָפּע-
אישער אַנטיסעמיטישער השכות; קליינע אָדער גרעסערע פּערזענ-
לעכע חשבונות מיט אַלגינען, הירשקאַנען און אנדערע פירערס
פון דער „פרייהייט“-גרופע האָבן גלאַטשטיינען אַראָפּגעפירט פונעם
נאַציאָנאַלן שכל־הישר און אים אַראָפּגעשליידערט אין כף הקלע
פון יידישן אַפּעקט. אַנשטאַט קלאָר צו באַנעמען דעם אַרומ זיך,
קאָכט אין אים בלינד דער אינזיך.

פֿאַרצײכנונגען

ליטעראַרישע צדקה-גדולה. דאָס ווערק, דעם עכטן קינסטלערס עכטע ווערק פֿאַרטראַגט ניט דעם הויך פון באַ-גיטטערטע צונגען און אויך ניט דאָס אינטימע שמוכעניו פון אויף דער גיך אויסגערעכנטער שני בשנישאפט פון דער באַבעס אַ צוואַק-אַנקערעכצער.

אַבער דעם קינסטלער אַליין, אים קען מען מאַנקעניש אַרײַנטשטעלן אין סאַמע מיט פון געשעעניש-ספעקטאַקל און אים אַפּשפּאַרן פון אַלעם גײַסטיקן מיט די אייגענע בראַוואַ-לייבער. וויאָזוי? — מיט שוויסיקע שלאַף-העמד-פֿאַרטרעטן, מיט שוויסיקע פּראַזע-באַנקעטן, מיט זכּרונותדיקע איך-און-דו-רעפּ-לעקסיעס און... מיט אַרײַנעמען אים אין קאַן פון דער אויף שטום-לשון אַרגאַניזירטער ליטעראַרישער צדקה-גדולה. (די מיטלען ווערן דאָ ניט אויפגעציילט טאַקסאַטיוו נאָר בלויז לשם בײַשפּיל). דער מאַנגל אין ערנסטער, שעפּערישער קריטיק פון איין זײַט און די אומגעדולדיקע גלוסטונג נאָך פּובליסיטי אפילו מצד אויטענטישע יידישע שרײַבערס פון דער אַנדערער זײַט — זײ פֿאַרדאַנקט איר עקזיסטענץ די בווּל-הולדיקע ליטעראַרישע גאַרקיד, א גאַרקיד אין וועלכער גײַסט-פּרעמדע „גוטע-ברודער“ און נודנע רעצענזענטן האָבן שטענדיק גרײַט הייסן אַקריפּ פון שבחיים. גלאַריע-דערפרוירענע קינסטלער זיפּן פון דעם אַקריפּ און וואַרײַ מען אונטער אַנשטאַט זיך, די עבירה פון קאַמפּראַמיס מיט גײַסט-לאַזיקייט.

צווישן די פֿאַרשימלטע ווענט פון די ליטעראַרישע צדקה-

גדולה־אנשטאלטן בליט די טאָלעראַנץ צו נראַפּאָמאַניע, וועלכע
מע פּאַרקליידט אין דעם ליגנערישן נחמה־מענטאַלע פּון „דאָך
עפעס בויען“. אין דער דושנער לופט פון פּאַר באַפּרידיקטער
פּובליסיטי איינגעזאמלטע שמייכלען און „גוטע ווערטער“ אנטוויק־
לען זיך און וואַקסן אויס די מאַנסטרום'ס פון דער איה"ש־
רעצענזענטישקייט און דער בלי־נדר־מעלה־גירה־קריטיק און אַרגאָ־
ניזירן זיך מיט דער צייט צו אַ סאָלידן פּאַראַיין פון קעגנזייטיקער
הילף, אין וועלכן יעדער מיטגליד באַקומט זיין שטיקל געשריבענע
עולם הבא, לויט דעם ווי לאַנג און וויפל ער צאָלט איין „גוטע
פּאַרבינדונגס“ און „גוטע קאָלעגיאַליטעטס“־מטבעות.

וואָלט דער רעזולטאַט פון דער דאָזיקער אַרגאַניזירטער
קאַרופּציע געווען שמ"ר'זום, רשות הרבים/דיקער בן־מלך און
בת־מלכה־שונד, וואָלט די סכנה געווען אַ קלענערע, ווייל שונד
טראַגט אין זיך לויט עפעס אַ געהיימען דיאַלעקטישן געווען זיין
פּאַטאַלן אַנטיטעזיס: דעם ווידערווילן צו ליטעראַטור־ דער אַזוי
אַרום צוריקגעוויינענער געזונטער לעבנס־חוש פאַרהעלפט ערשט
דערנאָך דעם מאַסן־לייענער זיך צו אַריענטירן אין דעם לאַבירינט
פון עכטיקייט און ליגנערישקייט אין דער ליטעראַטור.

זיי די אינטעליגענטע ליטעראַטור־קהלערס זענען אָבער
חלילה ניט קיין שונדאָוויקעס. זיי זענען פרומע ליטעראַטניקעס,
וואָס טראָגן אַיעדער אַרומגעבונדן זיין אינדיווידואַליסטישע פּאַ־
טשיילע אַרום דעם ליני, ווייל זיי פאַרמאָגן ניט קיין גייסטיקן
עירוב. דער מאַסנמענטש גלויבט אין זייער פרומקייט און דער
פּובליסיטי־פאַרשמאַכטער שרייבער פּראָפּיטירט באַטריגעריש אי
פונעם לייענערס אמונה און אי פונעם רעצענזענטס צבוועקישן
אַנשטעל.

אַז מ'ן אַרגאַניזירטער קאָמפּלאַט קעגן געשריבענעם וואָרט
פירט צו גלייטלאָזער צופּרידנקייט פון מיטלמעסיקייטן, צו איזאָ־
לירונג און דעגראַדירונג פון די עכטע שעפּערס, צו הפּקדיקער

גוט-פריינטשאפטס-פאָליטיק פון רעדאקטאָרס און צו געשמאַק-
ניוועלירונג ביים לייענער.

אין אַזאַ „וואַרימער“ סביבה קען איקס שרייבן לעבנס-
חכמות, איגרעק באַחכמהן לעבעדיקע שרייבערס, זעט — זכרונעווען
אויף וואָס די וועלט שטייט אין כל המינים טאָג וואָכן און
חודש-בלעטער און אונדזער באַמת פרומער און גרויסער אַברהם
רייזען זיין באַגייסטערט פון געהעפטעטע ליטעראַרישע אומגעלומ-
פערטקייטן איבערן גאַנצן שטח פון אונדזער אַלוועלטלעכן צעזייט
און צעשפרייט.

*

אַ שמועס מיט זיך אַליין, אַ יידיש-פּראָלעטאַרישע
צייטונג האָט געבעטן אַ יידישן שרייבער ער זאָל זיך דורכ-
רעדן מיט זיך אַליין פאַר אירע לייענערס.
אַזוי אַרום איז צו די אַלע חנעוודיקע שמועסן מיט דעם.
מיט יענעם און מיט אַנדערע צוגעקומען אַ נייער ליטעראַרישער
זשאַנר: דער שמועס מיט זיך אַליין. (Copyright by) ביים
מחבר און ביי זיין רעדאַקציע).

מ'וואָלט געקענט האָבן אַ טענה צו דעם דאָזיקן נייע-
ליטעראַרישן אויפטו: רעדן מיט זיך אַליין אויף אַ קול און בפרהסייה
איז דאָכט זיך, גאָרניט קיין עסטעטישער ענין. ס'איז פּריקרע
צוצוקוקן ווי איינער אַ מענטש מאַכט זיך זיין אינטימען
טוואָלעט, ניט רעכענענדיק זיך מיט דינע אויגן און זינגט זיך צו
אַ „אוי, ס'איז מיר גוט“ קרעכצל, גלייך דו האָסט קיין אויערן ניט.
מ'וואָלט געקענט האָבן טענות, אָבער מ'האָט ניט. אין משך
פון, דאָכט זיך, אינגאַנצן איין צוויי דורות איז דער יידישער
פּובליציסטיק געלונגען אַריבערצוציען דעם לייענער אירן פון איין

(*) וואַרשעווער, נייע פּאָלקסצייטינג, נומער 300 פונעם 11טן אָקטאָבער

עקסטרעם צום אנדערן: פון דער שטענדיק צערעמאָניאַל-שטיף פאַרפּוזטער השכלה-שפּראַך, וואָס האָט ניט פאַרטראָגן דעם מינדסטן אַנדייט אויף פּריוואַליטעט, ביז צו דער ווילגאַר-אינטימער צודרינגלעכקייט, מיט וועלכער אַ היבש ביסל יידישע פּובליציסטן „אויכאַזשעווען“ היינט, טאָג איין טאָג אויס, דאָס מאָדערנע יידיש-לשון אויף די רעשיקע צייטונגס-פּראָמענאַדעס.

מ'וויל זיין פּאָלקסטימלעך און מ'איז פּלעבעאיש, מ'וויל זיין היימיש און מ'איז אַנבושהדיק, פון דער לעזשערישקייט אין פרט פון שפּראַך וואַקסט אַרויס די צינישע „נאַש-בראַט“-באַציונג צו דער פּראַבלעמאַטיק פונעם יידישן לעבן. יעדע געזעלשאַפטלעכע פּראָגע עקזיסטירט נאָר אַלס שרייב-מאַטעריאַל פאַר זשורנאַל-ליסטן, וואָס קענען דערפון האָבן שטאַף אויף אַ חודש, אויף זעקס און, אַז זיי זענען שפּאַרעוודיק, אויך אויף אַ גאַנץ יאָר.

געווען בין איך אויפן ייִו-אַ-צוזאַמענפאַר, אויפן 19טן ציוניסטישן קאָנגרעס. פאַר אַ זשורנאַליסט איז דאָס אַלץ שטאַף אויף אַ יאָר. (מיין קורסיוו ש. ב.)

און וואָס און ווי אַזוי צו שרייבן ווייסן זיי, ווייל זיי זענען „אויסגעקאַכט אין אלע אידעאָלאָגיעס“:

„אַנגעהויבן אין ישיבה, געווען אַ הייסער חסיד, געוואָרן אַ ציוניסט, אַ פּרעלי-ציוניסט, אַ קאָמוניסט, צוריקגעגאַנגען און געבליבן שטיין דאָרט, ווי אַ סך פון מיין דור שטייען.“

ווען איר ווייסט ניט, אַז איר האָט פאַר אייך אַ יידישן זשורנאַליסט, וואָס האָט ניט קיין צייט, ווייל די שיף גייט אָפּ, און ער מוז רעדן אלץ, וואָס ס'קומט אים מויל אַרײַן, וואָלט איר געקענט מיינען, אַז איר האָט צוטון מיט אַ קלוגן שמעטער-לינג, וואָס האָט זיך אָנגערירט אַן אלע פּלאמען און איז דאָך גיט פאַרברענט געוואָרן.

ניין, ניין, קיין שמעטערלינגען זענען ער און אַ סך פון זיין דור ניט געווען. גיכער, פליי, וואָס זענען געשפּרונגען פון איין

זייט ביכל צום אנדערן. עמעץ האָט געמישט און זיי זענען גע-
שפרונגען. און איצט שטייען זיי מחוץ פונעם ביכל. זייערע שפורן
אויף די געמישטע זייטלעך האָבן זיך פאַרווישט און זיי זענען
געוואָרן אַ פּלאַג אויף די טייוועלעך און אויפן רוקן. זיי זענען
אומפאַרטייטיש.

די דאָזיקע גייסטלאָזע פליי האָבן אין תוך אַריין קיינמאָל
קיין באַציונג ניט געהאַט צו דעם, וואָס זיי זענען צופעליק
געווען. ישיבה בחורים, אָבער ניט קיין מתמידים. אַלס הייסע
חסידים האָבן זיי געגלויבט אין גבאי און ניט אין רבין. ציוניסטן
זיי האָבן געריסן רעטאַרישע בלימלעך פונעם כרמל און געשלאָגן
מיט זיי הושענות פאַרן קליינשטעטלדיקן פובליקום. פועלי-
ציוניסטן? זיי האָבן געשמעקט מאַרקסיסטישן טאַבעק און געניסט
יידישיסטיש. קאָמוניסטן? זיי זענען געווען די פליגן אויפן פּרעמדן
מאַרטיריום און האָבן געהאַט דערפאַלג און דערעיקרשט הנאה.
בקיצור: סקעפטישע פּלודערזעק, האָבן זיי זיך געחברט מיט
אַלע יידישע גאולה קאָנצעפּציעס, כדי דערנאָך ווי באַרעדערס
שטייען צו בלייבן אויפן ראָג, וווּ געדאַנקען זיך קרייצן. זיי
שמייכלען צופרידן, זיי האָבן ניט קיין גייסט פאַר אַ מינוט. אָבער
שטאָף אויף אַ גאַנץ יאָר.

האַמאַ רעלגיאָזוס. אהרן צייטלין דער „האַמאַ רעליגיאָ-
זוס“, ווי ער רופט זיך אַליין אָן, ווען ער נעמט זיך לייקענען אין דער
פּסיכישער פעאַיקייט צו גלויבן פון דעם היינטיגטיקן יידישן אינ-
טעליגענט, פּאַלט ניט חלילה אַריין אין אַנטיסעמיטיזם (אויף וואָס
ער איז זיך מפּקיר). נאָר אין דער היינט אַזוי פּאַפּולערער פּסיכאָלאָגיע-
מאַכעריי, די דאָזיקע פּסיכאָלאָגיע מאַכעריי האָט געפונען איר
ליטעראַרישן אויסדרוק אין די ראַמאַנזירטע ביאָגראַפיעס פון
עפּאַכעס, קלאַסן און העלדן ביי עמיל לודוויג און שטעפּאַן צווייג.

אָדִי פון פּסיכאָלאָגישער לאַגיק און ליטעראַרישער שפּינ-
וועבס געשאפּענע העלדן-קאָנסטרוקציעס (אויך די רישטעוואַניע
פון צייטלינס „פּליגעלמאַן אויף לינקס“) זענען ניט מער ווי ביי-
ליקע ליטעראַרישע סינטעז-פרוּוון, וואָס צעפאלן זיך ביים ערשטן
בלאָז פון אַן ערנסטן וויסנשאַפּטלעכן אַנאַליז. צייטלין קען אפשר
רעכט האָבן מיט זײַנע באַמערקונגען וועגן בערגעלסאַנס „פּראָלע-
טאַרישער“ רעצענזיע איבער פּרצין, אָבער ווי אזוי דרינגט מען
פונדאנען עפעס אַרויס אַ מין נײַעם יידישן „אתה-בחרתניזם“ פון
אומגלויביקייט, פון באַציונגסלאָזיקייט צו אידיי און צו אידעאַל?
האַט צייטלין איבערזען דעם פּאַנאַטישן קידוש-השם מיט וועלכן
אונדזער אַרבעטער- און אינטעליגענץ-יוגנט גייט אין תּפּיסות און
אויף תּליות פאַר די סאָציאַלע אידעאַלן פון אונדזער צײַט? איז
מעגלעך מאַרטיריום אָן אמונה, אָן „יענעם פּינטל“, וואָס דאַרף
זײַן דער גליענדיקער קערן פון ווערטער און מעשים? קען מען
די דאָזיקע יוגנט אידענטיפּיצירן מיט עפעס אַ פּאַמפלעטאַריש
קאָנסטרואַרטן גאָטלאָזן פּליגעלמאַן?

*

דער מאָלער אַרטור קאָלניקי, דער טאַטע — אַ
גאַליצישער בעאַמטער; די מאַמע — אַ קינד פון ווינער יידישן
געטאָ. דער זון אַרטור — אַ שלאַנקע, עלעגאַנטע קינסטלער-
פיגור, וואָס פאַרמאָגט אויסערלעך גאָרניט, ניט פון דער גאַלי-
צישער, רעשיקער אומדיסציפּלינירטקייט און ניט פון דער ווינער
חייכער געמיטלעכקייט. די שטילע געצוימטקייט פון זײַן דער-
שיינונג מאַכט אים ענלעך צונעפעס אַ סקאַנדינאַווישן פּישער,
וואָס האָט אונטער זיך דעם פעלזיקן ברעג פון אַלטע לעגענדעס
און פאַר זיך — דעם שטורעמדיקן ים פון קאַמף און סכּנה. די
לעגענדע האָט פאַראינערלעכט, פאַרטיפּט זײַן געמיט, די סכּנה
האַט פאַרהאַרטעוועט און געשטאַלערט זײַן כאַראַקטער.

די לעגענדע פון ארטור קאלניק (דעם שילער פון סטא-
ניסלאווער פוילישער רעאל-שול און קראַקעווער מאַטיקאָ-אַקאָ-
דעמיע) איז געווען: דער פרום-מאַרטירערישער גייסטיקער פיינאָזש
פון יידיש מורח-גאַליציע, וואָס האָט אונטער דער אויבנאויפֿ-
קער פילם-געשווינדיקייט פון האַנדל-וואַנדל, באלעמער-תקיפות
און קאַריעריזם פון פּראָפּעסיאָנעלער אינטעליגענץ. — געטראָגן
אין זיך אַ געזונטן קערן פון טיפּער יידיש-מענטשלעכער פּראָב-
לעמאַטיק און געזעלשאַפטלעכער צערודערטקייט. פון דעם דאָזיקן
קערן האָבן געגעסן און זענען נתעלה געוואָרן דער בראָדער ד׳ר
יצחק ערטער, דער טאַרנאָפּאָלער יוכף פּערל, דער זלאָטשאַווער
משה לייב האַלפּערן, דער נאַראַיעווער משה נאָדיר און דער סטא-
ניסלאַווער אַר טור קאַלניק.

ערטער און פּערל — דיכטער און פּאַראַדיסט. אין זייער
געשריבן וואָרט האָבן געבליט אויפריכטיקע געזעלשאַפטלעכע אַק-
צענטן, וואָס זענען אַריבערגעשטיגן די האָריזאָנטן פון דער „בת
השמים“ און געוועקט ערדיש-מענטשלעכן רעוואָלט.

דער גרויסער דיכטער משה לייב, דער תכשיט משה לייב,
אַ תכשיט אי אין נאַציאָנאַל-דעקאָראַטיוון און אי אין סאָציאַל-
וויליינגערישן זין, די סאַטיריקער: משה נאָדיר — מיט זיין וואָרט
און אַרטור קאַלניק — מיט זיין ליניע, — זיי אַלע, וואָס האָבן
מיט קינסטלער-אויג אַריינגעקוקט אין די גייסטיקע שפּאַלטן פון
גאַליצישן פרום-יידישן שטייגער, זענען דערגאַנגען אין זייער
שאַפונג צום סאָציאַלן מאָטיוו. זייער סאָציאַלער מאָטיוו איז ניט
עפעס פרעמדס פון דרויסן איבערגענומענס, וואָס דאַרף אויף אַ
קינסטלעכן אופן אַריינגעטראָגן ווערן אין יידישן לעבן. פאַרקערט,
דאָס דאָזיקע סאָציאַלע, דאָס איז דער ערגעץ אין אַ ווינקל פאַר-
וואָרפענער תפלין-זאַק, וואָס האַסטיקע האַנדל-וואַנדל-יורשים
האָבן אַלס ווערטלאָז איבערגעלאָזן אין רייכן טאַטנס צערויבטער
ירושׂה-שטוב. דער סאָציאַלער מאָטיוו פון אַ משה-לייב, נאָדיר
און קאַלניק איז דער וואָרהאַפּט נאַציאָנאַל-יידישער מאָטיוו, וועל-

כער איז אויסן ניט נאָר גלייכע צעטיילונג פונעם גייסטיקן פאָר-
מעג, נאָר אויך די לייטערונג און דערהאלטונג פון זײַן תמצית —
בכּן אַ עיקרדיקע, נײַן, די עיקרדיקע נאַציאָנאַלע אויפגאַבע.

קאָלניקס קינסטלער-וועג: עס איז דער וועג פון דער יידיש-
פרומער אידיליע צו דער געשטאלטונג פון דער טיפער געזעל-
שאַפטלעכער און גייסטיקער צערודערונג, וואָס אונטער דער
שטייגער-סטאַטיק; פונעם אויסערלעך און דערפאָר פאָרגענגלעך-
נאַציאָנאַלן — צום סאַציאַלן, דאָס הייסט, אייביק נאַציאָנאַלן.

„היינע אונד די פאָלגען“ איך לייען קרויז'ס „היינע
אונד די פאָלגען“ און שטיי אינגאנצן אונטערן צייכן פון זײַן געוואלדי-
קער שפראַך, וווּ דאָס וואָרט צאָלט ניט קיין צינז דער געזעלשאַפט,
ווייל עס איז נאַטור-נויטווענדיק און וווּ די פאָרם איז ניט קיין קלייד
אויפן לײב, נײַערט פלייש פאָרן גײסט (זײַנע ווערטער), איך ווער
פאָרפירט פון זײַנע סאָלידע באַמערקונגען וועגן שפראַך, דײַטשישער
און פראַנצויזישער, וועגן קולטור און דעם היפוך דערפון: זשורנאַל-
ליזם און... איך ווייס ניט צי איז דאָס אַ „יידישע אייגנשאַפט“
וואָס מיך ציט א ליבשאַפט צום בעל דבר: צו דײַנריך דײַנע.
ווען קרויז ווייסט, אַז אויף דער יידישער גאס איז היינע געווען אַ
גרויסער עלעקטרישער קאָמפּ אין אַ הינטערגעסל פון ליטעראַ-
רישער מליצה, אַז בײַם שײן פון דעם דאָזיקן לאַמטערן (אמרת
אַ רײן אויסערלעכער) האָבן געקענט אַרײַנקוקן אין זיך און אַרומ-
קוקן זיך אַרום זיך א פרץ און אַ משה לײב האַלפערן; אַז דאָס
שאַרפע סאַטירישע וואָרט בײ אונדז איז, דאָכט זיך, ניט מעגלעך
געווען אָן היינע, על פי היינע און בעקבות היינע, ווען ער ווייסט
דאָס, ער דער אײראָפּע-שמיסער, אפשר וואָלטן זיך אים באַווײן
אויך אנדערע „פאָלגען“. אַך, ווען ער דער יורש פון אלע אונדזערע
נביאים (עס איז ניט באַנאַל, נאָר אמת!) וואָלט געווען „דאָך ע

יוד! דאָך ע יוד" איז כולל אין זיך די האלבקייט פון משטיינס
 בעזאָגט ענדלעכן מענטשלעכן לעבן. וואָס אָנגעהאנגען אויף דער
 אַבסאָלוטקייט פון אומענדלעכן גייסט, מאַכט עס יעהאָוואָן ניט נאָר
 פאַר אַן אל נוקם ונוטר נאָר אויך פאַר... אַן אל רחום וחנוּן. אַזוי
 אַרום איז די האלבקייט פון דאָך ע יוד" ניט קיין סתירה צו
 דער אַבסאָלוטקייט פון נבואה, נאָר אַ דערגאנצונג צונאָרי. איך
 מיין קאָנקרעט: די היינישע פּאָלגן דאַרפן געזען ווערן ניט נאָר
 מיטן קלאָרן בליק אויף דער ליניע פון אַבסאָלוטער גייסטיקייט,
 נאָר אויך מיט אַ פון ליבשאפט פאַרנעפלטן אויג אויף די פאַר-
 פרוירענע שייבלעך פון די אין ראַמאַנטיק שימלענדע שטיבלעך
 אין די יידישע הינטערגעסלעך. דהיינע איז געווען ניט נאָר אַ
 אומגליקלעכער פאַרמיטלער צווישן פראַנצויזישער און דייטשישער
 קולטור, נייַערט אויך אַ גליקלעך-אומגליקלעכער יידישער דיכטער.

*

אַ וואָנגאַרד־ליטעראַטור. מיר פאַרמאָגן שוין אונד-
 זער אייגנס אויך אַן אַוואַנגאַרד־ליטעראַטור. דער טעאָרעטיקער
 פון דעם דאָזיקן אַוואַנגאַרדיזם איז מיכל ליכט, און פראַקטישע
 מוסטערן ליפערן אונדז טאַקע מיכל ליכט אַליין. כאַסיע
 קופערמאַן, באַסיע לעווין און שין לייעווי.

איך האָב געליינט די מוסטערן און האָב פאַרשטאַנען, אַז די
 דערמאנטע דיכטערס רייסן זיך צו נייַע געדאַנק און פאַרם־דער-
 גרייכונגען. די נייַע פאַרם זאָל — לויט דעם ווי כ'האַב משיג
 געווען — באַשטיין אין „צא ולמד“ סענטענצן, וואָס ווערן אונ-
 טערגעטראָגן ווי אַ האַרט שטיקל פּלאַדן אויף אַ גביריש־קמצישער
 חתונה. דער פּלאַדן איז שוין אויסגעבאַקן, נאָך שענער צוגעשניטן,
 אָבער ניט פאַר מענטשלעכע צייַן. אויף צו עסן איז ער צו קאַמ-
 פרימירט. אַזוי איז זיך דאָס נוקם אַ גביר אַ קמצן אַן זייַגע
 געסט, אויב ער מוז שוין געבן פּלאַדן.

„דערגרייכונגס־פּאַזן צעבליען אַזאַרט,
געקאָוועט צו אַ ניקטערן קאָדעקס.
עס פיבערט אַ אומפּאַסנדער רעפּלעקס,
פּערזאָנאַזש האָט אויף פּורעם זיך דערהאַרט.“
(שײַן ליעוו, „דעצימאַלן“ אין „באָדן“, פּערטליאַר־שריפט.
ניו־יאָרק. באַנד I נומער 1).

אַז די דערגרייכונגס־פּאַזן זענען צונויפּגעקאָוועט, דאָס זעט
מען בחוש, אָבער אַז עמעצער (דער לעזער, אָדער שאַט! דער
דיכטער אַליין) זאָל זיך האָבן דערהאַרט אויף אַ נייעם פּורעם און
אין דעם פּורעם זאָל פיבערן אַ „אומפּאַסנדער רעפּלעקס“, דאָס
איז פּראָסט און פשוט ניט אמת.

און ניט אמת איז עס, ווייל די דאָזיקע טעלעגראַמע אין
פּערזן איז ניט נאָר ניט פּאַרשטענדלעך, נאָר אונטער איר שטייט
אויך ניט קיין אַדרעסאַט, וואָס זאָל זי האָבן אָנגעשריבן מיט
אייגענע הענט און האָבן געפיבערט דערביי צי זי וועט אָנקומען
צו דער צייט און וואָס מען וועט אויף איר ענטפּערן. עס איז
ניט מער ווי אַ מעכאַנישער שפּיל אַזאַ מיט ווערטער, וואָס זייער
מיינסטער העפט זיי צונויף צונאָ פּערזן־בעזימל און טינקט עס
דערנאָך איין אין זיין אייגענער קאָנפּווייע־יויך מיט אַ דרונטער
פּון געדאַנקען־ברעקלעך און וויסנשאַפּט־קרישקעס.

פּאַעזיע איז ניט און קען ניט זיין צונויפּגעקאָוועטער פּערזן
פּון וויסנשאַפּטלעכע רעמיניסצענצן און אויך ניט, ווי ביי כאַסיע
קופּערמאַן, ראַפינירטע דעפיניציע פּון פּסיכאָ־אַנאַליטישע סברות
און דערווינקייטן, נאָר תמיד און אַלע מאָל אויף־דער־וואָר־
באַגענישן פּונעם מענטשלעכן „איך“ מיט זיין אייגענעם בלוט
און געמיט. דאָ ווינט גאָט און דער טייוול. דאָ כוואַליעט לעבן
און עס פּויעט דער טויט.

וואָס דרייטער דער צונויפּשטויס ביים באַגעניש, אַלץ
טיפּער און אמתער די דיכטונג. און קומט דער דיכטער אַרויס
פּון יענעם געראַנגל אַ הינקענדיקער (ווי עס דערציילט אונדז

אזוי וואָרהאַפטיק די ביבלישע לעגענדע) איז אַלץ בעסער, ווי
זוען ער שפּאַנט אַ גלייכער אויף צוויי געקאָועטע פּערזן און ער
האַט קיין מלאך נישט געזען.

אַזעלכע דעפיניציע־קלעטערערס און ניואַנסן־שפּאַלטערס, ווי
אונדזערע אַוואַנגאַרדיסטן זענען, וואָלטן זיי כאָטש איין זאַך גע-
קענט אויפטון: באַרײכערן די שפּראַך מיט דעם דק מן הדק פון
זייערע „טעלעסקאָפּירטע באַגריפן“, אימאַזשן און מעטאַפּערן; גע-
פונען פאַר זייער סענסיביליטעטס־צושטאַנד דאָס אַדעקוואַטע, נישט
צוגעטראַכט־קאָנסטרוואירטע, נאָר אַרגאַניש־שעפּערישע וואָרט, דאָס
געלונגט זיי זעלטן. זייער שפּראַך האָט אַ בײמיש פון צונויפגע-
ליגענע נעאַלאָגזמען, וויליינגערישע ראָמאַניזמען און פּרום־פאַר-

שנעבלטע דייטשמעריזמען.

עטלעכע בײשפּילן:

... באַקעט איז די אַבזיכט (?) פון דומקייטס (?) שטיק (שין ליעוו).

... און וואָס איז מעגלעך אין בענעוואָלענטסטן (?) „גם זו לטובה“

צושטאנד אַנצורופן (מיכל ליכט).

... יעדער פאַרווד דאַרף באַאָזיכטן (?) (מיכל ליכט).

... איך וואָלט אויך אַ קאפּ קאר (?) וועלן האָבן (באַטיע לעווין).

אודאי רייסן זיך אין מיכל ליכטס „פּרעלוד“ („באָדן“ ב. I.
בר. 1) דורך סטראַפּן פון עכטער פּאָעטישקייט אָבער דאָס געשעט
טראַץ זײנע געמוטשעטע טעאָריעס וועגן אַוואַנגאַרדיזם און
אַקעגן זײ.

די טעאָריעס און שין ליעווס לידער און די ווערסיפּיצירטע
דעפיניציעס זיי דערמאנען אין... געטעס אַ וואָרט אין „פּויסט“
(פאַרשפּיל אויפן טעאַטער):

Zwar sind sie an das Beste nicht gewöhnt,

Allein sie haben schrecklich viel gelesen.

*

אַלטרומעניע דאָס לאַנד פון טעאַטראַליק? אַ
קליינער לאַטיינישער אינזל אין אַרומיקן ים פון סלאַוון.

זוכט מען מיט פאַרצווייפלטע קאַמישע זשעסטן קולטורעלע באַ-
העפטונג צו די ווייטע טרובים אין פאַריז און אין רויס. דער
טויבער עכאָ פון אַ צווייטוינט קילאַמעטער ווייטן קולטור-לאַנד
ווערט געצערטלט ווי אַ אייגענער העלער נשמה-קלאנג. די טעמפּ-
פיפיקע אימיטאַציע צעוואַקסט זיך צונאָ אַמוזאַנטן מיספאַר-
שטענדעניש, און דאָס מיספאַרשטענדעניש לעזט זיך אויף אַין אַ
פריילעך-געשפילטער (ווייל ניט רעזשיסירטער) בופאַנדע.

גוט-פאַרפונדעוועטע יידיש-מאָלדאַווישע רענדאַרעס פון צוריק
מיט פופציק יאָר. יעדער גאַליצישער בעלפער איז דאָ ניט נאָר
אַ דייטש-העברעאישער לערער, נאָר אויך אַ גאנצער געלערנטער.
דער האָרעפאַשניק-עם-האַרץ טרענקט זיך אין רעספעקט צו דער
גוזמא פון תורה, וואָס וואַקסט אין גאַליציע אויף די ביימער-
בעלפער דערציילט כיטרע-גדולדיק און פאַרפלאַנטערט זיך תמע-
וואַטע אין די גוזמאות. האָרעפאַשניק הערט פריידיק פאַרגלייבט
און האמעוועט צומאָל ניט ווילנדיק מיט אַ קלאַק-קשיא דעם
באַרג-אַרפּ-אימפעט פונעם פלודערזאַק. אינמיטן דער איידל-
אַנגעצויגענער מעשה-גורא צעהערזשעט זיך דער אָגער צו זיין
באַגלייטערין אין שפּאַן מיט אַן אויטענטישן אָנדייט אויף דער
זינד פונעם עץ-הדעת. די בלוטפולע פערדישע קריטיק צו דער
שונד-ליטעראַטור גיט דעם טריאַ פון בעלפער, רענדאַר און אָגער-
ניט נאָר דעם כאַראַקטער פון אַ פּיין איינרעזשיסירטער מיוזאַנט-
סצענע אויף די געשיכטלעכע ברעטער פון דעם יידיש-מאָלדאַווישן
לעבנסשטייגער פון צוריק מיט פופציק יאָר, נאָר לאַזט אויך
אַנען, פאַרוואָס דער גאָט פון טעאַטער איז דאָ געשטרויכלט
געוואָרן.

זיין אָפּשטאַם דאָ איז ניט קיין לעגיטימער: געבוירן איז
ער ניט פונעם אייגענעם קולטור-גייסט דאָ אין לאַנד, נאָר פונעם
אומגייסט פון קולטור-מיספאַרשטענדניש. די טעאַטראַליק דאָ
איז אויפגעקומען ניט פון די טיפענישן פון לעבן, נאָר האָט זיך
אויסגעשיילט פונעם לעבנס אויבנאויפיקע גרימאַסן. זי איז ניט

קיין פראָדוקט פון טראַדיציאָנעל פאַרוואַרצלטע רעליגיעזע אָדער
 שטייגערישע צערעמאָניעס, נייערט פון דורך קאָמישע סיטואַציעס
 אויפֿאַקטראַאירטע מימיק און זשעסטיקולאַציע.
 אַלטרומעניע איז דאָס וויגעלע פונעם ייִדישן טעאַטער?
 אוודאי! נאָר אַ שאַד, וואָס אין וויגעלע זענען געבליבן ליגן די
 ווינדלען און דאָס קינד אַליין, ווי יעדער באַסטאַרד, וואָס די
 ניט לעגיטימע היים איז אים נמאָס, איז געפאָרן האַנדלען ראָ-
 זשינקעס מיט מאַנדלען פון וואַרשע ביז בוענאָס-איירעס.

אַלעקסאַנדער גראַנאַך. דער וועג, וואָס פירט פונעם
 דאָרף לעבן מורח־גאַליצישן שטעטל הָראַדענקע, וווּ דער אַלטער
 ישובניק פאַרשטענדיקט זיך מיט זיינע בניִים אויפן אָנאַמאַטאָפּעישן
 ברום פון שווערער פראַצע און אומעטיקן נשמה־שמיכל, ביז צו
 דער אויסגעלייטערטער שפראַך פון דער ריינהאַרדטישער בינע
 איז ניט נאָר אַ שווערער און, ווי זאָגט מען דאָס, פול מיט דער-
 נער, נאָר אויך אַ געפערלעכער. געפערלעך איז ער צוליב דער
 סכנה פון גרינגקייט און לייכטזיניקייט, וואָס לויערט אויפן גייער-
 אויף אַזאַ וועג איז אי דער, וואָס פאַרט גאַלאַפּ אויפן מזלדיקן
 ריטוואָגן פון זיין גורל און אויך דער, וואָס זיין פאַטום האָט
 אים געזאָגט: „ביזט ניט קראַנק צו גיין צופּוס“, געלאַקט אַראָפּ-
 צוואַרפן פון זיך דעם גאַנצן פון דער היים מיטגענומענעם ירושה-
 באַגאַזש און אָנצוקומען ליידיק און לויז אין דער נייער וועלט.
 די סיבה איז ניט וויכטיק, דער איינער טוט עס כדי זיך צו פאַר-
 לייכטערן, דער אנדערער—כדי זיך צו פאַרשענערן, וויכטיק איז
 דער רעזולטאַט: דער פריש־געבאקענער קולטור־מענטש, וועלכן
 עס איז געלונגען זיך אָפצורייסן פון די פאַרגאַנגענהייטס־שאַטנס
 האָט דערוואַרבן אַ פאַרם און האָט פאַרלוירן אַן אינהאַלט, זיין
 טאַלענט אַלס קינסטלער אָדער אַלס ליטעראַט, ניט גענערט פון
 די פאַרהוילענע ירושה־זאָפטן, ווערט פריער אָדער שפעטער מאַ-

נאָטאָן, אָפּגענוצעוועט און אָפּגעבליאַקעוועט. ווי באַלד ס'איז פאַר-
יערט געוואָרן די עקוואַטיק פון זײַן פּלוצימדיקער אַנטפּלעקונג,
זוערט ער איינער פון די פּילע, וואָס גרויסע פעלקער כאַפּן אויף
און פאַרגעסן איבערן טאָג, איבער דער שעה.

דער חן און דער כּשוף פון אַלעקסאַנדער גראַנאַכס
קינסטלערישער פּערזענלעכקייט איז דער גליקלעכער סינטעז פון
דעם וואָס ער איז געווען און פון דעם, וואָס ער איז געוואָרן.
דער גאַליצישער דאָרפס־בחור שעה גראַניך, דער עכטער ראַ-
בוסטער יידישער מאַסנמענטש, וואָס מאַריס ראָזנפעלדס לידער
האַבן אין אים געוועקט דעם פאַרלאַנג אַרויסצושרײַען זײַן פּראַ-
לעטאַרישן צער און גאָרדינס דראַמעס האַבן אויפגעשלאָסן די
שלייוון פון זײַן ווונדערבאַרן געשטאַרטונגס־כּחה, ער, שעה גראַ-
ניך, איז ניט פאַרלוירן געגאנגען, נאָר אַרגאַניש אַרײַנגעוואַקסן
אין דער אייראָפּעאישער פּערזענלעכקייט אַלעקסאַנדער גראַנאַך.
גראַנאַך, וואָס זײַן נאָמען האָט געלאַנצט צווישן די ערשטע
צען גרעסטע שוישפּילער פון פאַרהיטלעריסטישן דייטשלאַנד, האָט
ניט אָנגעהויבן זײַן געשיכטע ביי דער שוועל פון רײנהאַרדט־
טעאַטער, זײַן געשיכטע איז אַ פּיל עלטערע, זי צייט זיך העט
צוריק ביז צו דער רויער סטיכע פון זײַן קינדשהײט. דער גרויסער
העלדנגעשטאַלער פון פּיסקאַטאַר־טעאַטער, דאָס איז דערזעלבער
וואָס האָט באַהערשט מאַסן ביי סאַציאַליסטישע מיטינגען אין דער
הויפטשטאָט פון פּאָקוציע, דערזעלבער, וואָס אומפאַרגעסלעך וועט
מיר בלייבן זײַן מיט נביאישן פּאַטאָס אַרויסגעשליידערטער צער-
און צאָרן־פּראָטעסט קעגן לעמבערגער פּאָגראַם אויפן באלעמער
פון דער קאַלאַמיער גרויסער שול. דעם בערישן נשמה־ברום פון
זײַן גאַליצישן דאָרף, דאָס גאַנצע עשירות פון יידישער לעגענדע
און ליד, זײַן אַרגאַנישע ליבשאַפט צו די רענעסאַנס־אידעאַלן
פונעם יידישן האַרעפּאַשניק, האָט אַלעקסאַנדער גראַנאַך ניט גע-
לאָזט ליגן ווי אַן אומנוציקן באַגאַזש אויף זײַן לאַנגן וועג פון
אויפשטייג, נײַערט זיי אַלעמען מיטגענומען מיט זיך, ווי די

נאָענטסטע בלוט-קרובים העט אַרויף אויפן באלעמער פון זײַן
 אייראָפעאישער גלאַריע. זײ, די דערמאָנטע ירושה-אַטריבוטן האָבן
 אים הלילה ניט פאַרשעמט, פאַרקערט, האָבן צוגעגעבן זײַן פער-
 זענלעכקייט אויטענטישן קלאַנג און פאַרבי. זײ האָבן אים אַרויס-
 געהויבן פון קולטורעלער אָפגעבליאַקעוועטקייט, אים פאַרפעסטקט
 די באוונדערונג פונעם דײַטשישן און אים פאַרויכערט די סימ-
 פאַטיעס פונעם יידישן קולטור-מענטש.

*

„מיר יינגע“ אונדזערע יינגע שרײַבער ראַנגלען זיך
 מיט פראָבלעמען, זײ „בלאָנדזשען און לעכצן“ און וואַרטן אויפן
 קריטיקער.

אַזוי שרײַבט מיר איינער פון די „מיר יינגע“.
 וואָס פאַראַ סימן איז עס? ס'איז אַ סימן, אַז ס'האָט שוין
 אָנגעהויבן צו שפּראַצן מענטשלעכע גאוה, אָבער ניט דאָס צאַרטע
 בלימעלע פון יצירה, וואָרום דער שעפּער-אַנפּאנגער, דער צו-
 זאָגער, ווי מ'זאָגט אויפן סקאַרבאַווע נוסח, ער ראַנגלט זיך
 בראשית ניט מיט פראָבלעמען, נאָר מיט זיך אַליין. ער איז אין
 זײַן אונטערבאַוויסטזײַן פאַרנומען מיטן דערגראַבן זיך צו דעם
 ביסל עכטקייט פון שאפן, וואָס טליעט אין אים. פרעמדע אויערן
 און אויגן זענען ניט געווינטשן. אויפן ערשטן גראָב מיטן ריסקאַל,
 וואָס דער בויער טוט אין דער ערד, כדי זי אין דער טיפעניש
 בײַצוקומען מיט פונדאַמענטן, ליגט שטילע שעמעוודיקייט, און
 גראַטעסקער געלעכטער. ביידע פאַרטראַגן ניט און דײַטן זיך
 פאַר „קריטיק“.

ניט וועגן פראָבלעמען און טענדענץ גייט עס בײַם יינגן
 קינסטלער. עס גייט קודם כל וועגן קינסטלערישער, וועגן מענטש-
 לעכער עכטקייט. יעדער וועט זינגען וועגן זײַן סביבה, אין וועלכער
 ער שטעקט און וואָס האָט באַשאַטנט מיט אירע דוררזאַלטע
 צווייגן זײַן ריטשקאַלע קינסטלער-בלוט.

מע קען קיינעם ניט אָנכאפן ביי דער טשאַפּרינע (אפילו ווען ער טראָגט זי אייגנס לשם סימן דיכטער) און אים זאָגן: זינג וועגן דעם אָדער יענעם. דאָס וואָלט געהייסן פירן אים אויף פּרעמדע סטעזשקעס אַוועק פון זיך און ממילא אויך פון דער קונסט.

און ווען איך האָב איין פונק פון פּרצן וואָלט איך אים צע-בלאָזן צונאָ פּייער אויף צו פאַרברענען אין אים שפּראַצנדיקע גראַפאַמאַניע און אָנפאַנגערישע סענטימענטן-רעקלאַמע; ווען איך פאַרמאָג אַביסעלע ליבע פון אברהם רייווען און די פאַראַנט-וואָרטלעכקייט פון אַ לייוויק, וואָלט איך זיי איינגעדוילט אויפגייענדיקע מענטשלעכע ווערדע און שעפּערישע שטילקייט, וואָס בלאַנדזשעט ניט עניוּתדיק צוליב גאוּוה און וואָס בענקט ניט און לעכצט ניט אויפן גלאַק.

י י ו י ק : צפונדיקע געמיט-פאַרקנעפּלטקייט, אַמעריקאַנישער געראַנגל מיט מאַשינען און אַטאַוויסטישע מאַרטיריום-ליידנשאַפט פון אייגענער ראַסע.

משה לייב האַלפּערן: גאַליצישע אינטעלעקטועלע חויליינגשאפט אַריינגעווארפן אין אַמעריקאַנישן ביזנעס-געדריי, אויף וועלכן ס'קוקן צעטומלטע די זיידעס, וואָס זענען מיט אַ בטול-שמיכל געגאַנגען אויף קדוש-השם, - נאַט אייך דעם סאַציאַלן גראַטעסס און די „גראַבע רייד“ פון מ. ל. האַלפּערן.

ליריק גראמט די מוזיק פון דער נשמה מיטן גרילץ פונעם וואָרט.

באַלאַדע קלויבט אויף בייטאָג די האַלוצינאַציע-שמאַטעס פון ביינאַכט.

*
א קונצנמאכער וויל ווייזן וואָס ער קען; א קינסטלער וויל
אויסשעפן די טיפקייט פונעם לעבן — אלזאָ ווייזן וואָס ער
קען ניט.

*
עמיל לודוויג און שטעפאָן צווייג — ליטעראַרישע פּאָווע-
טיניע אויף מענטשלעכע גורלות.

*
א טאלענטלאָזן שרײַבער מוז מען תמיד פאַרגלייכן מיט
עמיצן, נאָר ניט מיט אים אליין.

*
די עכטע באַציונג צו ליטעראַטור הייבט זיך אָן מיט עכטן
ווידערווילן קעגן איר.

*
וויץ איז ווי אַ שטויבזויגער. ער עסט בשתיקה דעם שטויב
און מאַכט קאַליע דעם קאַברייץ.
הומאָר איז ווי אַ טראַפּאַטשקע. ער קלאַפט אויס דעם שטויב
און מאַכט ריין דעם קאַברייץ.

*
ער איז צוריקגעבליבן אונטער די געשעענישן; ער וויל זיי
דערשיסן מיט איראַניע.
ער לויפט נאָך די לעבנספּאַקטן; ער וויל זיי פּאַנגען מיט
פּאַטאַס.

*
ער האָט אַריבערגעיאָגט די געשעענישן; ער וויל זיי מיט-
שלעפּן מיט סאַטירע.
די לעבנספּאַקטן בלייבן הינטערשטעליק; ער טרייסט זיי
מיט פּיראַזאָפּיע.

*
די מענטשלעכסטע פון אלע לייַדנשאַפטן איז די לייַדנשאַפט-
לעכע מענטשלעכקייט.

*
איך האָב מיך ליב ; דו האָסט דיך ליב ; מיר אלע האָבן זיך ליב-
וואָסוּש' אַזוי גרויס די שנאה ?

*
דו מיינסט אַז נאָכן טויט וועט דיך דיין ווערק פאַרטרעטן
און פאַרגעסט, אַז דאָס ווערק האָט ניט קיין קאַפּ אויף צו גע-
דענקען אַדערעסן און ניט קיין פּיס אויף צו לויפן צו זיי.

*
וואָס זענען זיי אַזוי אומגעדולדיק, ווען זייער לעגענדע האָט
אַזויפיל געדולד ?

*
אלע צווייפלער זענען מיר ליב, ווייל איך לערן פון זיי אַז
נאָר דער גלויבן איז שעפּעריש.

*
ער קען פאַר א גראַשן פּיינט האָבן, וויפל אַנ'אנדערער
איז ניט בכח פאַר אַ מיליאָן ליב צו האָבן.

*
ער האָט אַנ'אייזערנעם זכרון.
זאָל ער געדענקען וואָס איז געשריבן אויף פאַפּיר ?

*
ער האָט א טיפע איבערצייגונג, אויפן סאַמע דנאָ פון דער
טיפּקייט געפונט ער תמיד א גילדענע מטבע.

*
געוויסן הייסט ניט וויאַזוי פאַרענפער איך מיך, נאָר וויאַזוי
הער איך מיך אויף פרעגן.

*
איך פּאָלעמיויר ניט מיט טויטע ; טויטע זענען ניט לאַיאַל.
זיי ענפערן ניט מיט זייער, נאָר מיט מיין געוויסן.

פאַרריכטן פאַרן לייענען :

זייט 16 שורה 2 פון אונטן שטאָט „גלופסל“: גלופסק :	
1 שטאָט „יצחק“: יצחק ;	26 „ „
17 דאַרף אַרויספאלן די „י“ אין וואָרט „חלפנס“ ;	47 „ „
1 קומט נאָכן וואָרט „עסטרייך“ אַ פונקט ;	67 „ „
5 פון אונטן איז אין וואָרט „מייס“ איבעריק די צווייטע „י“ ;	76 „ „
7 שטאָט „פאַר“: פאַרן ;	80 „ „
6 פון טעקסט איז איבעריק די קאָמא נאָכן וואָרט „געווען“ ;	84 „ „
8 שטאָט „באַגייסטונג“: באַגייסטערונג ;	98 „ „
1 שטאָט „זי 238“: זי 138 ;	112 „ „
7 איז איבעריק די קאָמא נאָכן וואָרט „סימבאָליק“ ;	114 „ „
14 שטאָט „געוואָר“: געוואָרן .	151 „ „

א י נ ה א ל ט

ז י ט

14 —	9	. . . . .	י. ל. פרץ .
26 —	15	. . . . .	פרץ־רעווזיע
29 —	27	. . . . .	ז. שטיינבאָרג (נעקראָלאָג)
40 —	30	. . . . .	פּראָ אַל־יעזר שטיינבאָרג .
43 —	41	. . . . .	וועגן משל .
54 —	44	. . . . .	מנחם מענדל־וואַריאַנטן .
60 —	55	. . . . .	ד"ר חיים זשיטלאָווסקי .
66 —	61	. . . . .	יאַקאָב וואַסערמאַן .
83 —	67	. . . . .	קארל קרויז .
99 —	84	. . . . .	דער יידישער קולטור־פּייזאַזש אין אלטרומעניע .
103 —	100	. . . . .	יעקב גראָפער .
152 —	104	. . . . .	י. שטערנבערג: „שטאַט אין פּראָפּיל“ .
157 —	153	. . . . .	ליטעראַטור, גאַט און טייל .
169 —	158	. . . . .	זינינד און אַרומיך .
287 —	170	. . . . .	פּאַרצייכנונגען .

ŞLOIME BICKEL:

INZICH UN ARUMZICH

Notijn fun a polemist un critișe bamerkungen

Editura „Şalom-Alechem”, București

Tipografia „SLOVA”, Str. Doamnei 3, București I